

Přechodové rituály v romské kultuře

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

Španělský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Karolína Balogová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.

Katedra filosofie

Zadání bakalářské práce

Přechodové rituály v romské kultuře

Jméno a příjmení: **Karolína Balogová**
Osobní číslo: P17000566
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Španělský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Zadávající katedra: Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2019/2020

Zásady pro vypracování:

Studentka se ve své práci zaměří na přechodové rituály v romské kultuře. Teoreticky vymezí pojem přechodový rituál, zamyslí se nad problematikou tradiční romské kultury (co lze v romské kultuře označit za „tradiční“, jaký byl historický vývoj romské kultury na našem území a co nyní Romové chápou pod pojmem romství). Těžiště práce bude spočívat v deskripci a explanaci nejdůležitějších přechodových rituálů, které byly a jsou u Romů spjaty se zlomovými životními mezníky. Jako doplněk práce studentka provede krátké výzkumné šetření, zaměřené na praktikování přechodových rituálů mezi současnými Romy.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5.

FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017. ISBN 978-80-8118-188-7.

JAKOUBEK, M., HIRT, T., 2004. *Romové : kulturologické etudy*. Plzeň : Aleš Čeněk. ISBN 80-86473-83-X.

JAKOUBEK, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-86140-21-0.

ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3.

Vedoucí práce: PhDr. Jana Jetmarová, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání práce: 30. listopadu 2019
Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
děkan

V Liberci dne 11. prosince 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

20. dubna 2021

Karolína Balogová

Poděkování

Nejprve bych chtěla poděkovat vedoucí mé práce PhDr. Janě Jetmarové, PhD. za cenné rady a ochotu při vedení mé bakalářské práce. Následně bych chtěla poděkovat členům romské organizace Comunités, z. s. Ing. Janu Kanalošovi a Žanetě Gáborové za velmi zajímavý rozhovor a v neposlední řadě též mým přátelům a rodině, zejména mé babičce, které patří největší dík za to, že mě v průběhu celého studia z plných sil podporovala a vydržela to se mnou.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá přechodovými rituály v romské kultuře. Těžištěm práce je deskripce a explanace zvyků a tradic spojených s nejdůležitějšími mezníky v životě Romů. Mimo to se práce zabývá i historií Romů a problematikou tradiční romské kultury. Doplněk práce tvoří krátké výzkumné šetření, jež je vyhodnoceno na základě rozhovoru s příslušníky romského obyvatelstva. Tento výzkum je zaměřený na dodržování zvyků a tradic spojených s významnými životními zlomy romským obyvatelstvem v současnosti. Jeho výsledky vypovídají o tom, zda se do současnosti nějaké obyčeje dochovaly či nikoliv.

Klíčová slova

Rom, romství, romská kultura, přechodové rituály, tradice a zvyky

Abstract

Bachelor thesis deals with rites of passage in the Roma culture. The focus of the work is the description and explanation of costumes and traditions associated with the most important events in the life of the Roma. On top of that, the work also deals with the history of Roma people and the issue of traditional Roma culture. An addition to the work consists of a short research survey, which is evaluated on the basis of an interview with members of the Roma population. This research is aimed at observing the customs and traditions associated with significant life breaks of the Roma population today. Its results tell us whether or not some customs have survived to this day.

Keywords

Roma, Roma ethnicity, Roma culture, rites of passage, costumes and traditions

Obsah

Úvod.....	10
1 Rituál.....	12
1.1 Definice pojmu.....	12
1.2 Druhy rituálů.....	13
1.2.1 Kategorizace rituálů dle Arnolda van Gennepa.....	13
1.2.1.1 Cyklické rituály.....	14
1.2.1.2 Přechodové rituály.....	14
2 Historie Romů – původ a příchod do Čech.....	16
3 Romská identita.....	19
3.1 Cikán nebo Rom?.....	19
3.2 Romství.....	20
4 Romská kultura.....	22
4.1 Definice kultury.....	22
4.2 Tradiční romská kultura.....	22
4.2.1 Způsob obživy.....	22
4.2.2 Způsob odívání.....	23
4.3 Tradiční romská komunita.....	24
4.4 Tradiční romská rodina.....	25
4.4.1 Postavení muže.....	26
4.4.2 Postavení ženy.....	28
5 Romská lidová víra a pověry.....	30
5.1 Rituální čistota a nečistota.....	30
6 Tradiční romské přechodové rituály.....	33
6.1 Těhotenství, porod a narození dítěte.....	33
6.1.1 Těhotenství.....	34
6.1.2 Porod.....	37
6.1.3 Narození dítěte.....	38
6.2 Křest a kmotrovství.....	44
6.2.1 Kmotrovství.....	45
6.2.2 Osoba kmotra.....	45

6.2.3 Neromský (gádžovský) kmotr.....	46
6.2.4 Zvyky a tradice spojené s křtinami.....	47
6.3 Dospívání dívek (čhajori – čhaj).....	50
6.4 Námluvy (zásnuby).....	51
6.5 Svatba.....	55
6.6 Úmrtí.....	60
6.6.1 Příchod smrti a období těsně po ní.....	60
6.6.2 Vartování.....	63
6.6.3 Pohřeb.....	67
6.6.4 Smuteční hostina.....	69
6.6.5 Po pohřbu.....	70
7 Výzkum dodržování tradic spojených s přechodovými rituály z pohledu současných Romů.....	73
7.1 Metodologie výzkumné sondy.....	73
7.2 Technika sběru dat a jejich analýza.....	74
7.3 Tradice v současnosti.....	74
7.3.1 Těhotenství.....	74
7.3.2 Porod a narození dítěte.....	75
7.3.3 Křtiny.....	78
7.3.4 Dospívání dívek.....	80
7.3.5 Námluvy (zásnuby).....	80
7.3.6 Svatba.....	82
7.3.7 Úmrtí.....	83
7.4 Shrnutí výsledků a poznatků z výzkumu.....	87
Závěr.....	89
Seznam použitých zdrojů.....	91
Seznam příloh.....	95
Přílohy.....	96

Úvod

Romové, cikáni, nepřizpůsobiví – takto, ale i jinak je označovaná národnostní menšina, jež s námi žije po staletí. Otázka vzájemného soužití patří mezi jeden z nejpálčivějších současných společenských problémů. Majoritní společnost se rozděluje na dva tábory – na ty, kteří nemají problém s Romy vycházet, ba dokonce s nimi sympatizují a zastávají se jich, a na ty, kteří je otevřeně nenávidí. Stěžují si na ně, že jsou hluchí, nevzdělaní, líní a agresivní a že jsou to jen obyčejní parazité, kteří okrádají stát o peníze. Může se tak dít proto, že s nimi mají sami nějakou negativní zkušenost, ale mnozí lidé těmto předsudkům věří zejména kvůli médiím, kteří tuto menšinu vykreslují v tom nejhorším světle. Je zřejmé, že tyto předsudky tu byly, jsou a dá se zcela jasně předpokládat, že nějakou dobu tu ještě budou. Romové mohou být sice odlišní barvou pleti, hodnotami, způsobem chování a jazykem, ale z toho nevyplývá, že jsou špatní. Je třeba si uvědomit, že každého příslušníka této menšiny nelze „házet do jednoho pytle“, jelikož stejně tak jako se najdou mezi Romy ti, kteří nepracují a mají kriminální sklony, najdou se tací i mezi příslušníky majoritního obyvatelstva. A jak by řekli Romové: „*Roma nane jekh – aňi pre jekh vast nanes a o angušť a jekh.*“ – Romové nejsou všichni stejní – vždyť ani prsty na jedné ruce nejsou stejné.

Tato bakalářská práce se zabývá přechodovými rituály v romské kultuře, jež jsou spjaty se zlomovými okamžiky v životech Romů. Toto téma jsem si vybrala, jelikož jsem sama z otcovy strany romského původu, a tudíž mám k této problematice o něco blíže a zároveň považuji za přínosné dozvědět se o ní něco víc, poněvadž romská kultura je velmi bohatá a zajímavá.

Cílem práce je především objasnit aspekty tradiční romské kultury, přičemž jejím těžištěm je popsat zvyky a tradice související s přechodovými rituály, které se v romském společenství praktikovaly, a to především z historického hlediska. Doplněk práce tvoří menší výzkumné šetření, jehož cílem bylo zjistit, jak současní Romové dodržují obyčeje spojené s těmito životními okamžiky, zda se nějaké praktiky dochovaly do současnosti či nikoliv.

Při její tvorbě jsem čerpala z odborné literatury několika významných autorů, a to především z publikací Manna, Horváthové, Facuny s Lužicou, Šiškové a Šuleře. Jejich

díla se zabývají otázkou romské menšiny a v některých z nich se jejich obsah podrobněji zabývá tradicemi a zvyky dodržovanými v romské komunitě. Kromě toho jsem při tvorbě využila i internetových zdrojů, zejména online periodik.

Práce je členěna do několika kapitol a podkapitol. Nejprve se pokusím definovat pojem rituál, který v této práci hraje zásadní roli. Následně se zmíním o historii Romů, zejména o jejich původu a příchodu do České republiky, romské identitě a chápání pojmu romství. Poté se budu obecně zabývat romskou kulturou, nejdříve definuji samotný pojem kultura a teprve pak se zaměřím na tradiční romskou kulturu, především na tradiční způsob obživy a oblékání Romů a také jejich pojetí komunity a rodiny. V další kapitole objasním koncept rituální čistoty a nečistoty, který byl, a v některých romských skupinách dodnes je, velmi důležitý. Následně se budu zabírat nejdůležitější částí práce, a sice tradičními přechodovými rituály – těhotenstvím, porodem, narozením dítěte, křtem, dospíváním dívek, námluvami (zásnubami), svatbou, úmrtím a pohřbem. V neposlední řadě se budu v závěrečné části práce věnovat krátkému výzkumu, jenž se bude týkat dodržování zvyků a tradic spojených s výše zmíněnými událostmi v životech současných Romů. Tento výzkum se zakládá na dotazování se respondentů – příslušníků romského obyvatelstva. Je založen na metodě polostrukturovaného rozhovoru, jelikož si myslím, že pomocí něho mohli respondenti vyjádřit vše, co chtěli a já zároveň docílila zodpovězení všech předem připravených otázek.

1 Rituál

1.1 Definice pojmu

Rituály jsou univerzálním kulturním jevem, jelikož ve svých různých podobách byly, jsou a budou vždy přítomné ve všech společnostech. Lze je spatřit i ve zvířecí říši např. při námluvách či zastrašování nepřítele. Pojem rituál pochází z latinského slova „*ritualis*“ či „*ritus*“, což znamená obřadný. Tento výraz je tak velmi podobný termínům jako řád, obřad, obyčej či ceremoniál. Kořen slova lze spatřit ve staroindickém jazyce posvátných textů sanskrtu, ve kterém se nalézá slovo „*rita*“. Tímto pojmem se vyznačovalo vše, co se dělo v souladu s vesmírným či obecným řádem.¹

Co se týče samotné definice pojmu rituál, pro tu neexistuje jednotné vymezení. V literatuře se tak můžeme setkat s mnoha různými definicemi. Pro představu česká antropoložka Skarupská definuje rituál jako „*způsob standardizovaného, ustanoveného a formalizovaného chování, v němž se prostřednictvím symbolů, znaků, gest a formulí předávají a upevňují skupinové hodnoty, vztahy a socionormativní systémy*“.²

Rituály jsou tedy nějaké ustálené způsoby chování při vykonávání určitých činností. Jsou kolektivní záležitostí – osoby, jež se ho účastní představují posvátný rámec a podmínku určitého rituálu. Taktéž se o nich dá konstatovat, že jsou to inscenované, tedy záměrně připravené události, které se vždy řídí určitými předpisy, a kterým je připisován posvátný (transcendentní) význam. „Zritualizovat“ tak můžeme i běžné činnosti jako třeba každodenní ranní pití kávy, pokud jí připisujeme symbolický význam.³

Je důležité zmínit, že rituály mají úzký vztah s magií, jelikož se často vyvinuly jako určitý systém symbolických úkonů užívajících se při vykonávání nejen magických, ale i náboženských obřadů. Řada z nich vznikla i jako dramatické ztvárnění mýtického děje či naopak některé mýty vysvětlují to, co se odehrává právě během rituálu, díky čemuž zde můžeme pozorovat i jejich úzký vztah s mýty.⁴ V průběhu dějin však mnoho

1 SKARUPSKÁ, H. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Olomouc: Vydavatelství UP Olomouc, 2006. ISBN 80-244-1509-7. s. 53

2 Tamtéž, s. 53

3 MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 268 s. Studijní texty. sv. 15. ISBN 80-86429-25-3. s. 186

4 HRABÁKOVÁ, L. *Výbrané kapitoly z kulturní antropologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-708-3617-2. s. 28

z nich prošlo zásadními proměnami, kvůli kterým je v dnešní době těžké určit jejich původní hodnoty.

1.2 Druhy rituálů

1.2.1 Kategorizace rituálů dle Arnolda van Gennepa

Neexistuje žádná jednotná soustava, do které by se jednotlivé rituály daly začlenit. Velmi známá je kategorizace rituálů dle francouzského antropologa Arnolda van Gennepa, o kterých si myslím, že je určitě důležité se zmínit. Gennep nabízí několik možností jejich dělení, dělí je na:

1. sympatetické a kontaktní,
2. přímé a nepřímé,
3. pozitivní a negativní.

Sympatetické rituály se zakládají na víře působení podobného na podobné, napodobeniny na skutečný předmět či bytost apod. Základem kontaktních rituálů je materiálnost a přenosnost vrozených nebo získaných vlastností dotykem nebo na dálku.⁵

Přímé rituály jsou typické svou okamžitou účinností bez zásahu autonomního činitele, jsou to např. prokletí či uhranutí. Nepřímé rituály se naopak vyznačují tím, že jsou jakýmsi počátečním impulzem, který uvádí do pohybu nějakou autonomní či zosobněnou sílu jako např. božstvo, démony či džiny, kteří zasáhnou ve prospěch osoby, která rituál provedla (tak fungují např. modlitby).⁶

Pozitivní rituál je ten, kterým se snažíme dosáhnout nějakého účinku (co chceme, aby se stalo). Jsou projevem vůle převedený v čin. Negativní rituál je naopak ten, který se snaží nějakému účinku vyhnout (co nechceme, aby se stalo). Tyto rituály jsou nazývány *tabu* – zákazy, příkazy něco nedělat.⁷

Gennep taktéž upozorňuje na to, že jeden a týž rituál může být zařazen do několika různých kategorií zároveň, a proto je občas obtížné rituály interpretovat a následně zařadit.⁸

5 VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. Mythologie. Studie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6. s. 14

6 Tamtéž, s. 16-17

7 Tamtéž, s. 17

8 Tamtéž, s. 18

1.2.1.1 Cyklické rituály

Dalším možným typem rituálů jsou rituály cyklické čili *svátky*, které se opakují v určitých intervalech, přičemž nejčastějším intervalem je jeden rok. Tyto rituály mají velký význam pro společenství, v němž my lidé žijeme. Dodávají mu totiž pevný řád, strukturu a stabilitu. Instituce svátku přerušuje jednotvárný a všední běh času, posiluje soudržnost – ujišťuje se, že všichni sdílí stejné myšlenky a ideje a také slouží jako nástroj ke zdůraznění klíčových událostí, jelikož je zpřítomňuje. Mezi tyto rituály lze zařadit události jako např. státní svátky, Vánoce, Nový rok, Velikonoce, ale třeba i volby.⁹

1.2.1.2 Přejchodové rituály

Pro tuto práci však hrají klíčovou roli rituály přechodové. Přejchodové rituály jsou ty, které se konají při přechodu jedince z jedné fáze života do druhé – zdůrazňují změnu společenského statusu. Jsou velmi početnou a rozsáhlou skupinou rituálů a přesto, že se týkají jedince jako individua (je středobodem rituálu), mají často kolektivní povahu.¹⁰

Život jedince ve společnostech, ať už tradičních či moderních, je ohraničen narozením a úmrtím. Tyto a další významné události v jeho životě představují určitý mezník, který je zvýrazněn právě obřady. Dá se tedy říci, že život jedince je rozdělen absolvováním určitých obřadů či jejich náznaků. Mezi tyto obřady můžeme mimo narození a úmrtí (pohřbu) zařadit také např. vítání občánků, křtiny, oslavy narozenin, maturitu, imatrikulaci, promoce, inauguraci, zásnuby, svatbu aj.¹¹

Přejchodové rituály jsou také často označovány jako rituály iniciační, přičemž slovo iniciace má svůj původ v latině (*initium*) a značí počátek. Iniciační rituály realizují přechod jedince z jednoho životního stavu do jiného – získává nové společenské postavení a roli. Nejčastěji se tyto rituály odehrávají ve spojitosti s dospíváním jedince – je odloučen ze společenství dětí a absolvováním určité zkoušky se začleňuje do společenství dospělých. Kromě toho lze tyto obřady pozorovat např. i při vstupu jedince do určitých společenství, eventuálně vyřazení z jiných. Jako příklad zde lze

9 HRABÁKOVÁ, L. *Výbrané kapitoly z kulturní antropologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-708-3617-2. s. 28

10 Tamtéž, s. 29

11 Tamtéž, s. 29

uvést již zmíněnou imatrikulaci, inauguraci, ale třeba i vstupy do různých organizací či spolků nebo udělování hodností a titulů.¹²

Již zmiňovaný antropolog Arnold van Gennep vytvořil schéma, ve kterém rozdělil přechodový rituál na tři fáze / další kategorie, a to na:

- a) **odloučení/oddělení** (preliminální fáze) – jedinec je na určitou dobu odloučen od zbytku skupiny,
- b) **přechod/pomezí** (liminální fáze) – jedinec podstupuje veřejný rituál, který jej uvede do nového postavení,
- c) **sloučení/přijetí** (postliminální fáze) – (znovu)začlenění změněného jedince do společnosti.¹³

Toto rozdělení si lze lépe ukázat např. na pohřbu. Pohřební obřady rozvíjejí především odlučovací rituály, ale lze v nich nalézt i druhé dva typy. Převezení nebožtíka do márnice a poté samotný akt pohřbu představuje odlučovací rituál. Rituál pomezí představuje truchlení pozůstalých a znova začlenění do života ve společnosti představují rituály spojené s ukončením smutku (např. vdova přestane nosit černé oblečení).¹⁴

Je důležité poznamenat, že tyto tři kategorie v jednotlivých obřadech nebývají rovnoměrně rozvinuté. Jak již bylo zmíněno, při pohřbu se nejvíce rozvíjí rituály odlučovací, při svatbě rituály přijímací a při zásnubách či těhotenství rituály pomezí. V praxi to znamená, že tyto fáze v přechodových rituálech nebývají vždy stejně důležité a propracované. V některých případech se též toto schéma zdvojuje a různě se prolíná. To můžeme vidět např. u zásnub, jež jsou pomezím období mezi dospíváním a manželstvím. Přechod od dospívání k zásnubám a přechod od zásnub k manželství však v sobě též zahrnuje rituály odlučovací, druhotné rituály pomezí a rituály slučovací. Z tohoto důvodu je třeba upozornit na to, že nelze dosáhnout pevného rozřazení přechodových rituálů jako v jiných oblastech vědy.¹⁵

Problematice přechodových rituálů se tato práce bude věnovat v souvislosti s romskou kulturou, kterou se budou zabývat následující kapitoly.

12 HRABÁKOVÁ, L. *Výbrané kapitoly z kulturní antropologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-708-3617-2. s. 29

13 VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. Mythologie. Studie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6. s. 19, 27, taktéž MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 268 s. Studijní texty. sv. 15. ISBN 80-86429-25-3. s. 187

14 VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. Mythologie. Studie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6. s. 19

15 Tamtéž, s. 19-20

2 Historie Romů – původ a příchod do Čech

Vysledovat historické osudy romského etnika bylo značně znesnadněno tím, že neexistují žádné písemné záznamy pocházející přímo od Romů samotných. O jejich kultuře a historii psali převážně příslušníci národů jiných – jednalo se tedy o pohled zvnějšku, který býval často pohledem zkresleným, kvůli němuž tak v minulosti vznikaly předsudky, které se přenesly až do současnosti. Přesto, že Romové svoje dějiny nikdy nepsali, jejich slovesnost obsahuje mnoho pověstí, které propojují historické prvky s fikcí.¹⁶

Přesto, že byl po určitou dobu za pravlast Romů považován Egypt, dnes již s jistotou víme, že to byla Indie čili „*Báro than*“, „*Velká země*“, jak Romové říkají.¹⁷ Už ve své vlasti jim kočovnictví pomáhalo prosazovat své řemeslné dovednosti, především kovářské, ale i schopnost bavit lidi hudbou a tancem. Odchod jejich předků, patrně za obživou, probíhal v několika migračních vlnách v průběhu několika století.¹⁸

Na evropském kontinentě se dle doložených záznamů Romové objevili ve středověku, tedy ve 13. století. Na počátku 15. století se o nich poprvé zmiňují dokumenty na našem území.¹⁹ Pokud nepočítáme krátké období klidu po jejich příchodu do Evropy, čelili Romové vždy jinému sociálnímu postavení. Kromě toho, že byli podezříváni z praktikování černé magie či byli nařčeni z vyzvědačství, čelili, nejen na našem území, ale na území celé Evropy, perzekuci. Byli vyháněni ze zemí, mučeni, beztrestně zabíjeni či využíváni k nuceným pracím.²⁰

Zlomové období nastalo až za vlády Marie Terezie v 18. století, která začala uplatňovat tzv. asimilační politiku, podle které si Romové měli osvojit způsob života okolního vesnického obyvatelstva na úkor toho, že potlačí svá vlastní specifika a jazyk. Kupříkladu nesměli nosit svůj tradiční oděv, nemohli mluvit romsky, nesměli si

16 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 15

17 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 16

18 ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998, 143 s. ISBN 80-7178-250-5. s. 13

19 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 17

20 ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998, 143 s. ISBN 80-7178-250-5. s. 14-15

ponechat svá „bezbožná“ jména a jejich děti byly často dávány na převýchovu do neromských rodin. Přesto, že se někde jejich asimilování dařilo, a to převážně na území jižní Moravy, někteří z nich odolali a nadále zůstali Romy.²¹

Na území Čech a Moravy v 19. století byli pověstní svým kočovnictvím. Typické pro ně bylo putování ve vozech krytých plachtami či maringotkách taženými koňmi; nejhudší pak táhli své vozíky sami. Živili se kovářskou prací a někdy se uplatňovali taktéž jako hudebníci. Industriální společnost však postupně omezovala tyto způsoby obživy, a proto se Romové často uchýlovali k pochybným praktikám, mezi které samozřejmě patřilo i žebráctví a krádeže.²²

Před 1. světovou válkou byla většina Romů stále negramotných, přičemž samotná společnost jim motivaci ke vzdělání moc nedodávala.²³ První republika (1918–1938) snášela Romy čím dál tím hůř. V roce 1927 vydala zákon proti potulným Romům a tulákům žijících „po cikánsku“. Bylo jim zakázáno kočovat, vlastnit zbraně, byly jim vydávány tzv. cikánské legitimace a zároveň na ně neustále dohlížela policie.²⁴

Nejhorší kapitolou jejich dějin byl holocaust v období 2. světové války. Rasistická teorie německých nacistů klasifikovala Cikány, podobně jako Židy, ale třeba i Slovany, jakožto „element zabraňující čistotě rasy“, a proto byli deportováni do pracovních a vyhlazovacích táborů. Skoro všichni čeští a moravští Romové a taktéž i němečtí Sintové, kteří žili na našem území, v táborech zahynuli, přičemž se uvádí, že v nich celkově zahynulo téměř půl milionu osob romského původu.²⁵

Po válce tak zůstal v Česku jen nepatrný počet českých Romů. Naprostá většina současných českých Romů pochází ze Slovenska, kteří sem přicházeli po válce, protože zde měli lepší podmínky pro živobytí – lepší práci a bydlení. Usazovali se zde až do devadesátých let, přičemž rasistický odpor vůči nim byl zpočátku velmi slabý, pokud vůbec existoval. Postupně se ale opět setkávali s tím, že se od nich vyžadovalo, aby

21 Tamtéž, s. 16

22 Tamtéž, s. 16

23 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 10

24 ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998, 143 s. ISBN 80-7178-250-5. s. 17

25 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 18

splynuli s českým a slovenským národem. Byli totiž považováni za sociálně zaostalou skupinu obyvatel, kterou je třeba přiblížit k vlastnímu obrazu.²⁶

Dalším mezníkem byl pro Romy rok 1989, díky pádu komunismu a následné ustanovení demokracie, mohli opět svobodně udržovat svou kulturu a užívat svého jazyka – začali zakládat různé organizace, pomocí nichž prosazovali své zájmy. Započalo něco jako „romské obrození“ – začaly se publikovat romské knihy, pořádat romské společenské akce, vzniklo romské radiové a televizní vysílání a např. na vysokých školách se začala vyučovat romistika.²⁷

V současnosti tvoří jednu z nejpočetnějších etnických skupin v České republice. Přesto, že se jejich situace v porovnání s historií razantně zlepšila, potýkají se i dnes s mnoha problémy jako třeba s nezaměstnaností, kriminalitou či averzí ze strany neromského obyvatelstva.²⁸

26 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 14-15

27 ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998, 143 s. ISBN 80-7178-250-5. s. 29

28 Tamtéž, s. 31-31

3 Romská identita

„Madikh pre amari cipa, dikh pro amaro jilo.“

Nekoukej na naši kůži, dívej se na naše srdce. (romské přísloví)

3.1 Cikán nebo Rom?

Romové dnes žijí na všech kontinentech naší planety, převážně však v Evropě. V zemích, ve kterých se usadili, jsou nazýváni majoritní společností pojmenováním, které vychází ze dvou základů.

Český termín Cikán, slovenský Cigán či třeba polský Cyganie má svůj původ v řeckém slově „*Athinganoi*“, kterým toto etnikum nazývali v byzantské říši. Druhý základ pojmenování tohoto etnika vychází z vědomí, že část dřívějších Romů při svém putování napříč světem procházela Egyptem. Romové tak byli nazýváni lidem egyptským, z čehož vznikla označení jako starošpanělské *Egyptianos*, později španělské *Gitanos* či britské *Gypsies*. Toto označení však během dřívější doby dostalo pejorativní nádech a postupně ho nahradilo označení Rom.²⁹

Rom v překladu z romštiny znamená „*muž*“ nebo „*manžel*“ (ženský ekvivalent je pak „*romňi*“). Je to souhrnné označení několika etnických skupin, které sdílí společný původ, kulturní rysy a osobité charakteristiky. Není jasné, jaký je původ tohoto slova. Tvrdí se však, že vzniklo modifikací indického kastovního slova „*dom*“, jež znamená „*člověk*“.³⁰ V roce 1971 se na prvním Mezinárodním romském sjezdu v Londýně zástupci Romů dohodli na používání slova Rom na místo Cikán a požádali o respektování tohoto označení majoritní společností.³¹ Ne všichni Romové se však nazývají Romy – existují určité skupiny, které pro své označení používají jiná endonyma, a to např. Sintí, Sintové žijící převážně v Německu, Manušové žijící

29 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v ed-ici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 18-19

30 Tamtéž, s. 19

31 HUSÁK, Michal. Rom versus cikán. *Romský slovník* [online]. 2017 [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <http://www.romskyslovník.cz/rom-versus-cikan/>

převážně ve Francii či třeba Cale (Kalé) žijící ve Španělsku a Portugalsku. Přesto však všichni Romové v rámci dichotomie vůči neromům (*gádžům*) užívají označení Rom.³²

3.2 Romství

Termín romství (*romipen*) lze vykládat různě. Tvoří romskou identitu a lze ho chápat jako projev etnicity u Romů, přičemž etnicita je určitá kolektivní identifikace založená na vnímaných kulturních rozdílech, pomocí kterých se odlišuje jedno etnikum od toho druhého.³³

Je vlastností, kterou jedinec získává tím, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a zároveň se ztotožní s její hodnotovou orientací. Je tedy možné ho i ztratit např. asimilací s majoritní společností a je velmi těžké ho získat – nelze získat např. přivdáním/přiženěním. Je pro něj charakterizující „*znalost některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny či jiného evropského jazyka, kulturní návyky, znalost rodinných (rodových) tradic, uspořádání hierarchie a rodu, uznávané a odmítané hodnoty, specifická rodinná výchova a rodinné vzdělávání, systém odměn a trestů, způsob komunikace, způsob orientace v prostoru a čase, vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem – vlastním i k cizím, stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry a víra. Většinou je též spojováno i s jistými antropologickými znaky*“.³⁴ Obecně by se dalo říci, že je to jakýsi soubor hodnot a vzorců chování, kterými by se měl každý slušný Rom řídit.

V dnešní době však již některé z výše zmíněných charakteristik ztrácejí na významu. Lze nalézt mnoho představitelů romství, kteří nebudou nositeli typických antropologických znaků – existují Romové, kteří mají světlou pleť i vlasy a modré oči. Dále také díky postupné akulturaci romského obyvatelstva ztrácí na významu i znalost romštiny či některého z romských dialektů. Především mladší generace Romů takto nehovoří, to jim však neubírá nic na tom, že se s Romy silně identifikují. Ve vzdálenější minulosti bylo také typické to, že mladší generace znala řemesla svých otců a nosíval se

32 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v ed-ici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 18-19

33 TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007, 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9. s. 60

34 JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: Kulturologické etudy: (etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace)*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-86473-83-X. s. 191-192

specifický kroj. V současnosti jen těžko nalezneme někoho, kdo takové řemeslo ovládá či doma romský kroj má.³⁵

Přesto, že některé charakteristiky ztrácejí na významu, mnoho jich nadále přetrvává. Jednou z nich je vědomí své příslušnosti k rodině a k rodu, jež patří mezi nejdůležitější součásti romství. Rodina má až posvátný význam, a proto např. nikdy neuvidíme příslušníka romského obyvatelstva v domově důchodců, jelikož součástí romství je kupříkladu starost o bezmocné členy rodiny či úcta k jejím starším členům.³⁶

Za zmínku taktéž stojí fakt, že v dnešní době se lze setkat s tím, že někteří jedinci se za své romství stydí, skrývají ho a snaží se co nejvíce splynout s majoritní společností. Přesto ale ve společnosti existuje mnoho Romů, kteří jsou na svůj původ hrdí a snaží se svou kulturu a tradice udržet.

35 Tamtéž, s. 192

36 Tamtéž, s. 191-195

4 Romská kultura

4.1 Definice kultury

Než se práce bude zabírat romskou kulturou, je třeba si definovat samotný pojem kultura. Kultura pochází z latinského slova *colere*, které původně znamenalo pěstovat a dala by se definovat jako soubor mimobiologických typicky lidských prostředků přizpůsobení člověka jeho prostředí, tedy přírodě. Dělí se na hmotnou, do které patří lidské výtvořky (př. budovy, oděvy, nástroje) a nehmotnou, do které můžeme zařadit sociokulturní regulativy (př. normy, hodnoty, zákony), ideje a symbolické systémy (př. náboženství, mýty, jazyk, písmo či umění nehmotné povahy – tanec, literatura, hudba) a instituce organizující lidské chování (př. manželství, rodina, rodové vztahy).³⁷

4.2 Tradiční romská kultura

V souvislosti s tradiční romskou kulturou je potřeba hned na úvod uvést, že pod pojmem „tradiční“ se myslí převážně způsob života, zvyky, tradice, pravidla aj. uplatňované především před násilnou asimilací romské populace a romským holocaustem. Nelze konstatovat, že se s nimi v současnosti již nemůžeme setkat, čehož je ukázkou např. způsob života ve východoslovenských osadách, ale jde o to, že v dnešní době tyto praktiky nejsou uplatňovány v takové míře, jako tomu bylo dříve.

Romská kultura má velmi bohatou minulost. První věc, která se každému z nás jistě vybaví při jejím pomyslení, je typický kočovný způsob života. Ten je však pouze malým zlomkem jejich rozmanité kultury. V následujících kapitolách a podkapitolách se tato práce pokusí zmínit o nejdůležitějších z nich.

4.2.1 Způsob obživy

Romové vykonávali profese, které si s sebou přivezli z Indie. Nejčastěji pracovali jako řemeslníci, přičemž nejtypičtějším řemeslem pro ně byly kovořpracující činnosti. Uplatňovali se jako kováři, brusiči, cínovači, opraváři deštníků a dráteníci. Méně známé

³⁷ HRABÁKOVÁ, L. *Výbrané kapitoly z kulturní antropologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-708-3617-2. s. 3

je to, že vyráběli dokonce i zvony, a to jak lité, tak zvony pro dobytek. Mezi další typická povolání patřilo např. košíkářství, hrnčířství, výroba cihel či handlování s koňmi.³⁸

Často své dovednosti uplatňovali i v zábavním průmyslu, kde působili jako herci, tanečníci, akrobaté či cvičitelé zvířete v cirkusech. Nejvíce však vynikali v průmyslu hudebním. Díky hudebnímu nadání měli romští hudebníci jako první privilegium usazovat se mezi neromským obyvatelstvem.³⁹

Nelze opomenout ani to, že jedním ze zdrojů jejich obživy bylo věštění. Především romské ženy vykládaly budoucnost z ruky či karet. Ve středověku za to byly pronásledovány, jelikož se věřilo, že praktikují černou magii. I dnes se ale můžeme setkat s mnoha romskými ženami, které předpovídají budoucnost.⁴⁰

4.2.2 Způsob odívání

Co se týče romského odívání, nelze hovořit o specifickém romském oděvu obecně. Jejich způsob odívání se lišil tím, o jakou subetnickou skupinu Romů šlo, jaká byla jejich životní úroveň a též tím, v jakém prostředí žili.⁴¹

Nejcharakterističtějším romským oděvem byl, a doposud je, oděv olašských Romů. Typické elementy olašského oděvu, zejména u žen, v průběhu času nezanikly, a to především kvůli jejich dřívějšímu nomádskému způsobu života a větší izolovanosti.⁴²

Ženy tradičně nosily výrazně barevnou či vzorovanou dlouhou nebo delší nabíranou sukni (*cocha*), která jim obvykle sahala nad kotníky. Zavazována byla v pase šňůrkou (později i gumou) a skrývala v sobě velkou kapsu (*posoři, žeba*), do které nebyl problém umístit dokonce i celou slepici. Další součástí oděvu byl šátek přes hlavu (*khosno, kendovo*) a blůzka s dlouhými rukávy (*vizitka, gad*), obojí taktéž velmi pestrých barev, a u žen (nikoliv u dívek) oválně zastřižená zástěra (*leketa*) s volánem

38 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 24-27

39 Tamtéž, s. 27-28

40 Tamtéž, s. 29

41 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 91

42 Tamtéž, s. 91-92

doplněná kapsou. Charakteristická pro ženy byla taktéž úprava vlasů. Ženy nosily vlasy dlouhé, jelikož krátké vlasy byly považovány za znak nemorálních žen. Někdy je nosily sepnuté sponkami či v případě mladších dívek ozdobené za uchem květinou (*luludži*).⁴³

Oděv olašských mužů ztratil svůj typický vzhled kvůli násilnému usazování Romů. Předtím než se tak stalo, ho ale tvořily pevně dané části, a to pestrobarevná na šňůrku zavazovací košile (*gad*), která mohla, ale nemusela mít límeček, měla nabírané dlouhé rukávy a byla obvykle doplněná buď černou či jinak odlišnou vestou. Další části tvořily kalhoty (*cholov*) zasunuté do vysokých kožených bot, šátek kolem krku a černý široký klobouk (*kalapa, stad'i*).⁴⁴

Charakteristické u obou pohlaví byly okázalé zlaté šperky. Ženy nosily typické velké kruhové či závěsné náušnice (*čeňa*) a nápadné prsteny (*angrušta*), kterými se však zdobili i muži. Mimo prstenů muži taktéž nosili na krku či zápěstí zlaté řetězy či řetízky (*lanca*). Těmito ozdobami dávali Romové najevo své společenské postavení a zámožnost, přičemž tyto zlaté doplňky jsou příznačné pro romské obyvatelstvo i v současnosti.⁴⁵

4.3 Tradiční romská komunita

Tradiční romská komunita byla tvořena rodem či vícegenerační rozšířenou rodinou, kterou se bude práce zabývat v následující podkapitole. Pro takovou komunitu byla příznačná hierarchická struktura a nepsané zákony (zvykové etické normy), kterými se musel řídit každý její člen.

Jedině osoba, která oplývala přirozenou autoritou a zároveň dokázala překonat komunikační rozdíly mezi vlastní skupinou a neromským obyvatelstvem, mohla stát v jejím čele. Takové osobě se říkalo různými způsoby, a to např. *vajda*, *mujalo*, *čhibalo* či *šeralo Rom*. Obvykle jím byl starší moudrý člověk, kterého si všichni vážili a poslouchali jeho rady. Přesto, že měl *vajda* v komunitě nejvyšší postavení,

43 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 92

44 Tamtéž, s. 93

45 Tamtéž, s. 92

o důležitých otázkách nikdy nerozhodoval sám, nýbrž se všemi muži a často za přítomnosti všech ostatních členů.⁴⁶

Pro své životní zkušenosti a věkem získanou moudrost se ve skupině zvláštnímu postavení těšili staří lidé, kterým byla prokazována úcta (*pativ*). Tuto normu lze krásně demonstrovat na romském přísloví: „*Šun le phuren, bo chale buter maro sar tu.*“ – „Poslouchej staré lidi, protože snědli více chleba než ty.“⁴⁷

Specifické postavení měly zejména staré ženy „*phuri daj*“, „*drab daj*“, které získaly během mnoha let spoustu zkušeností a vědomostí z pozorování vztahů mezi členy velkorodiny a pozorování přírody a přírodních úkazů, díky čemuž byly i skvělými léčitelkami. Mnoho lidí si k nim chodilo pro radu ohledně řešení rodinných sporů a především když přišla nemoc. Taktéž se na ně lidé obraceli, když potřebovali někoho očarovat či někomu učarovat, jelikož ovládaly jak milostnou magii tak praktiky proti uhranutí. Díky těmto schopnostem se jim dostávalo úcty i v mužských řadách.⁴⁸

Všichni členové komunity dodržovali přísné morální zásady a veškeré dění v ní se odehrávalo veřejně před zraky ostatních členů a za jejich spravedlivého dozoru. Příslušníci skupiny neznali soukromí, a to ani soukromé vlastnictví – majetek všech členů se považoval za společný. Romové totiž věřili tomu, že člověk samotný nic neznamená a svou sílu získává z kolektivu. Dodržování těchto zásad tak pro ně bylo velice důležité, jelikož se věřilo, že jejich dodržování zajistí všem členům ochranu před „nečistými silami“ čili zlem a neštěstím v jakékoli podobě.⁴⁹

4.4 Tradiční romská rodina

„*Odadženo mardo, so ačhi'a a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro.*“

„*Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůře tomu, kdo je sám.*“ (romské přísloví)

V životě Romů měla rodina (*famel'ija, fajta*) odjakživa velký význam. Byla pro ně, a stále je, tou nejdůležitější hodnotou, neboť na ní záviselo uspokojení základních

46 HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísni, c2002, 84 s. ISBN (brož.):. s. 24

47 Tamtéž, s. 24

48 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 53

49 HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísni, c2002, 84 s. ISBN (brož.):. s. 26

životních potřeb jejích členů. Romské pojetí rodiny je však jiné než pojetí rodiny u českého obyvatelstva. Pokud o rodině hovoří Češi, mají tím na mysli svého muže, ženu, děti, rodiče a sourozence, tedy jen blízké příbuzné a ostatní členy jako třeba tetu, strýce, bratrance a sestřenice by zařadili mezi vzdálené příbuzné. Romové naopak za své blízké příbuzné pokládají všechny, od strýců a tet počínaje, po děti bratranců a sestřenic konče, přičemž pro každého z nich má romština specifické pojmenování. Tradiční romská rodina je tedy tzv. velkorodina, která může čítat i několik generací.⁵⁰

Romové většinou bydleli společně se svou širší rodinou na jednom místě (osadě, čtvrti) a krom krevního pouta je spojovaly taktéž rodinné tradice a vzájemná solidarita. Rodina zajišťovala obživu a ochranu pro všechny. Poskytovala též výchovu a vzdělání dětem, které se učily od rodičů to, co v životě budou potřebovat. Chlapci se tak od svých otců učili řemeslu a dívky od svých matek zejména péči o domácnost, děti a manžela. Vedle těchto funkcí navíc plnila i funkci ochrannou a obranou. Kvůli existenci všech těchto faktorů bylo pro Roma vyhnání z rodiny tím největším trestem, poněvadž pro něj znamenalo ztrátu veškeré sociální a lidské jistoty.⁵¹

Jedním z faktorů, které posilovaly prestiž rodiny, byl počet narozených dětí, a to především chlapců. Často si tak manželské páry přály jako prvorozené dítě právě jeho. Každé další dítě bylo vřele vítáno, jelikož Romové často říkali: „*Nane čhave, nane bacht.*“ – Nejsou děti, není štěstí. Nebylo tak ničím neobvyklým, že páry mívaly třeba i deset dětí.⁵²

4.4.1 Postavení muže

„Murš hordinel stad'i, džuvl'i ča khosno.“
„*Muž nosí klobouk, žena jenom šátek.*“ (romské přísloví)

Muž a žena měli v tradiční romské rodině odlišné postavení a role. Muž měl v rodině postavení dominantní, uplatňoval se v ní tedy princip patriarchy. Tradičně byl nadřazen ženě, byl jejím pánem, a zároveň byl i pánem rodiny, kterého museli všichni

50 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 18

51 Tamtéž, s. 18-19

52 Tamtéž, s. 18

poslouchat.⁵³ Žilo-li pohromadě vícero rodin, hlavní slovo měl vždy muž nejstarší.⁵⁴

Muž byl nositelem prestiže rodiny, byl jejím ochráncem a nesl za ni odpovědnost. Měl hlavní slovo při konečném výběru partnera svých dětí a odpovídal za chování své rodiny na veřejnosti, a to především své ženy a dcer do doby, než odešly z domu za svým mužem, na kterého poté tato povinnost přešla.⁵⁵

Jeho hlavní povinností bylo vydělávat peníze, jenž následně odevzdával své ženě, která se musela postarat o domácnost. Pokud muž z nějakého důvodu svou rodinu nemohl ekonomicky zajistit, odpovědnost přecházela na ženu, avšak její postavení se tím nezvýšilo.⁵⁶ Mimo práce bylo jeho úkolem taktéž udržovat dobré vztahy s příbuznými a přáteli či urovnávat sváry mezi rodinami.⁵⁷

Co se týče vztahu romských mužů ke svým ženám, většina z nich se k nim chovala ponižujícím způsobem. Tradičně musela jít žena několik kroků za svým manželem, čímž dávala najevo své podřadné postavení. Bylo taktéž zvykem, že na různé obřady či oslavy, při kterých muži sedí pospolu, vyprávějí si a pijí alkohol, neměly ženy vůbec přístup a pokud ano, musely sedět odděleně. Muž taktéž mohl být své ženě nevěrný, což u ženy bylo absolutně nemyslitelné a neospravedlnitelné. Davidová uvádí jako příklad výrok jednoho Roma: „*Já můžu mít frajirek třeba padesát, ale žena ani jednoho. Kdybych jen trochu něco slyšel, hned bych ji poslal pryč.*“⁵⁸

Kromě zvláštního postavení muže, byl zvláštní i jeho osobitý styl projevoování lásky. Svou žárlivost, a tedy i lásku, projevoval tím, že svou ženu občas uhodil, o čemž svědčí i jedno romské přísloví: „*Dojekh romňi prindžarelle muršeskero vast.*“ – Každá žena pozná mužovu ruku. Pokud však bylo bití pro ženu již neúnosné, mohla vyzpívat,

53 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 106

54 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 137

55 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 53

56 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 138

57 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 18

58 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 106

co měla na srdci veřejně před celou komunitou (*pre vatra*). Následné pranýřování komunitou stačilo na to, aby se muž zastyděl a přestal.⁵⁹

Pokud jde o výchovu dětí, tu měla na starost hlavně žena, i když se na ní podíleli i ostatní členové velkorodiny. Muž se angažoval především ve výchově chlapců a do výchovy dívek zasahoval jen v případě, kdy si matka nevěděla rady. Pro dceru pak to, že ji musel otec trestat, znamenalo velké ponížení a osobní ostudu.⁶⁰

4.4.2 Postavení ženy

Jak již bylo poznamenáno, postavení ženy bylo podřadné. Musela ve všem poslouchat svého muže a projevovat mu úctu a pokoru, ke které byla vedena od malička. Na jejích bedrech však ležel i každodenní chod domácnosti, veškeré domácí práce, často také ty, které měl zajistit muž jako například obstarávání a příprava dřeva na vaření a topení, a výchova dětí.⁶¹

Často měla ekonomicky důležitější roli než muž, jelikož právě ona musela zajistit přežití rodiny, poněvadž jejím úkolem bylo obstarat jídlo a oblečení. Obživu musela zabezpečit jakýmkoliv způsobem – prodáváním výrobků muže, jestliže byl řemeslník, nabídkou vykonávání práce pro neromské obyvatelstvo (práce na poli, vymazávání pecí), sběrem lesních plodů, magickými praktikami a v některých případech i žebráním či drobnými krádežemi.⁶²

V její kompetenci též byla již zmiňovaná výchova dětí, a to především dívek. Jejich výchova byla vzhledem k tomu, že Romové nepřikládali velký význam vzdělání svých dětí, zaměřena zejména na to, aby byly připraveny se vdát a uměly se v nové rodině správně chovat a postarat se o ni. Výchova tak byla směřována hlavně k osvojování praktických dovedností potřebných pro to, aby byla dívka v budoucnu dobrou manželkou, matkou, snachou a hospodyňkou.⁶³

59 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 138

60 Tamtéž, s. 138

61 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 53

62 Tamtéž, s. 53

63 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 138-139

Vztah dětí k matce byl, a dodnes je, emocionálně velmi silný. I když už byly děti dospělé, často si k ní chodily pro radu a pomoc.⁶⁴ Matka pro ně znamenala útočiště, zázemí a jistotu. Její smrt představovala obrovskou citovou ztrátu, o čemž vypovídá i romské přísloví: „*Te merel dad, rovel o vodi, te merel daj, rovel ojilo.*“ – Zemře-li otec, pláče duše, zemře-li matka, pláče srdce.). Po její smrti se muž většinou znovu oženil, často s její svobodnou či ovdovělou sestrou (princip sororátu). Pokud zemřel muž, žena naopak nový sňatek uzavírala jen velmi zřídka a pokud ano, potřebovala k tomu souhlas rodiny a někdy i nejstaršího syna. Jestliže zemřeli oba rodiče, odpovědnost za výchovu dětí přebírala nejbližší rodina jako například babička či sestra matky.⁶⁵

64 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 54

65 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturální společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 139

5 Romská lidová víra a pověry

Vedle přejatých náboženských názorů u Romů existovaly i relikty animistických představ, pomocí kterých si vykládali působení veškerého zla a nečistých sil (př. *benga* – ďábli, zlí duchové).⁶⁶ Důležitou a podstatnou součástí jejich víry tak byly především pověry, které si s sebou přinesly z Indie, a kterým bezmezně věřili. Byli přesvědčeni, že pokud budou jednat v rozporu s pravidly, stane se jim něco špatného.⁶⁷

Toto jejich smýšlení je velmi důležité pro pochopení všech jejich rituálních zvyklostí, kterým se tato práce bude věnovat.

5.1 Rituální čistota a nečistota

S lidovou vírou Romů a jejich tradičními rituály úzce souvisí koncept rituální čistoty („*žužipen*“) a nečistoty. Jakoubek ji definuje jako koncepci, která „*vychází z předpokladu existence určité nehmotné, magicky pojímané iracionální kvantity, která svou přítomností (tedy nikoliv v našem obvyklém smyslu hygieny) znečišťuje svého nositele. Tímto nositelem může být zvíře anebo člověk*“.⁶⁸

Nositelé rituální nečistoty lze rozdělit do dvou skupin, a to na:

1. ty, jenž jsou rituálně nečistí samotnou svou podstatou (z vlastní povahy), mezi které patří především určitá zvířata jako psi, hadi, slimáci, žáby a dále i zdechliny či výkaly,
2. ty, jenž o svou původní rituální čistotu přišli kontaktem s nositeli primárními.⁶⁹

Rituálně čistý člověk se označuje jako „*žužo Rom*“ a naopak rituálně nečistý jako „*degeš*“. Jím se člověk buď narodí, jestliže jsou jeho rodiče rituálně nečistí (je dědičná), anebo se jím může stát v průběhu svého života. Stane se jím, pokud přijde do kontaktu s osobami, zvířaty či věcmi, které již rituálně znečištěny jsou, jelikož kontaktem na něj

66 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 136

67 HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísní, c2002, 84 s. ISBN (brož.):. s. 25

68 JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-86140-21-0. s. 50

69 Tamtéž, s. 50-51

svou rituální čistotu přenesou. Takový člověk se jí pak už zbavit nemůže, je neodčinitelná. To samé platí i v případě, že se někdo rituálně nečistým už narodí.⁷⁰

Existuje mnoho způsobů, jak se rituálně znečistit, tím nejtradičnějším a nejčastějším je však požívání rituálně nečistého jídla. Pro Romy byla příprava jídel rituálem, jenž podléhal mnoha pravidlům, přičemž mezi základní z nich patřilo právě udržování rituální čistoty jídel. Romové nesměli pojídat rituálně nečisté maso, mezi které patřilo maso nečistých zvířat jako třeba maso již zmíněných psů, žab, slimáků, ale i koňů.⁷¹ Všechny potraviny se taktéž stávaly nečistými, jestliže byly znovu přehřívány, upadly na zem či do nich spadl vlas.⁷² Jídlo se tak muselo jíst čerstvé a nespotřebované se muselo vyhodit, zbytky se nikdy nenechávaly do druhého dne. Romové totiž věřili, že je očichávají *mule* (mrtví), čímž do nich přechází nemoc. Jídlo se taktéž muselo připravovat v nádobách, které sloužily pouze k tomuto účelu. Bylo nemyslitelné, aby se např. v hrnci určeném pro vaření zároveň vyvářelo prádlo.⁷³ Současně byly považovány za nečisté i nádoby či příbory, které byly naštipnuté, naražené či prasklé a musely se tudíž vyhodit.⁷⁴

S tímto konceptem taktéž souvisí rituální nečistota ženy. Dle Fräsera „*je největší hrozbou možné znečištění ženy. Spodní část těla se pokládá za část nečistou (marimé) a všechno, co se k ní vztahuje, je potenciálně nečisté – genitálie, tělesné funkce, spodní prádlo a narážky na sex a těhotenství*“.⁷⁵ Žena byla znečištěním ohrožena více než muž, což je spojeno především s tím, že na rozdíl od něj procházela fyzickými stavy jako je menstruace, těhotenství, porod či šestinedělí, přičemž při jejich průběhu musela být izolována od ostatních. Musela si dávat velký pozor na to, čeho se dotýká. Někdy se tak lze setkat i s tím, že žena v těchto stavech nesměla vařit či podávat jídlo na stůl. Z tohoto lze vyvodit, že byla znečištěna v období, kdy mohla sexuálně žít a plodit děti. Před svou první menstruací či naopak po menopauze se na ni již vztahovalo méně restrikcí.⁷⁶

70 Tamtéž, s. 51

71 Tamtéž, s. 51

72 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 122

73 Tamtéž, s. 137

74 BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9. s. 79

75 FRASER, Angus. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny, 1998, 374 s. Dějiny národů. ISBN 80-7106-212-X. s. 202

76 Tamtéž, s. 202

Striktní pravidla také platila pro mytí a praní. Pro různé části těla se musely používat různé ručníky a mýdla a umyvadla mužů a žen musela být oddělená. I sebevíc třpytící se umyvadlo mohlo být pokládáno za nečisté. Jak již bylo nastíněno, nádoby měly svůj účel a k jinému se používat nesměly. V souvislosti s praním tudíž nádoba, ve které se vyvářelo oblečení, se nesměla používat k praní ručníků na obličej, ubrusů nebo mytí kuchyňských nástrojů či nádobí a zároveň bylo vyžadováno, aby se oblečení žen pralo samostatně.⁷⁷

77 Tamtéž, s. 202

6 Tradiční romské přechodové rituály

S tradičními romskými rituály se pojilo mnoho pověr. Romové totiž dodržovali různé zvyky nejen pro to, aby slavnostním způsobem zdůraznili určité události, ale také proto, že věřili, že se tím ochrání před zlými silami a zabezpečí si sobě a celé své rodině zdraví a štěstí. Na správný průběh a zachování těchto zvyků u dalších generací dohlížely především ženy, a to zejména již zmiňované ctěné staré ženy (*phuri daj*), které rozuměly léčení, věštění a čarování.⁷⁸

Mezi tradiční romské přechodové rituály patří klíčové mezníky v životě jedince, které jsou ohraničené narozením a úmrtím. Těm nejdůležitějším se tato práce bude podrobněji věnovat.

Co se týče samotných rituálů, je nutné podotknout, že nebyly u všech Romů stejné. Lišily se v závislosti na tom, kde se daná skupina Romů nacházela. O jejich dlouhé tradici však svědčí to, že všechny měly společné základní rysy. Životní události byly důležité nejen pro Roma jako jednotlivce, ale pro celou romskou komunitu, a proto bylo typické, že rituálů s nimi spojených se většinou zúčastňovali všichni její členové.⁷⁹

6.1 Těhotenství, porod a narození dítěte

Dle Gennepa rituály spojené s těhotenstvím, porodem a narozením dítěte obvykle tvoří jeden celek. Nejprve se provádějí odlučovací obřady, pomocí nichž se žena vylučuje z rodinného společenství. V romském společenství je žena v průběhu těhotenství až do období křtin dítěte považována za „nečistou“, a proto je od společenství odloučena. Nejlépe si toho lze všimnout při porodu, kdy musela být oddělena od ostatních. S těhotenstvím, jež je obdobím pomezí, přicházejí na řadu vlastní rituály s ním spojené, v romském společenství zejména založené na magické bázi. Nakonec následují obřady přijímací, související především s porodem a narozením dítěte, díky nimž se žena znovu začleňuje do společnosti. Tyto obřady jí v romském společenství zajišťují nové a s opakovaným těhotenstvím stále silnější postavení jakožto matky. Z pohledu dítěte se jeho narození dá považovat zároveň za odlučovací obřad,

78 MANN, Arne B. *Rómský dejepis*. Bratislava: Kalligram, 2000, 56 s. ISBN 80-7149-316-3. s. 35

79 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 55

jelikož přestřížením pupeční šňůry se oddělí od matky a vydává se do pomezí fáze, jež je spojena s jeho dětstvím a dospíváním.⁸⁰

6.1.1 Těhotenství

Těhotenství bylo obdobím, které mělo v životě romské ženy obrovský význam. Děti byly v romské komunitě považovány za největší bohatství a doposud podřízená žena získávala v rodině určité privilegované postavení, které se pomocí opakovaného mateřství upevňovalo. Říkávalo se totiž, že pokud má žena dvě nebo tři děti, není ještě žádnou matkou.⁸¹ Ženy, které nemohly otěhotnět, navštěvovaly *phuri daj*, která jim připravovala různé mastičky, odvary či jim podvazovala břicho.⁸² Neplodnou ženu komunita litovala, ale někdy byla i terčem posměchu. Neplodnost mohla být dokonce důvodem pro to, aby byl ze strany manžela ukončen jinak doživotní manželský svazek, jelikož vina za neplodnost byla přisuzována vždy ženě.⁸³

Když se žena dozvěděla, že je těhotná, tak tuto radostnou zprávu oznámila nejprve ženám v rodině a poté svému manželovi.⁸⁴ Samotné období těhotenství bylo spojeno s mnoha přísnými příkazy a zákazy, které budoucí matka musela dodržovat, aby se jimi zabezpečil nejen hladký průběh porodu, ale zejména zdraví, vzhled, schopnosti a šťastný život budoucího dítěte. Na jejich dodržování dohlížela celá romská komunita.⁸⁵

Mnoho zákazů vycházelo z napodobivé (homeopatické, imitativní) magie, která je druhem magie sympatetické, jež je založena na víře, že věci na sebe mohou navzájem působit na dálku na základě skrytého vnitřního souladu. V případě imitativní magie na sebe působí na základě podobnosti – podobné vytváří podobné.⁸⁶ Nicméně, některé

80 VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. Mythologie. Studie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6. s. 46-47

81 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 55

82 MANN, Arne B. *Neznámi rómovia: Zo života a kultúry Cigánov-Romov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press, 1992, 207 s., 8 s. fotogr. ISBN 80-900486-2-3. s. 165

83 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 53

84 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 21

85 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 56

86 FRAZER, James George, Věra HEROLDOVÁ-ŠŤOVÍČKOVÁ, Michal WERNISCH a Josef KANDERT. *Zlatá ratolest: [Magie, mýty, náboženství]*. 2. vyd. Autor úvodu Erich HEROLD. Praha:

zákazy též vycházely z magie kontaktní, která je založena na víře, že věci, které byly jednou ve vzájemném kontaktu, zůstávají i po oddělení v takovém vztahu, že cokoli se stane jedné, musí ovlivnit i druhou z nich.⁸⁷ Těhotná žena (*phari*) se proto nesměla dívat, v dnešní době by nesměla ani v televizi, na nic „ošklivého“, do čehož spadala magicky zneužitelná zvířata, zejména plazi (hadi, žáby, slimáci), exotická zvířata a škaradý, postižený či zesnulý člověk. Věřilo se, že dítě by po narození mohlo mít některé jejich znaky – stejnou podobu (např. barvu jako zesnulý) či postižení, které matka viděla.⁸⁸ Když chtěla mít hezké dítě, chodívala se dívat na panenky v hračkářství.⁸⁹

Dále se žena v průběhu těhotenství nesměla polekat. Když už se tak stalo, nesměla se při tom dotknout nějaké části svého těla, aby dítě na tom stejném místě nemělo rudou skvrnu (*jag*). Toto znaménko by se mohlo objevit i pokud by se podívala do ohně či se na nějakém místě nechtěně uhodila. Nesměla se též polekat i z toho důvodu, aby nepotratila či předčasně neporodila.⁹⁰

Žena také nesměla chodit na pohřeb, aby její dítě nebylo smutné, naopak měla zpívat, aby bylo veselé, a nesměla se účastnit ani křtin, jelikož se věřilo, že by mohla potratit. Nebezpečí pro dítě taktéž představoval kontakt budoucí matky se zvířaty porostlými srstí, zejména se psy a kočkami, ale také i s krávy a kozami. Romové věřili tomu, že pokud se matka takového zvířete dotkne, pokožka dítěte poroste jeho srstí.⁹¹ Elena Lacková vypráví, že pokud se žena dotkla psa nebo kočky, volali na ni ostatní: „*Nedotýkej se toho, porodiš zrůdu!*“⁹² Těhotná žena dále nesměla nosit korále (*mirikle*) ani jiné ozdoby, jelikož by se dítěti mohla omotat okolo krku pupeční šňůra a udusilo by se.⁹³

Mladá fronta, 1994, 632 s. ISBN 80-204-0488-0. s. 18-19

87 Tamtéž, s. 39

88 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 56

89 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 335

90 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

91 Tamtéž, s. 128

92 LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou: Uli'om tel bachtal'i čercheň*. Vyd. 2. Přeložil Milena HÜBSCHMANNOVÁ. Praha: Triáda, 2002, 270 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-86138-47-X. s. 50

93 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 130

Řada příkazů byla taktéž spojená se stravováním. Žena nesměla být nijak omezována, měla dostat vše, na co měla chuť, a to včetně alkoholu či cigaret. Když těhotná žena přišla k někomu na návštěvu, hostitelé byli povinni jí něco nabídnout. Pokud by jídlo odmítla či nedostala to, na co má chuť, tak by se jí to neustále objevovalo před očima, dostala by teplotu a nemohla spát.⁹⁴ Pokud by viděné jídlo nesnědla či k němu alespoň nepřičichla, mohl by se její stav zhoršit a mohlo by dojít k tomu, že dítě v ní „zlakomí“ a odejde od ní pryč („o čavoro zlakominel pes the džal het“) – došlo by k potratu. Říkávalo se, že pomůže, když si žena stáhne prsten, nasliní ho a sáhne za pás pod sukni. Nejlepší ale bylo, pokud si žena jídlo mohla vzít, protože jediné takto o dítě nemohla přijít.⁹⁵ U některých romských skupin se mohlo setkat i s některými stravovacími omezeními. Žena nesměla jíst příliš často kyselé, aby neměla zlé dítě. Musela snížit i příjem masa a mléka, aby dítě nebylo nemocné.⁹⁶

Každou ženu zajímalo, jaké pohlaví bude její dítě mít. Jak již bylo zmíněno, Romové si jako první dítě přáli především chlapce, což bylo ovlivněno tím, že muži jak v rodině tak ve společnosti měli vždy dominantní postavení. Romové to také ale zdůvodňovali tím, že dcera odejde za mužem a syn s nimi zůstane a v období jejich stáří se o ně postará.⁹⁷ To zda se narodí syn anebo dcera, se dalo určit např. na základě několika viditelných znaků, jakými byly tvar břicha, stav pleti či chuť k jídlu. Pokud žena měla břicho kulaté, nečistou (skrvnitou) pleť a chuť hlavně na sladké, mělo by se jí narodit děvče. Naopak pokud měla břicho špičaté, pleť krásnou a chuť především na ostré, měl by se jí narodit chlapec.⁹⁸ Uvádí se, že kluk by se jí měl narodit, i pokud jí bolela záda a měla na všechno chuť. Jestliže se ženě zdálo o ještěrce, měla by porodit dceru a naopak když se jí zdálo o tom, že se jí okolo pasu obmotal had či ji had uštknul, měla by mít syna. Pohlaví dítěte se také dalo určit pomocí slepičí prsní kosti, kterou tahaly dvě těhotné ženy, každá směrem k sobě. Té, které se odlomil větší kus, by se měl

94 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 128

95 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 130

96 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 128

97 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 336

98 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

narodit chlapec. Žena, která již měla porod za sebou, dokázala poznat pohlaví dítěte na základě toho, na které straně leželo.⁹⁹

Pohlaví dítěte se ale prý dalo ovlivnit. Pokud ženu bolely zuby a muž si přál, aby porodila chlapce, musel si dát vytrhnout zub.¹⁰⁰ Někteří muži zase věřili, že pokud si dají pod postel sekýru, taktéž to dopomůže k narození syna.¹⁰¹

Pokud žena otěhotněla nechtěně, existovaly mezi Romy taktéž praktiky, které jí pomohly vyvolat potrat. Mezi takové praktiky patřilo třeba to, že by žena měla tahat těžké věci, koupat se v horké vodě se solí či si položit na břicho těžký kámen. Pomoci by měl i odvar z koření a bylin, který se před požitím musel zakopat na 14 dní do země.¹⁰²

6.1.2 Porod

Romské ženy dříve rodily především doma s pomocí porodní báby. Porod se stejně jako období těhotenství považoval za „nečistý“ akt, a proto ve chvíli, kdy se blížil, postavili rodiče stan či ji oddělili závěsem, pokud již bydlela rodina v domě.¹⁰³

Žena do poslední chvíle pracovala a když začala mít porodní bolesti, její muž zavolal sousedy a porodní bábu (*phuri daj*), která měla mimo funkce porodníka taktéž funkci magickou.¹⁰⁴ Přesto, že si jí Romové velice vážili, předměty, kterých se dotkla, považovali za „nečisté“, tudíž je již nepoužívali a, společně s placentou, je zakopali na místo, kde nikdo nechodil.¹⁰⁵ *Phuri daj* někdy zapalovala před stanem či domem oheň,

99 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.): s. 336

100 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturální společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

101 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 33

102 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturální společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

103 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 33

104 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 21

105 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturální společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

aby zahнала demony, kteří by mohli do dítěte skočit. Se stejným účelem taktéž připravovala rodiče kouzelný nápoj.¹⁰⁶

Když už se tedy schylovalo k porodu, muž vzal děti, pokud již nějaké měli, a odešel k rodině či sousedům, kde vyčkával, dokud ho nezavolali. Při samotném porodu pomáhaly *phuri daj* romské ženy, které rodičku položily na zem, rozpustily jí vlasy, sundaly z ní všechny šperky či jiné ozdoby a rozvázaly všechny uzle na šatech, aby měla hladký porod. Při porodu jí masírovaly břicho, omývaly obličej svčenu vodou, dávaly jí pít čaj a pokud měla silné bolesti, tak i alkohol.¹⁰⁷ Aby zlé síly neovlivnily průběh porodu, dávalo se do dveří koště.¹⁰⁸

Po porodě musela žena dodržovat určitá pravidla. Horváthová uvádí, že nesměla jíst maso ani halušky, aby neopuchla. Muž jí místo toho měl donést větší množství alkoholu, díky kterému opět nabyla sil. Aby měla dostatek mléka a zároveň předešla zánětu prsou, přikládala si na prsa ořechové listy.¹⁰⁹ Žena také nesměla po určitou dobu vařit, chodit do společnosti či obecně vycházet z domu a dotýkat se malých dětí, což souviselo s tím, že byla po porodu považována za rituálně nečistou. Taktéž se nesměla dívat do zrcadla, jelikož by mohlo prasknout.¹¹⁰ Pokud žena při porodu zemřela, o dítě se starali příbuzní a jestliže zemřelo i dítě, pochovali je Romové do rakve tak, aby dítě leželo matce mezi nohama.¹¹¹

6.1.3 Narození dítěte

Narození dítěte (*ulipen*) bylo nejdůležitější událostí v životě rodiny. Když dítě přišlo na svět, ukázalo se nejprve otci, který jej políbil, čímž dal najevo, že ho přijal za

106 UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1. s. 21

107 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

108 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 35

109 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 336

110 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 35

111 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

své.¹¹² Dítě, které se narodilo se zoubkem, bylo předurčeno k tomu, aby se stalo věštcem. Matka o tom však nesměla nikomu říct, protože jinak by se to nesplnilo. Pokud se dítě narodilo „v čepičce“ čili s placentou na hlavě, mělo být moudré a v životě šťastné. Pupeční šňůra se někdy uchovávala pro štěstí, byla využívána k léčebným praktikám či jak uvádí Horváthová: „*Pupeční šňůru odložili a asi v 7. roku dali dítěti rozvázat, aby bylo šikovné.*“¹¹³

Po porodu se magické praktiky přenesly na dítě, aby mu zabezpečily zdraví a šťastný život. Novorozenec se chvíli držel nad ohněm, což mělo magicko-ochrannou funkci. Aby bylo dítě zdravé a odolné vůči zimě, potřeli ho husí mastí či ho ponořili do studené vody. Někteří Romové taktéž potírali chlapcům žíly na nohách, aby byli mocní a v 6. měsíci jim ze stejného důvodu podávali kobyli mléko. V muzikantských rodinách zase dávali chlapcům do ruky smyčec, aby z něho byl dobrý hudebník.¹¹⁴

Zvláštní obřadní úlohu sehrála taktéž první koupel. Do vaničky s vodou se vhodily peníze, aby dítě bylo v životě bohaté a šťastné. Někteří Romové také přidávali chlapcům do koupele kobyli mléko či vývar z koňských kostí, aby byli silní. Voda z koupele se směla vylít až další den ráno, aby s ní dítěti nevytlili spánek.¹¹⁵ Vylévala se na stromy a trávu, aby dítě bylo mocné.¹¹⁶

Budoucnost dítěte Romové taktéž určovali podle toho, kdy se narodilo. Dítě, které se narodilo o úplňku, mělo být šťastné – čím méně z měsíce bylo při porodu vidět, tím méně šťastné mělo být dítě v životě. Za nejšťastnější měsíc byl považován květen, za nejšťastnější den sobota a za nejšťastnější část dne ráno. Za šťastné se také považovalo narození v období vánočních svátků. Naopak smolné dny byly dny liché, hlavně pondělí a pátek, ale částečně i středa. Nešťastné pro dítě také bylo narození v noci či na Dušičky. Pokud v čase jeho narození přšelo či bylo pochmurné počasí, mělo být po celý život smutné a neduživé.¹¹⁷

112 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 57

113 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 336

114 Tamtéž, s. 336

115 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 129

116 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 35

117 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 336-337

Romové velice dbali na to, aby dítě bylo co nejdříve pokřtěné, neboť v období před jeho křtinami mu hrozilo mnoho nebezpečí a bylo tak nutno ho chránit. Jedním z nebezpečí bylo to, že dítě mohla vyměnit zlá čarodějnice. Nejčastěji ji nazývali *gul'i daj* (sladká máma), *višbaba*, *striga*, *ježibaba* či *bosorka*. Dle pověr byla tato čarodějnice duch matky, která zemřela při porodu. Říkalo se, že chodí po nocích v černých či bílých šatech a není jí vidět do tváře, což ji řadilo mezi démonické bytosti, a že s sebou nosí své zlé dítě (*preparudo*) a snaží se ho vyměnit za ještě nepokřtěného novorozence. Pokud ho vyměnit nestihla, mohla ho udusit, položit na zem, pod postel či pod sporák. Mohla také ublížit matce tím, že jí sebrala mléko.¹¹⁸

Jestliže došlo k výměně dítěte, matka to hned poznala. Dítě bylo totiž škaredé, černé jako čert, mělo mrtvolnou tvář, velkou hlavu a břicho a vyrostlé zuby. Takové dítě taktéž stále plakalo, bylo nemocné (mělo stále teploty), nenaučilo se chodit ani mluvit, nerostlo a po čase zemřelo.¹¹⁹ Hájková naopak uvádí, že vyměněné dítě bylo na první pohled úplně stejné jako dítě vlastní, avšak nerostlo, protože bylo vycpané slámou.¹²⁰

V mnoha osadách si Romové mysleli, že pokud *gul'i daj* dítě vyměnila, neexistuje možnost pro to, aby své dítě získali zpět. Přesto se však tradovalo o několika způsobech, jak tohoto cíle dosáhnout. Někdo říkal, že vyměněné dítě by se mělo položit ven a protože tak velmi pláče, *gul'i daj* si pro něj přijde. Někteří tvrdili, že by muž měl vynést vyměněné dítě před dům a rozeběhnout se za *gul'i daj* s proutěným koštětem a opačnou stranou ji bít, dokud ukradené dítě nepustí. Pokud *gul'i daj* nestihl, měla by matka vyměněné dítě bít koštětem, neboť jeho pláč *gul'i daj* uslyší a přijde si pro něj.¹²¹ Mann zase uvádí, že „*když matka zjistí, že její dítě bylo vyměněné, má ho zanést na hnojiště a tam ho bít; když dítě pláče, ježibaba to uslyší a přijde vrátit vyměněné dítě (jestliže si však s vyměněným dítětem mezitím „hrála“, vrátí ho s poškozenými končetinami, slepé)*“.¹²² Aby se takovéto záměně předešlo, dávala matka dítěti pod

118 KOVÁČ, Milan; MANN, Arne B., ed. *Boh všetko vidí: duchovný svet Rómov na Slovensku = O Del sa dikhel: romano paťaviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. Religionistická knižnica; zv. 2. ISBN 80-89027-06-7. s. 86

119 Tamtéž, s. 86-87

120 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 130

121 KOVÁČ, Milan; MANN, Arne B., ed. *Boh všetko vidí: duchovný svet Rómov na Slovensku = O Del sa dikhel: romano paťaviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. Religionistická knižnica; zv. 2. ISBN 80-89027-06-7. s. 87

122 MANN, Arne B. *Neznámi rómovia: Zo života a kultúry Cigánov-Romov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press, 1992, 207 s., 8 s. fotogr. ISBN 80-900486-2-3. s. 166

polštář různé, zejména špičaté, předměty (hřeben, nůžky, jehlu), které měly připravit *guli daj* o moc a dítě tak ochránit.¹²³

Kromě výměny mohlo dítě ohrozit taktéž uhranutí (*khamñipen*). Dítě, které bylo uhranuté, nebylo k utišení, stále plakalo či zívalo. Také mohlo odmítat jíst, mít horečku, zvracet či mít průjem. Pokud se mu neposkytla včas pomoc, mohlo i zemřít. Uhranout šlo nejčastěji pohledem, a proto se někde nazývá termínem „zoč“ či „zoči“, což je zkrácený tvar pro „stane se z očí“ nebo mu „přijde z očí“.¹²⁴ Uhranutí mohl způsobit člověk, který měl zlý pohled, špatně se na dítě zadíval a zejména ten, kdo se nad ním podívoval či obdivně zvolal, jak je krásné. Aby se uhranutí dítěte předešlo, musel ho každý, kdo se na něj přišel podívat, třikrát „poplivat“. Další, spíše archaickou praktikou, bylo to, že matka odstříhla pramen svých vlasů a uvázala ho dítěti okolo zápěstí. Nejrozšířenější ochranou však bylo uvázání červené stužky či nitky (*indra'ori*) na zápěstí dítěte. Stejnou funkci plnily i na zápěstí nošené korále navlečené na šňůrce (*mirik'le*). Mezi další možnosti ochrany patřilo to, že matka hned po příchodu z porodnice pokropila dítě a kočárek svčenu vodou či dítěti oblékala naruby košilku.¹²⁵

Pokud měla matka podezření, že je dítě uhranuté, zkoušela praktiky jako: naslinit si palec na pravé ruce a utřít dítěti čelo či mu devětkrát vetřít svou slinu do obou zápěstí; třikrát jazykem dítěti olíznout oči anebo poplivat svou pěst a třikrát s ní dítěti vytrít oči a potřít čelo; třikrát udělat dítěti pěstí kříž na čele a další.¹²⁶

Když tyto praktiky selhaly a dítěti se stále neulevovalo, přistoupila matka k přípravě „uhlíkové vody“ (*jagalo pañi* – „ohňová voda“). Existovaly dva způsoby, jak tuto vodu připravit. Dle prvního způsobu si žena vzala hrnec, do kterého nalila čistou vodu, u které bylo důležité, aby z ní nikdo předtím nepil či musela projít varem. Následně obráceným nožem vhažovala do hrnce lichý počet žhavých dřevěných uhlíků (většinou 3 nebo 9) a při jejich vhažování záporně počítala *na jekh, na duj...* (ne jedna, ne dva) či *añi jekh, aňi duj...* (ani jedna, ani dva). Když tyto uhlíky spadly na dno, znamenalo to, že je dítě uhranuté a bylo třeba ho její pomocí léčit čili uhranutí ho

123 MANN, Arne B. *Rómský dejepis*. Bratislava: Kalligram, 2000, 56 s. ISBN 80-7149-316-3. s. 36

124 JAKOUBEK, Marek a Ondřej PODUŠKA. *Rómské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003, 174 s. ISBN 80-7239-140-2. s. 112

125 KOVÁČ, Milan; MANN, Arne B., ed. *Boh všetko vidí: duchovný svet Rómov na Slovensku = O Del sa dikhel: romano pañaviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. Religionistická

Knižnica; zv. 2. ISBN 80-89027-06-7. s. 89-90

126 Tamtéž, s. 90

zbavit. Platilo, že kolik uhlíků kleslo, tolikrát bylo dítě uhranuto, přičemž stačilo, aby spadl pouze jeden uhlík. Někde se tradovalo, že pokud z třech uhlíků klesl lichý počet (1 či 3), uhranutí pocházelo od ženy a pokud klesly uhlíky dva, uhranutí pocházelo od muže. Jinde se zase původce „zoči“ zjišťoval tak, že se vzalo síto, které se roztočilo na noži a podle toho, při jakém slově a při kterém směru se zastavilo, se určilo, zda dítě uhranul muž či žena.¹²⁷

Druhý způsob přípravy „uhlíkové vody“ představoval určitou zjednodušenou variantu způsobu prvního. Místo uhlíků se užívaly sirky a místo hrnce se používala sklenička, u které se však někde taktéž kladl důraz na její rituální čistotu – musela se před procedurou i po ní vymýt a alespoň po nějaký čas se nesměla užívat k jiným účelům. Před rituálem se do ní dvakrát nabrala voda, u které už nebylo nutné, aby předtím prošla varem a někde nemusela být ani rituálně čistá (nemusela být čerstvá), a opět se vylila. Když se nabrala po třetí, již se ve sklenici ponechala. Postupně se do vody vypálily sirky, kterých byl, stejně jako u uhlíků, lichý počet (většinou tři). Zpravidla se sirky od sebe vypalovaly navzájem – když dohořívala první, odpálila se od ní druhá a od druhé zase třetí. Stejně jako s uhlíky bylo dítě považováno za uhranuté, pokud spadla alespoň jedna sirka.¹²⁸

S takto připravenou „uhlíkovou vodou“ matka své dítě umyla, respektive mu ji dvěma namočenými prsty nanasla na pokožku, přičemž ji nanasla na určité místo buďto pokřizováním či jen pomazáním. Dítěti se především potíralo zápěstí a hřbet ruky, ale také třeba čelo, nárt, oči či spánky. Tento úkon se prováděl na výše zmíněných místech buď jednou či třikrát. Takto připravené vody se také dávalo dítěti napít. Pokud ještě samo pít neumělo, matka mu vodu nakapala či lžičkou nalila do úst anebo mu alespoň namočeným prstem vytřela ústa zevnitř.¹²⁹

Velký význam se též připisoval zbavení vody. Ta se vylévala buďto na práh dveří či před něj, na jejich přední stranu či na dveře celé, přičemž bylo důležité, aby byly vodou postříkány i panty. Někde se taktéž počákaly rohy místnosti či zeď domu. Tento krok symbolizoval ochranu před zlými silami a měl zamezit jejich návratu do domu.¹³⁰

127 Tamtéž, s. 91

128 JAKOUBEK, Marek a Ondřej PODUŠKA. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003, 174 s. ISBN 80-7239-140-2. s. 114-115

129 KOVÁČ, Milan; MANN, Arne B., ed. *Boh všetko vidí: duchovný svet Rómov na Slovensku = O Del sa dikhel: romano pařaviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. Religionistická knižnica; zv. 2. ISBN 80-89027-06-7. s. 91

130 JAKOUBEK, Marek a Ondřej PODUŠKA. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003, 174 s. ISBN 80-7239-140-2. s. 117

Pokud dítěti nepomohla ani „uhlíková voda“, vložila mu matka do úst trošku vlastní moči se slovy: „Čím jsem tě rodila, tím tě léčím.“¹³¹

Lacková kupříkladu ve své knize uvádí konkrétní ukázkou uhranutí její dcery: „Když byly mojí Máně dva roky, uhranuli mi ji, že z toho div neumřela. Přišel k nám mužův strýc Franc. Povídá: ‚Bože sladký, spravedlivý, jak to, že na světě existuje takhle krásné dítě?‘ Chvilku poseděl, díval se na Máňu a pak odešel. Za chvíli začala Máňa plakat. Plakala a plakala a nebyla k utišení. Vzala jsem ji do náručí, nosila jsem ji po světelnici, zpívala jsem jí, ale holka pořád jen brečela a tiskla mi hlavičku na krk. Už jsem ztrácela nervy, práce mi stála, začala jsem ji hubovat. ‚Nekřič na ni,‘ napomenula mě tchyně, ‚nejspíš je uhranutá. Víš, že z toho může mít smrt?‘ Pak vzala hrníček s vodou, vybrala z plotny na pokličku devět řeřavých uhlíků a obráceným nožem je naházela do vody. Uhlíky začaly jeden po druhém klesat ke dnu. ‚Vidíš,‘ povídá tchyně, je strašně uhranutá. Kolik uhlíků klesne ke dnu, tolikrát je uhranutá.‘ Potom umyla Máňu tou jagalo paňi, vodou, do které naházela uhlíky. Umyla jí očička, pusinku, spánky, pod paždičkem, nožičky. Zbytek vody stříkla na panty u dveří a do rohů světlice. Přitom něco zařikala. Za dvě minuty Máňa usnula, spala jako zabitá, a když se probudila, nic jí nebylo. Uhranul ji Franc. Ne schválně, Franc byl hodný člověk. Ale jak se mu líbila, zadíval se na ni takovým pohledem, že se jí udělalo špatně. Tchyně pak uvázala Máně kolem zápěstíčka indraľori, červenou tkaničku proti uhranutí.“¹³²

Dalším nástrojem sloužícím k ochraně dítěte v období před jeho křtem bylo druhé „cikánské“ jméno (*aver nav*). Dítě dostalo oficiální jméno, které bylo zapsáno v matrice a užíváno pro styk s neromským obyvatelstvem, a zároveň se mu přidělilo druhé jméno, které mělo ochrannou funkci, jelikož zakrývalo jeho skutečnou identitu jak před majoritou tak i před nečistými silami a nemocemi. „Nalačho nasval'ipen (*nedobrá nemoc*) chodí a kouká, čeká, až bude vysloveno nějaké jméno. Na člověka s tímto jménem potom skočí. Spadeno má hlavně na malé děti, protože jsou slabé a bezmocné.“¹³³ Později dítě taktéž dostalo romské jméno (*romano nav*), které získalo teprve po pečlivém výběru matky a příbuzenstva. Do té doby mu říkali např. *Čhavoro*

131 MANN, Arne B. *Neznámi rómovia: Zo života a kultúry Cigánov-Romov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press, 1992, 207 s., 8 s. fotogr. ISBN 80-900486-2-3. s. 166

132 LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou: Uľiľom tel bachtaľi čercheň*. Vyd. 2. Přeložil Milena HÜBSCHMANNOVÁ. Praha: Triáda, 2002, 270 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-86138-47-X. s. 48-49

133 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 130

(děťátko) či *Ciknoro* (maličký). Často také dostávalo, dle svých vnějších znaků a povahových vlastností, přezdívku např. *Thulo* (tlust'och), *Kalo* (černý) apod.¹³⁴

Další ochranu dítěte, ne jen před obdobím křtu, zajišťovaly různé praktiky jako třeba to, že matka nesměla dítěti stříhat do jednoho roku nehty ani vlasy, aby nezemřelo. Dále se nepokřtěné dítě nesmělo dívat do zrcadla, aby se nezaleklo a nesměly se ani pořizovat jeho fotografie. Dítě si také nemohlo hrát s panenkou, aby neoněmělo.¹³⁵ Jiným významným ochranným prostředkem bylo světlo. Aby bylo nepokřtěné dítě chráněno před zlými silami, nechávalo se mu světlo stále rozsvícené. Za stejným účelem taktéž matka nesměla do období křtu své dítě ani na okamžik opustit.¹³⁶

6.2 Křest a kmotrovství

Křtiny (*bol'ipen*) byly pro Romy velice důležité, a to především z důvodu, že zajišťovaly dítěti magickou ochranu od Boha před, již výše zmíněnými, zlými silami. Voda měla stejně jako oheň ochrannou funkci a zároveň plnila funkci očištnou, neboť pomáhala dítěti i matce zbavit se nečistoty získané porodem.¹³⁷

Pomocí křtu se tak dítě dostalo ze světa, kde na něj působily zlé síly, do světa, ve kterém bylo pod ochranou Boha. Od chvíle křtu tudíž bylo trvale na druhé straně pod „ochrannými křídly božími“.¹³⁸ Zde tedy můžeme jasně vidět, že křest v sobě skýtá jak fázi odlučovací, jelikož se díky němu dítě odloučí od dřívějšího profánního a nečistého světa, tak zároveň fázi přijímací, jelikož díky svěcené vodě přijímá jiné vlastnosti a je symbolicky očištěno.¹³⁹

Křest má obecně i další funkce jako to, že se pomocí něho člověk stává příslušníkem křesťanské církve – je tedy symbolickým přijetím jedince do obce věřících. Dále se jeho pomocí jedinec formálně přijímá do společnosti a dítě získává

134 Tamtéž, s. 130

135 KOVÁČ, Milan; MANN, Arne B., ed. *Boh všetko vidí: duchovný svet Rómov na Slovensku = O Del sa dikhel: romano pa'aviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. Religionistická knižnica; zv. 2. ISBN 80-89027-06-7. s. 93

136 Tamtéž, s. 88

137 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 339

138 HÁJKOVÁ, Markéta. Křtem proti zlým silám. *Dingir* [online]. 2004, **38** (14) [cit. 27.12.2020]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

139 VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. Mythologie. Studie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6. s. 65

další křestní jméno. Tyto funkce však pro Romy neměly žádný zvláštní význam a v některých lokalitách dokonce ani nedocházelo k druhému pojmenování dítěte.¹⁴⁰

Než se práce bude věnovat samotným zvykům spojených s obdobím křtu, nejdříve je třeba si vyjasnit instituci kmotrovství, jež je s tímto rituálem spojená.

6.2.1 Kmotrovství

Instituce kmotrovství je v našem prostředí odvozena od církevního obřadu. Přesto se považuje za instituci sociokulturně variabilní. Jakoubek ji ve své knize definuje pomocí formulace od Zory Apáthyové-Rusnákové, která kmotrovství vymezuje jako „*mimorodinný (rodina ve smyslu přímého pokrevství) sociální vztah, umožňující zaujmout příslušnou sociální úlohu v příslušné rovině sociálních interakcí. Za jistých sociálně-psychologických, kulturněspolečenských a místních okolností získávají tyto interakce črty podobné příbuzenskému vztahu, příbuzenským interakcím*“.¹⁴¹

Křest je aktem vítání novorozence, při němž vzniká vztah mezi kmotrem a jeho kmotřencem. Bez kmotra se slavnostní křest neobejde, poněvadž ten při něm zastupuje dítě, drží jej na rukou před knězem a příslibuje, že bude jeho opatrovníkem, čímž se za něj zcela zaručuje. Vztah mezi kmotrem a kmotřencem tedy vzniká na základě slibu, jenž má magický význam. V romském společenství tato instituce sice obsahovala rysy převzaté z majoritní společnosti, ale především v sobě skýtala rysy specifické.¹⁴²

6.2.2 Osoba kmotra

V romském společenství se význam kmotrovství nalézal především v sociální rovině. Kmotr se stával osobou, jež byla velmi blízce spojena s celou rodinou a jeho vztah nejen ke kmotřenci, ale i k celé jeho rodině, byl jasně definován a určen. Z tohoto důvodu tak byl za kmotra vybírán člověk, kterého rodina dobře znala a vážila si ho.¹⁴³

140 HÁJKOVÁ, Markéta. Křtem proti zlým silám. *Dingir* [online]. 2004, **38** (14) [cit. 16.2.2021]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

141 JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: Kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-86473-83-X. s. 252

142 Tamtéž, s. 252-253

143 Tamtéž, s. 254

U Romů velmi často docházelo k tomu, že kmotrovské vztahy kopírovaly jejich sociální a vztahové sítě. Romská společnost byla svým charakterem společností kastovní, což znamená, že mezi jejich jednotlivými skupinami existovala určitá hierarchie. Skupiny se odlišovaly především na základě subetnik či konceptu rituální čistoty a nečistoty, a proto bylo např. nemyslitelné, aby si Rom, jenž byl považován za rituálně čistého, vybral za kmotra Roma považovaného za rituálně nečistého.¹⁴⁴

Za kmotra byl vybírán blízký příbuzný ze stejné velkorodiny/*fajty* jako je rodič dítěte, přičemž velmi často docházelo ke kmotrovství sourozeneckému. Mezi dítětem a kmotrem se pomocí křtu vybuďoval vztah, který byl pro dítě závažnější a často i bližší než jeho vztah k pokrevním příbuzným a zároveň se jím v případě sourozeneckého kmotrovství utužil vztah mezi rodičem dítěte a jeho kmotrem/kmotrou (*kirvo/kirvi*).¹⁴⁵

Též bylo typické, že pokud měla rodina vícero dětí, což velmi často měla, každé z nich mělo za kmotra někoho jiného. Důvodem byla snaha o spríznění rodiny s co největším počtem osob a zároveň se jednalo o dobrou příležitost, jak utužit vzájemné vztahy. Dalším důvodem bylo také to, že vícero kmotrů zajišťovalo rodině sociální jistotu.¹⁴⁶

Romové své kmotry považovali za své příbuzné, pokud jím nebyl nikdo z velkorodiny. Je však třeba rozlišovat, zda byl kmotrem Rom či nerom (*gádžo*).

6.2.3 Neromský (gádžovský) kmotr

K volbě neromského kmotra mnohdy vedly socioekonomické faktory než vzájemné vztahy. Mít za kmotra *gádža* představovalo určité ekonomické přilepšení, a to nejen pro dítě, ale i pro jeho rodinu a rodinný rozpočet. Kmotr se musel o kmotřence postarat – musel mu dát například jídlo a základní věci, když se dostal do takové situace, že sám neměl.¹⁴⁷

Dříve pro Romy neromský kmotr představoval jistý zdroj obživy, jelikož mnoho z nich pracovalo před obdobím kolektivizace a před nástupem sociálního hospodářství jako pomocníci sedláků. Romové byli pro neromy velmi výhodnou námezdní silou,

144 Tamtéž, s. 255

145 Tamtéž, s. 256

146 Tamtéž, s. 259

147 Tamtéž, s. 267

neboť pracovali zpravidla pouze za jídlo a Romům kmotrovství zaručovalo, že rodina bude moci chodit k sedlákům pracovat a vždy se jí dostane obživy.¹⁴⁸

Jakoubek uvádí ve své knize příklad, kdy z neromské kmotrovství profitovala celá rodina. Jedna jeho informátorka, měla za kmotru neromku, selku, která pocházela z dobrých sociálně-ekonomických poměrů. Ostatním jejím sourozencům šli za kmotry Romové a ona hodnotila své neromské kmotrovství jako výhodnější. *„Kmotra ji existenčně zajišťovala, dávala jí oblečení, které prý někdy i kupovala, jiné dávala po svých dětech. Mohla si k ní také zajít pro jídlo. Z kmotrovství neromky těžila později celá rodina. Když mé informátorce ve věku 6 let zemřela matka, kmotra se o ní začala starat o to více. ‚Byla to pro mě taková druhá máma. V tuhle dobu nosila oblečení nejenom mně, ale i mým sourozencům.‘ Sourozenců bylo rovných dvanáct. ‚Těm ale nosila věci staré, záplatované, mně to nejlepší. Také jsme od ní dostávali jídlo. Bylo jí nás líto, tak nám vypomáhala. Když si ale otec našel novou ženu, už naši rodině nic nedávala. Mně ale byla nadále dobrou kmotrou.‘ Každopádně tato rodina vždy našla ve statku kmotry práci – až dokud nepřišla kolektivizace.“*¹⁴⁹

Kmotrovství u neromů však pro Romy nebylo vždy výhodné. V některých případech byla možnost pracovat u kmotrů opravdu jediným přínosem. Pomoc kmotřence kmotrovi se brala jako závazná a očekávala se kdykoliv. Jakoubek uvádí příběh bratra Eleny Lackové: *„Jednou v zimě se kmotr rozhodl, že pojedou do lesa na dříví, a zavolal svého kmotřence, bratra Lackové, aby jel s ním. Při cestě vzhůru praskl tažnému volovi chomout a kmotr vyzval chlapce, aby rychle běžel domů pro nový. Zpotil se, pot z něj lil, a tak začal jíst sníh. Dostal zápal plic a za dva dny umřel. ‚Kmotr zaplatil pohřeb, ale co z toho?‘ uzavírá Lacková.“*¹⁵⁰

6.2.4 Zvyky a tradice spojené s křtinami

Výběr kmotra byl pro romské páry velice důležitý, poněvadž, jak již bylo zmíněno, měl hrát v rodině velmi důležitou roli, a tudíž museli rodiče pečlivě zvážit, koho do této role obsadí. Mnohdy tedy docházelo k tomu, že se vybíral ještě před narozením dítěte a mladé páry o jeho výběru nemohly rozhodovat samy, jestliže žily

148 Tamtéž, s. 267-268

149 Tamtéž, 269

150 Tamtéž, s. 269

pod jednou střechou s prarodiči. Pokud někomu bylo kmotrovství nabídnuto, bralo se to jako velká pocta – byl to důkaz toho, že si ho rodina váží. To znamená, že kmotrovství se neodmítalo a pokud ano, považovalo se to za velkou urážku.¹⁵¹

Při křtu bylo zvykem, že kmotr svému kmotřenci donesl dárek. Dárky se lišily dle toho, jak byli kmotr s kmotrou majetní. Nejčastěji se však v den křtu dítěti donesly nějaké oblečky či peníze. Kmotr také mohl donést dítěti kočárek a kmotra výbavičku.¹⁵² Kmotra také měla dát děvčátku řetízek či náušničky a chlapci hodinky.¹⁵³

Dále bylo typické, že se před odchodem do kostela prováděly různé rituály. Kmotra před odchodem do kostela podvázala dítěti košilku šňůrkou, do vzniklého uzlíku nasypala špetku soli a do peřinky vložila trochu peněz – někde naopak peníze do peřinky nedávali. V některých osadách se zachoval zvyk, při kterém si kmotr a kmotra vzájemně pili z dlaní se slovy: „Buď mi dobrým kmotrem!“¹⁵⁴

Horváthová zaznamenala jiný zvyk spojený s dobou před odchodem do kostela. Uvádí, že několik hodin před odchodem se příbuzní a kmotrové dítěte sešli v domě kmotřence, kde byli pohoštěni chlebem a pálenkou. Otec nechal z blíže nespecifikované nádoby odkapat tři kapky do peřinky dítěte, požehnal mu a matka mu do peřinky hodila tři kusy chleba. Oba tím tak něco obětovali pro urmy, což byly neviditelné panny narození a osudu, které přicházely v noci před křtem dítěte určit jeho budoucnost. Poté nejstarší z přítomných žen položila dítě na zem, novou dřevěnou lžící okolo něj vyhrabala žlábek ve tvaru kříže a vhodila do něj trochu popela z uhlíků, přičemž u toho pronášela své požehnání. Romové věřili, že zem může dítěti propůjčit svou sílu a popel z ohně chrání dítě před zlým pohledem a před duchy chorob, které zamotávají vnitřnosti člověka a tím mu způsobují bolesti. Pokud bylo dítě při tomto aktu klidné, znamenalo to, že svoje dětství prožije bez těžších nemocí, ale když plakalo, duchové chorob byli už v jeho těle a bylo potřeba je vyhnat. Jestliže nastala druhá možnost, nejstarší žena v místnosti podala nejstaršímu muži přes dítě ruku a matka hodila kousek odložené pupeční šňůry do hrnce, který držela pod rukami starých, jelikož ta měla moc zlé duchy zahnat. Všichni tři následně prosili duchy chorob pomocí formule, kterou devětkrát zopakovali. Po posledním zopakování matka vhodila obsah hrnce do tekoucí vody. Poté

151 Tamtéž, s. 260

152 Tamtéž, s. 262-263

153 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 131

154 Tamtéž, s. 131

vstoupili do domu sourozenci dítěte a pokud je nemělo, tak děti jiné. Postavili se okolo něj do kruhu, podali si ruce a zpívali. Pak každé dítě hodilo do křoví ořech a rodiče dítěte je za to obdarovali chlebem a slaninou, někdy i penězi. Nakonec bylo dítě vykoupáno, zabaleno do nové, nepoužité plenky a kmotrové ho spolu s rodiči odnesli do kostela. Ostatní ženy zatím vylily vodu z koupele do dutého stromu, aby dítě dobře rostlo.¹⁵⁵

Někde zase před odchodem do kostela kmotra položila dítě na práh nožičkami směrem k domu a pronesla: „Bud' zdravý, nedej se uchvátit chorobou.“ Kmotr poté pokládal dítě do čtyř koutů pokoje a přitom pravil: „Klidně spi, bůh ať tě chrání od zlého.“ Na místě, kde býval oheň, pokládal dítě se slovy: „Chleba a dobrého masa, aby si měl vždy hojnost.“ Nakonec všichni přítomní dítě políbili, čímž mu měli zajistit dlouhý život.¹⁵⁶

Při samotném křtu kmotrové drželi kmotřence na rukou, činili za něj předepsané sliby a zaručili se, že o něj budou pečovat. Tento akt pak církevní obřadník posvětil posvěcenými předměty. Jak již bylo zmíněno, tímto činem mezi kmotrem a kmotřencem vznikl úzký vztah, který měl magický význam.¹⁵⁷

Od doby obřadu kmotřenec a jeho rodiče museli začít kmotrovi vykat, aby mu prokázali patřičnou úctu. I když si do té doby tykali, byli dobří přátelé či příbuzní, aktem skmotření jejich vztah nabyl úcty. Kmotra pak oslovovala „kmoťre“ celá rodina, jelikož byl v rovině sociální kmotrem celé rodině.¹⁵⁸

Co se týče povinností kmotra, ten mnohdy musel zajistit poplatek za křest a obstarával také pohoštění na následující oslavě. Pokud byl finančně zajištěn, očekávalo se od něj, že zaplatí celou oslavu křtin včetně romské kapely, která by na ní měla hrát. Jeho závazek však nekončil pouze křtinami a následující oslavou. Očekávalo se od něj také to, že svému kmotřenci bude dávat tzv. križmo čili dárek, který by měl dostávat při významných příležitostech jako např. při nástupu do školy či oslavě patnáctých nebo dvacátých narozenin. Je to něco, na co si kmotřenec pamatuje celý život. Též se předpokládalo, že svému kmotřenci bude dávat dárky periodicky při

155 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava:

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.): s. 337-338

156 Tamtéž, s. 338

157 JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: Kulturologické etudy: (etnopolitika, príbuzenství a sociální organizace)*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-86473-83-X. s. 252-253

158 Tamtéž, s. 263

příležitosti narozenin a Vánoc. Bývalo zvykem i to, že mu přispíval finančním či hmotným darem o jeho svatbě. Musel mu také vždy pomoci, pokud se dostal do nějaké svízelné situace, ze které mu nemohli pomoci jeho rodiče. Kmotrovství však nebylo jen jednostranným závazkem – kmotřenec též byl vůči svému kmotrovi zavázán, což se projevovalo především v rovině dlouhodobých závazků, které se uskutečňovaly po letech. Jak již bylo zmíněno, kmotrovství tak sehrálo v životě Romů velmi důležitou roli.¹⁵⁹

6.3 Dospívání dívek (čhajori – čhaj)

Ve chvíli první menstruace se z holčičky stala dívka, z *čhajori* se stala *čhaj*. Odloučila se tak od společnosti ostatních holčiček a začlenila se do společnosti žen, ve které pro ni platila nová pravidla. Když dívka poprvé menstruovala, první žena v rodině, která na to přišla, jí musela dát takovou facku, aby měla celý den červenou tvář. Věřilo se, že děvčátko bude pak hezké, dlouho mladé a především odolné pro život.¹⁶⁰

Lacková ve své knize uvádí, jak se stala *čhaj* z ní: „*No, a ze mě se také jednoho dne stala dívka. Přišla na to má maminka. Vejdu takhle do kuchyně, tatínek seděl u stolu, maminka vařila. Uviděla mě, odskočila od plotny a vlepila mi takovou facku, že jsem se zapotácela. Tatínek vyskočil: ‚Proč ji biješ! Zbláznila ses? Co udělala?‘ Maminka se jenom smála: ‚Však ona ví proč!‘ Tatínek nic nepochopil a maminka mu to vysvětlit nemohla, protože by to byla hanba.*“¹⁶¹

Od této chvíle se dívka musela začít jinak chovat. Již nesměla běhat sama po osadě, jak se jí zachtělo – *čhaj* totiž nesměla ani na krok z domu sama, vždy s ní musel jít někdo z rodiny, alespoň nějaké dítě. Celá osada dávala pozor na to, aby se tak žádná *čhaj* neprohřešila proti cti. Jakmile se usmála na nějakého chlapce, hned na ní šel někdo žalovat domů, že má *pirana* (milého). Dívky se též mohly začít malovat – tváře a rty si malovaly krepovým papírem a žádné z nich nesměla chybět na hlavě mašle, a to i přesto, že měly ve vlasech samé peří a slámu, mašle tam prostě vždy musela být.¹⁶²

159 Tamtéž, s. 262-263

160 LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou: Uli'om tel bachtal'i čercheň*. Vyd. 2.

Přeložil Milena HÜBSCHMANNOVÁ. Praha: Triáda, 2002, 270 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-86138-47-X. s. 83-84

161 Tamtéž, s. 84

162 Tamtéž, s. 84

V tomto období zároveň celá rodina začala přemýšlet o tom, kdo bude pro dívku nejvhodnějším ženichem. Děvčata také snila o ženiších a dělala vše pro to, aby se zalíbila některému z chlapců, kteří ve skupinkách obcházeli osady a vyhlíželi nevěsty.¹⁶³

6.4 Námluvy (zásnuby)

„Posad' svou dceru na židli a pokud se její nohy dotýkají země, je už zralá na vdávání.“

(romské přísloví)

Námluvy a zásnuby by se především daly považovat za pomezí fázi přechodových rituálů, jelikož v tomto období se jedinci odlučují od své rodiny a zároveň se pomocí následujícího svatebního obřadu začleňují do rodiny nové, své vlastní.

V souvislosti s romským společenstvím bylo dříve běžné, že výběr partnerů závisel na rodičích, a to zejména na otci či případně na starším bratrovi. Nebylo však neobvyklé, že se sňatky domlouvaly už v útlém věku, čímž si rodiny chtěly zachovat rodinné vztahy či naopak navázat vztahy nové. Typické bylo, že se zásnuby (*mangavipen*) domlouvaly při konání poutě, jelikož se na ní setkávali příbuzní a známí, a tak se při té příležitosti rodiče poohlíželi po budoucích partnerech svých dětí.¹⁶⁴ Ženiši se vybírali podle majetku, řemesla a pověsti jeho rodiny. Nejžádanějším ženichem byl hudebník. U nevěsty se hledělo na barvu pleti, přičemž za nejvhodnější se považovala taková, která měla pleť světlou a pocházela z hudebnické rodiny.¹⁶⁵

Dříve Romové sňatky často uzavíraly jen s příslušníky romského společenství či jen v rámci příslušné skupiny. Sňatek s *gádžem* či s příslušníkem jiné skupiny byl považován za nemorální. Často znamenal vyloučení jedince a jeho budoucí rodiny ze skupiny daného společenství. Příslušnost obou partnerů k jedné skupině byla důležitá

163 Tamtéž, s. 83

164 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 55

165 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 132

především u Romů olašských, u nichž tento kastovní způsob výběru partnera lze spatřit, s určitými výjimkami, i v současnosti.¹⁶⁶

Pokud si chlapec či dívka chtěli získat přízeň druhého pohlaví, bylo běžné, že se uchýlovali k magickým praktikám. Když si dívka chtěla zajistit přízeň chlapce, musela vzít kus košile a ten poté pálit nad ohněm se slovy: „Ať tvé srdce pro mě hoří jako tenhle hadr.“ Jeho lásku si mohla zajistit také tak, že mu do pití nasypala prach ze svého spáleného ochlupení. Za stejným účelem mu mohla přidat do jídla sůl, kterou předtím nějaký čas nosila v podpaží či kterou měla nějaká žena pod sebou při porodu. Věřilo se, že porodní bolesti, jež žena měla, přejdou na chlapce a on měl za ženou, která toto praktikovala, v srdci bolest a musel si ji vzít. Stejně tak mu mohla do jídla přidat špínu z nehtů a zubů, smíchanou s odřezky z kůže palců u nohou nebo menstruační krev.¹⁶⁷

Horváthová uvádí další typické praktiky. Pokud mělo děvče zájem o chlapce, muselo mu odstříhnout kus z límce či šňůrky z kalhot a trnem ho připevnit ke komínu. To mělo zajistit, že mládencovo srdce začne hořet touhou, stejně jako hořel kus látky. Se stejným záměrem bylo možné spálit křídlo netopýra, které poté děvče vhodilo chlapci do nápoje. Dívka též mohla přidat chlapci do jídla chlupy z podpaží či cukr anebo ořech, který předtím nosila devět dní v podpaží.¹⁶⁸

Chlapec si mohl získat lásku děvčete tak, že se jí dotkl kapsičkou, ve které měl předtím zašitou usušenou rosníčku. Někdy stačilo i to, že nosil kapsičku s rosníčkou pověšenou na krku anebo měl v oblečení zašitý čtyřlístek, případně vlas děvčete, o nějž usiloval.¹⁶⁹

K magickým praktikám se mladí uchýlovali i pokud jejich druhá polovička byla již zadaná a oni i přesto chtěli získat její srdce. Nejprve tedy bylo potřeba zničit stávající závazek. Toho se dalo dosáhnout tak, že danému páru zájemce o jednoho z nich hodil pod nohy kus vlastních vlasů. Komplikovanějším způsobem bylo vzít bačkoru či botu jednoho z nich a vložit do ní výkal druhého. Věřilo se, že tak jak páchne obuv, i oni si budou navzájem páchnout.¹⁷⁰ Milostný vztah se dal zmařit i tak, že se na pár hodila

166 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 55

167 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturální společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 132

168 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 330

169 Tamtéž, s. 330-331

170 Tamtéž, s. 331

hlína sesbíraná na devíti hrobech či tak, že se polil pes a kočka vodou. Zamilovaný pár se poté k sobě měl chovat stejně jako kočka k psovi.¹⁷¹

Zničit se mohly i nežádoucí city k druhému pohlaví. Pokud děvče či chlapec chtěli zapomenout na toho druhého, nosívali všechno oblečení naruby anebo si před východem slunce měli nabrat vodu do vědra a vylít si ho na hlavu.¹⁷²

Co se týče samotných námluv, pokud se chlapci líbilo nějaké děvče, v první řadě se snažil naklonit si její rodiče, ale i ostatní příbuzné, kteří mohli jeho záležitost ovlivnit. Pokud si byl jistý, že jsou mu všichni nakloněni, pohostil nějaký večer *vajdu*, rodiče dívky a starší muže a přesvědčil je, že děvčeti s ním bude dobře. Po předběžném souhlasu otce poté poslal své rodiče, aby se domluvili s rodiči dívky, jak vše proběhne.¹⁷³

Zásnuby se konaly v nepracovní dny, nejčastěji v sobotu po poledni. Dům budoucí nevěsty navštívil slavnostně oblečený otec ženicha a mužští příbuzní. Matka nevěsty pro tuto příležitost připravila občerstvení a hosty obsluhovala. Jeden ze svědků se poté ve jméně ženichovy rodiny zeptal, zda by jejich chlapci dali dívku za nevěstu. Pokud rodiče děvčete se sňatkem souhlasili, domluvily se podmínky společného života chlapce a dívky.¹⁷⁴

Též bylo zvykem, že se při příležitosti zasnub otcové domlouvali na ceně za nevěstu. Do úvahy se bral věk, krása, postavení rodiny, ze které pocházela, ale také i to, zda uměla tančit či zpívat, což bylo typické zejména u Romů olašských. Bylo otázkou rodinné cti dostat za děvče co nejvíc peněz, přičemž druhá strana se snažila ukázat, co si může dovolit. Když se otcové dohodli na ceně, slavnostně si na to připili, čímž stvrdili svatební smlouvu svých dětí. Nevěstě se poté zavěsil na krk náhrdelník v hodnotě podle finančních možností rodiny, který avizoval ostatním mládencům, že dívka je již zasnoubená.¹⁷⁵

171 ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 132

172 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 331

173 Tamtéž, s. 332

174 ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 132-133

175 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 27-29

U olašských Romů zásnubám předcházel složitý rituál, který měl mnoho podob. Facuna ve své knize uvádí, že „nejprve se rodiče mládence informují, jestli by u rodičů děvčete byli úspěšní se svým návrhem. Když je odpověď neutrální, rodiče a dohazovači – muži z mládencovy rodiny se vydají připravit zásnuby. Symbolem jejich funkce je ozdobená palice, alkohol, jídlo připravené na vaření. Zaklepají na dveře domu, maringotky anebo žebřinového vozu – i když rodina sedí při vatře – prosí o dovození vstoupit. Otec děvčete vstane od vatry a majestátně je uvítá. Pozve je k vatře. Budoucí nevěsta jim přichystá pohoštění – pařiv. Hosté se chvíli zdráhají, protože tradice si žádá dlouhý úvod. Až postupně, po zdvořilostních frázích se dialog zaměřuje na vlastní téma návštěvy: ‚Šťěstí a zdraví ať dá Bůh! Ať šťastně skončí to, pro co jsme přišli!‘ Rodiče symbolicky požádají o nevěstu. Přítomní muži se napijí. Pokud se jedná o svatbu domluvenou, otcové si k sobě přisednou blíže. Otázka se může zopakovat až třikrát, víckrát ne. Po jistém formálním zdráhání otec děvčete poví: ‚...moje dcera je ještě mladá a nekoluji o ní žádné zlé zvěsti, protože je vychovávána v počestnosti...bratře, chci, aby si mně a všem tady přítomným Romům ukázal svého syna, abych věděl, s kým bude moje dcera zasnoubená.‘ Po těchto slovech zavolá otec svého syna, aby se ukázal otcovi a matce dívky. ‚Budte zdraví a šťastní, Romové!‘ pozdraví chlapec. Otec děvčete sebere nality pohár a podá ho chlapcovi. Když se napije, otec poví: ‚Líbí se mi tvůj syn, je dobrý. Na tvoji otázku dávám ti odpověď takovou, že souhlasím se zásnubami a příslibuji svoji dceru tvému synovi...‘¹⁷⁶

U olašských Romů bylo, a v některých případech dodnes je, též typické, že pokud rodiče zásnuby svých dětí odmítli, přišel na řadu tzv. únos nevěsty. Chlapec dívku s jejím souhlasem unesl, schoval ve svém domě a následně začal vyjednávat s jejími rodiči. Pokud nedošlo k dohodě, nastoupila finanční sankce a celá záležitost se mohla dostat až ke *krisi* (soud), jehož rozhodnutí bylo pro všechny závazné.¹⁷⁷

V souvislosti se zásnubami je nutné poznamenat, že pro Romy měly daleko větší váhu než civilní či církevní svatba. Již zásnuby se totiž považovaly za akt, pomocí kterého vzniká manželský svazek. Poté co se rodiče na všem dohodli, totiž následoval obřad, ve kterém si snoubenci před *vajdou* příslibili věrnost. Tradičně při něm byly snoubencům svázány ruce červeným šátkem, později se ruce jen překřížovaly, a do dlaní

176 Tamtéž, s. 28

177 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 56

jim bylo nalito červené víno či pálenka, kterou si snoubenci museli z dlaní vzájemně vypít – dívka z chlapcovy ruky a chlapec z dívčiny. Obřad měl samozřejmě mnoho podob, u olašských Romů byly též vínem polity hlavy obou partnerů, někde se jim nasypal do rukou nejprve cukr, aby měli sladký život a jinde zase *vajda* po vypití vína či pálenky snoubencům dal kus chleba se solí, který museli sníst. Od té doby byli komunitou považováni za manžele, a to se všemi důsledky z tohoto svazku vyplývajícími. U olašských Romů bylo též běžné, že ještě před samotným obřadem proběhl tzv. zápas o nevěstu. Když si ženich s družbami přišli pro nevěstu, muži z její rodiny na ně čekali s palicemi. Přicházející pro ně byli nepřátelé, tvářili se, že je neznají a poté se strhl imitovaný zápas, ve kterém ženich s družbami zvítězili.¹⁷⁸

6.5 Svatba

Pomocí svatby, jak je již zmíněno, je jedinec přijat do nové, vlastní rodiny. Odloučí se tedy od své dosavadní rodiny a samotným obřadem doprovázeným různými zvyky a tradicemi, který lze považovat za fázi pomezí, je následně nově přijat.

V minulosti Romové neuzavírali úřední sňatek. Přesto, že od poloviny 18. století k tomu byli pod hrozbou trestů donucováni, nařízení dodržována nebyla a v některých případech je jejich tradiční struktura uzavírání partnerských svazků dodržována až dodnes.¹⁷⁹

Jak již bylo uvedeno, pro Romy byl důležitý především zasnubní obřad, civilní či církevní sňatek byl považován jen za formalitu, kterou požadovala majoritní společnost. Tato svatba (*bijav*) se často konala až několik let po společném soužití, a to především z toho důvodu, že k zasnubnímu obřadu docházelo dříve, než dovozovala zákonem stanovená věková hranice pro uzavření manželství. Zasnubní obřad totiž dívky podstupovaly ve věku 15 let, přičemž chlapci byli o něco málo starší.¹⁸⁰

178 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 56, taktéž HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl.,. Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 332, taktéž FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 30

179 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 55

180 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 132-133

Samotná romská svatba se v základních rysech nelišila od svatby majoritní společnosti. Stejně jako u majority se i romská svatba uzavírala zejména v kostele, poněvadž pro Romy pak bylo snadnější nechat tam pokřtít dítě. Co pro ni však bylo a dodnes je typické, je to, že byla velkolepá, a proto se na ni muselo našetřit, což bylo dalším důvodem pro to, že se mnohdy uzavírala později.¹⁸¹

Co se týče svatebních příprav, rodiny se nejprve domluvily na svatebním dni, kterým byl obvykle pátek nebo sobota v období po výplatě, aby byly peníze na útratu. Poté přišla na řadu domluva svatební hostiny a rozdělení povinností mezi rodinami. Muži obstarávali pití a ženy nakupovaly jídlo a zajišťovaly chod svatebních příprav (vaření jídel, pečení koláčů a dortů apod.). Následně rodiče snoubenců připravovali seznam svatebních hostů.¹⁸²

Dříve se běžně na svatbu zvalo široké příbuzenstvo, dnes však kromě nich často bývají na svatbu pozváni i přátelé a známí. Dodnes je však tradiční, že na svatbě nesmějí chybět kmotrové obou snoubenců, kteří je zvali na svatbu přednostně, přičemž nejprve se oslovovali kmotři nevěsty a poté kmotři ženicha. Ostatní příbuzné většinou zvali rodiče a kamarády a známé si snoubenci zvali sami. Zvát se chodilo nejméně jeden až dva týdny před svatebním obřadem. Pozdní pozvání se chápalo jako snaha zabránit pozvanému, aby opatřil náležitý svatební dar.¹⁸³

Přibližně týden před svatbou se začalo nakupovat jídlo a pití na svatební hostinu, které se shromáždilo v domě, kde se konala oslava. Nejčastěji se konala u nevěsty a jen ve výjimečných případech, např. pokud bylo v nevěstině domě málo místa pro svatební veselí, jinde.¹⁸⁴

Večer před svatebním dnem v některých osadách probíhala i rozlučka se svobodou. V domě nevěsty se sešly její kamarádky, někdy i s muzikanty, vily jí věneček a pomáhaly s přípravami na svatební hostinu. Naopak u ženicha probíhala bujará oslava, a to buď u něj doma či třeba v restauraci.¹⁸⁵

V den svatby se hosté nejprve sešli u ženicha, kde se občerstvili a poté odešli k nevěstě. Pokud již snoubenci bydleli spolu u jedné z rodin, musel ten druhý odejít ke

181 Tamtéž, s. 133

182 PELÍŠKOVÁ, Věra. Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna. *Český lid* [online]. 1989, 76 (27) [cit. 27.2.2021]. ISSN 0009-0794. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:d4aa3b63-4611-11e1-2755-001143e3f55c?page=uuid:d4aa3b64-4611-11e1-2755-001143e3f55c>

183 Tamtéž, s. 28

184 Tamtéž, s. 28

185 Tamtéž, s.29

svým rodičům, tam se rozloučit se svobodou a na druhý den se s tím druhým sejit. Zde sehrával důležitou roli *vajda*, jenž byl v minulosti nazýván i *phuro dad* (dědeček), čímž se dokazovalo jeho významné postavení. Ten měl za úkol při svatebním obřadu požádat rodiče o nevěstu a ženicha a poprosit jejich jménem o odpuštění všeho zlého. Před samotným úředním obřadem ještě svatebčanům nalil alkohol a nabídl koláčky.¹⁸⁶

Průběh civilní svatby byl totožný se svatbou v majoritní společnosti. Nevěsta měla na sobě dlouhé bílé šaty, které nejběžněji dostala od svých kmotrů, a na hlavě závoj nebo věnec, jenž byl však vyhrazen zejména mladým nevěstám – ty ostatní měly „korunku“ (brožovanou čelenku). V ruce měla kytici, kterou jí obstarával ženich, jenž též zajišťoval svatební prsteny. Ty však pro Romy neměly žádnou hlubší symboliku, a tak bylo obvyklé, že si je pro obřad jen vypůjčili a pokud vypůjčené nebyly, manželé je poté na ruce nenosili. Romové též přejali řadu dalších zvyků od majoritní společnosti jako je třeba přenášení nevěsty přes práh či úklid střepe z rozbitého nádobí.¹⁸⁷

Po obřadu následovala svatební hostina. Svatebčané se usadili k připraveným stolům, přičemž v čele vždy seděl ženich s nevěstou. Prvního slova se ujal *vajda/phuro dad*, který svým proslovem zahájil veselí. Byla to většinou improvizovaná řeč, ve které všechny přivítal, popřál manželům hodně štěstí a ostatním dobrou zábavu a upozornil ostatní hosty, že by nemělo dojít k žádným výtržnostem. Následovalo hlavní jídlo, které bylo především tvořené z velkého množství masa a začala svatební zábava. Na této zábavě nesměla chybět romská hudba, která všechny hosty vyzývala k tanci a zpěvu.¹⁸⁸

Během volné zábavy často docházelo k únosu nevěsty. Jeden z chlapců zabavil ženicha a ostatní utekli i s nevěstou do některé restaurace a tam popíjeli na účet ženicha, dokud je nenašel. Ženich se tedy snažil najít je co nejrychleji, aby výkupné za nevěstu v podobě útraty za celou společnost nebylo příliš vysoké.¹⁸⁹

Volná zábava pokračovala až do chvíle, kdy došlo k „vybírání na nevěstu“. Krom toho, že hosté na svatbu nosili jídlo, pití a později i věcné dary pro vybavení domácnosti, museli přinést i peníze, aby mohli dát nevěstě finanční obnos odpovídající jejich postavení. Dříve bylo „vybírání na nevěstu“ spojeno s obřadem čepení. Nevěsta odešla s několika mladšími děvčaty a některou starší ženou (např. tchyní či kmotrou) do sousední místnosti, převlékla se ze svatebních šatů do jiných svátečních šatů a sejmula

186 Tamtéž, s. 28

187 Tamtéž, s. 29

188 Tamtéž, s. 30

189 Tamtéž, s. 30

si ozdobu z hlavy, přičemž starší žena jí na ni uvázala šátek. Takto upravená nevěsta se vrátila společně s pomocnicemi zpět mezi hosty a starší žena poté před nimi oznámila, že začepená nevěsta už není dívka, ale ženička („*už nane čhaj, ale romňori*“) a že se začíná vybírat na nevěstu, což znamenalo, že ten kdo chtěl, ji mohl vyzvat k tanci. Tento obřadní tanec se nazývá tzv. „redový“ tanec a první nevěstino sólo vždy patřilo *vajdovi/phuro dadovi*. Další na řadu přišel její otec, poté otec ženicha, následně samotný ženich a teprve pak se střídali ostatní hosté. Při tanci se nevěstě zastrkovaly peníze do šátku či za výstřih nebo se pokládaly na připravený talíř či do košíčku. Takto vybrané peníze sloužily novomanželům na vybavení domácnosti.¹⁹⁰

Svatební hostina obvykle trvala až do rána a v některých případech mohla trvat i celý další týden či dokonce čtrnáct dní. V té době byl pohoštěn jídlem a pitím každý, kdo přišel do rodiny a pokud nějaké pohoštění zbylo, dostali jej hosté jako výslužku na cestu.¹⁹¹

Pokud jde o svatební noc, ta měla důležitou úlohu především v minulosti a vystupovala buď zcela nebo alespoň symbolicky jako zahájení manželského života. Poctivost nevěsty se kontrolovala např. podle zakrváceného prostěradla a měla značný vliv na její budoucí postavení v ženichově rodině. Někde bylo zvykem, že před samotným sexuálním aktem muž kouřil cigaretu, do které byly přibaleny chloupky z nevěstina podpaží, což mělo vnést do života manželů lásku, věrnost a spokojenost.¹⁹²

Velmi zajímavé zvyky se pojily s tradičními svatbami u Romů olašských. Zde v den svatby příbuzné dívky rozpustily nevěstě vlasy, políbily ji a plakaly. Svatební šaty nevěsty měly tradičně červenou barvu a až později byl převzat majoritní zvyk šatů bílých, které si však nevěsta brala jen na svatební obřad. Při něm probíhala tzv. obřadová hra, jež je reminiscencí na únos nevěsty. Po příchodu skupiny ženicha obklopily družičky a bratři nevěsty nevěstu a bránili ji. Ženichovi družbové se nejprve pokoušeli o nevěstu žertovně vyjednávat a pokud se jim to nepodařilo, snažili se prolomit živou hradbu. Když se jim nezdařilo odpoutat jejich pozornost a nevěstu si odvést, použili jinou fintu, a to takovou, že obdarovali bránící. Tyto dary představovaly symbolické výkupné za nevěstu.¹⁹³

190 Tamtéž, s. 30

191 Tamtéž, s. 30

192 ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 133-134

193 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 30

Bohatí olašští Romové svatby pořádali v kulturním domě či hotelu. Na začátku nejbohatší, nejvlivnější pozvaný host vyzval všechny hosty k toleranci, respektu a slušnému chování, měl tedy podobnou funkci jako *vajda/phuro dad* u ostatních Romů. Poté následoval důležitý akt, a sice vyžádání nevěsty od jejího otce pomocí výkupného. Na první pokus ženich nevěstu nezískal, musel tedy zvýšit částku. Na druhý pokus sourozenci nevěsty postavili před ženicha jiné děvče s tím, že aby získal pravou nevěstu, musí částku ještě zvýšit. Napotřetí se částka naposledy zvýšila a sourozenci nevěsty byli konečně spokojení. V průběhu této události byla nevěsta skryta a objevila se před hosty až poté společně se svým nejstarším bratrem. Její bratr řekl: „S dovolením Romové! Buďte zdraví a šťastní! Tak dlouho jste putovali a prodírali jste se mnoho dní, až jste vaši zatoulanou ovečku konečně našli. Tu hleďte je vaše ovečka, kterou vám odevzdáváme do vašich rukou...toto je vaše nevěsta, kterou jste vyhráli. Ať vám přinese štěstí!“ Sourozenci a příbuzní nevěsty takto splnili svou úlohu, kterou jim svěřil její otec. Mluvčí poté odpověděl: „Buďte zdraví a šťastní! Děkujeme vám za to, že jste nám naši zatoulanou ovečku vydali do našich rukou, velmi se z toho těšíme, že jsme ji konečně našli. Sbohem zůstávejte.“ Nevěsta byla následně představována hostům a pak byla postavena do středu tanečního parketu. Mluvčí, jenž teď zastával úlohu svatebního otce, řekl: „Romové! Tu je naše zatoulaná ovečka, kterou jsem po dlouhém putování objevil a přinesl až sem k vám. Pokud dovolíte, tak bych ji chtěl jako první vyzvat k tanci. Buďte pozdravení Romové!“ a následoval již zmiňovaný „redový“ tanec.¹⁹⁴

Úspěšnost manželství se posuzovala podle počtu narozených dětí. Jak je již zmíněno, bezdětnost (neplodnost) byla důvodem ke zrušení manželského svazku, který se jinak bral jako svazek doživotní. Dalším důvodem pro rozvod mohla být nevěra, ale pouze pokud se jí dopustila žena. Jestliže měl manžel podezření z nevěry své ženy, mohl ji donutit k přísaze u svatého kříže. „*Žena si rozpustila vlasy, sundala všechny ozdoby a nahá přistoupila ke kříži, kde přísahala, že byla věrná. Křivá přísaha by měla „strašlivé následky“, proto ženy nic nezamlčovaly. Prokázaná nevěra byla potrestána bitím, ostříháním vlasů nebo vyhnáním.*“¹⁹⁵

194 Tamtéž, s. 31-32

195 ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9. s. 134

6.6 Úmrtí

V pohřebních obřadech se rozvíjejí především rituály odlučovací (samotný akt pohřbu), kdy je zemřelá osoba odloučena od světa živých, ale lze v nich najít i rituály pomezí (držení smutku) a přijímací (ukončení smutku).

V romském společenství se zachovalo nejvíce tradic a zvyků spojených právě s odchodem člověka z pozemského života. Romové silně věřili, a dodnes věří, v posmrtný život a v tzv. *mule*, což je označení jak pro mrtvého tak pro duše zemřelých vracejících se na tento svět, které mohou být hodné, ale i zlé. S žádnými však není dobré se stýkat, Romové z nich měli strach, a proto se snažili zabránit tomu, aby se vracely na tento svět. Z tohoto důvodu byla pohřebnímu obřadu věnována velká pozornost, neboť se při něm prováděly praktiky, které zabezpečovaly mrtvému snadný odchod na onen svět a zároveň zajišťovaly rodině ochranu a klidný život.¹⁹⁶

6.6.1 Příchod smrti a období těsně po ní

Příchod smrti ohlašovala různá znamení jako např. zavytí psa či výskyt sýčka v blízkosti obydlí. Smrt prý prorokovala i vrána nebo letící pták, který narazil do okna či do něj t'ukl. Značná důležitost se však připisovala i snům. Pokud se někomu zdálo, že spadla stěna, někdo v domě měl zemřít. Když někdo ve snu viděl slepici s kuřaty v domě, mělo osiřet dítě a jestliže ve snu dotýčný viděl nový dům, zanedlouho měl vidět hrob. Se smrtí v rodině měl počítat i ten, kterému ve snu padaly zuby anebo v něm viděl zhasnout lampu či padat hvězdu na obloze.¹⁹⁷

Mann uvádí další způsoby ohlášení smrti. Umírajícímu dal vědět, že nadešel jeho čas někdo z již zemřelých příbuzných tzv. *mulo poslancos*, jenž měl za úkol dovést ho na onen svět. Jeho duši mohl vidět pouze umírající, který mohl vidět i další duše již zemřelých příbuzných, jež se shromáždily okolo jeho lůžka anebo v koutech pokoje. Ostatním lidem mnohdy ohlašoval smrt *mulo poslancos* v podobě ptáka, nejčastěji černého, ale i žlutého či jako vlaštovka, jenž si sedl na oblouk, třikrát zaklepal zobákem

196 ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3. s. 57

197 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 341

či křídlem na okno, vletěl do pokoje a zase odletěl. Stejně tak mohl zvěstovat smrt i v podobě kočky, psa či mouchy. Zvláštní schopnost vidět smrt se připisovala především psovi, ale i již zmiňovanému sýčkoví. Výjimečně se lidem mohl zjevit jako bílá zahalená postava krácející směrem k domu umírajícího. K dalším znamením příchodu smrti patřilo též zatřesení okna, zaskřípání dveří nebo opět již zmiňovaný sen o zubech či padající hvězdě.¹⁹⁸

Když někdo umíral, příbuzní se mu snažili ulehčit jeho odchod, a proto se dodržoval zvyk, při kterém se umírajícímu odebíral polštář a peřina. Někde se uvádí, že se umírající osoba mohla položit i na zem a pokud to bylo dítě, jeho tvář se přikryla starou zástěrou. Ženám se jejich odchod ulehčoval tak, že se jim rozpouštěly vlasy a odebíraly se jim všechny šperky.¹⁹⁹

Poslední výdech skomírajícího doprovázel usedavý pláč žen. Některé z nich vybíhaly před dům a svým hlasitým pláčem přivolávaly sousedy, čímž se tato smutná zpráva ohlašovala ostatním. Pokud osoba zemřela v noci, pozůstalí obešli každý dům v okolí a všechny vzbudili. Vzdálenějším příbuzným se posílal telegram. V domě zemřelého se začali shromažďovat příbuzní a sousedé, kteří podáním ruky, objetím či políbením projevovali pozůstalým soustrast. Poté následovala celá řada zvyků, které měly ochránit rodinu a zároveň pomoci nebožtíkovi na druhý břeh. Hned po jeho smrti musela být svěšena či alespoň otočena a zakryta všechna zrcadla. To mělo chránit příbuzné před tím, aby v zrcadle nespatriili mrtvé příbuzné shromážděné okolo postele zesnulého. Od této chvíle se také až do doby řádného pohřbu nesmělo z hygienických důvodů (aby mrtvý nezapáchal) v pokoji, případně i celém domě, vařit. Vařená jídla se musela připravovat u sousedů či rodiny a nesměla se otevírat okna.²⁰⁰

Na poslední cestu si Romové upravovali nebožtíka sami. Ženu upravovaly většinou ženy a muži zase chystali muže. Pokud měl mrtvý otevřené oči, znamenalo to,

198 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (192-193) [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>

199 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (192-193) [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>, taktéž HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 341

200 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (192-193) [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>

že chtěl ještě někoho vzít s sebou. Pokud měl jedno oko přivřené a druhé otevřené, znamenalo to, že někdo z domu do půlroku též zemře. Zemřelému proto pokládali na oči mince, které mu poté nechali i v rakvi. Šátkem se mu podvázala brada, aby neměl otevřená ústa a následně byl omyt a případně oholen. Všechny prostředky k těmto úkonům použité jako např. mýdlo, ručník, žiletka apod. se zakopaly či se vhodily do tekoucí řeky. Voda, se kterou byl zemřelý omyt, se vylévala na místa, kde nikdo nechodil, což se vysvětlovalo tak, že pokud by přes to místo někdo přešel, mohla by na něj přejít nemoc, na kterou nebožtík zemřel či by mohl dotyčného pronásledovat. Magická síla vody se však mohla i zneužít. Někteří si vodu uchovávali, jelikož se věřilo, že např. v domě, jehož stěny někdo pokropil takovou vodou, musí všichni v krátkém čase zemřít. Oblečení, které měl nebožtík na sobě, když zemřel, se spálilo, zakopalo anebo se mu uložilo do rakve pod hlavu (košile) a pod nohy (kalhoty). V některých osadách se dodržoval zvyk, při kterém si z mrtvého příbuzní odstříhli kus vlasů a dali si ho do peněženky pro štěstí.²⁰¹

Po umytí a případném oholení byl zesnulý převlečen do svátečního oblečení. Starší lidé si už za života vybrali šaty do rakve a pokud je člověk neměl, oblékli ho do jiného málo nošeného svátečního oblečení či se mu koupilo ošacení nové. Poté byl uložen do rakve, kterou si Romové dříve vyráběli sami. Honosná rakev byla ukázkou zámožnosti, a proto ji měli především Romové olašští, u kterých též byla typická rakev s průhledným víkem, či tací, kteří pocházeli z hudebních rodin. V současnosti ji však kupují i chudší rodiny, které se neváhají kvůli její koupi zadlužit, aby dostaly honosnosti pohřebního obřadu. Bylo však důležité, aby neměla černou barvu, jelikož ta nosila smrt. V rakvi na sobě zemřelý nesměl mít boty, ale pouze ponožky, u žen tomu byly punčocháče, či se mu případně nazuly měkké bačkory, a to z toho důvodu, aby se za rodinou jeho duch nevracel. Když už ale někde došlo k tomu, že se zemřelému boty nazuly, nesměly v nich být tkaničky, aby se mu druhý svět nezavázal (nezavřel). Pokud nosíval klobouk, položil se mu vedle hlavy či na prsa, nejčastěji však pod pravou ruku.²⁰²

201 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (192-193) [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>, taktéž HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 342

202 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (192-194) [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z:

V rakvi zesnulému ponechávali osobní předměty jako náušnice, řetízky, náramky, prsteny, hodinky, a to jakékoliv hodnoty, a velmi důležité též bylo, aby měl v rakvi všechny své oblíbené věci, aby se pro ně nemusel vracet. Vkládala se mu do ní třeba flaštička alkoholu, karty, pokud kouřil, vložila se mu tam fajfka, tabák, tabatěrka či cigarety, ale velmi často bez zápalek, aby jim dům nepřišel zapálit. Do rukou se mu pokládal růženec či křížek, gramotnému i modlitební kniha. Hudebníkům se do rakve dávaly housle, kováři kleště apod. Též se mu do rukou mohl dát kapesník. Nezbytnou součástí výbavy byly peníze, které se zesnulému pokládaly do rukou či kapsy, aby měl čím zaplatit „při bráně“ do onoho světa. Do rakve dokonce bylo možné přidat i předměty určené k černé magii jako např. tajně získanou fotografii nepřítele, jež měla způsobit to, že dostane vyobrazenou osobu do hrobu. Když zemřelo dítě, obložilo se květinami a svatými obrázky. V některých osadách mu byl do rakvičky přiložen i pomeranč a jablko a jen výjimečně se do ní dávaly i hračky. Pokud bylo dítě větší, děvčátko bylo oblečeno do bílých šatů jako družička či nevěsta a do ruky se jí pokládal bílý nebo červený umělý květ; chlapec byl oblečen jako ženich a měl při sobě pentličku a rozmarýn. Těhotné ženě se do rakve vkládaly pleny a jiná výbavička pro dítě.²⁰³

6.6.2 Vartování

Po úpravách zemřelého začalo tzv. vartování (*vartinel*, *vartišagos*), kterému Romové přikládali, a dodnes přikládají, značný význam. Při tomto zvyku pozůstali tři dny a noci (od doby úmrtí do doby pohřbu) drželi stráž při mrtvém, neboť věřili, že duše zemřelého odchází postupně a je s ním až do doby pohřbu. Obecný význam vartování je však nejednotný. V některých osadách se tvrdilo, že vartování je poslední službou (holdem) mrtvému, někde zase, že i Ježíš byl vartován a jinde, že se vartuje proto, aby „mrtvému kočka nevyškrábala oči“ – panovala zde totiž obava, že pokud kočka, ale i jiná zvířata, přejdou přes rakev zemřelého, nenajde zesnulý klid. Důležitým důvodem též bylo to, že se při vartování sešli pozůstali se členy rodiny, které dlouhou dobu

<https://www.lutheran.sk/files/bycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>, taktéž FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 43

203 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (194-195) [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/bycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>

neviděli a mohli tak s nimi sdílet svou bolest. Pravým důvodem však prý byl strach z mrtvého. Jak již bylo zmíněno, Romové věřili, že mrtvý (*mulo*) se může mezi své živé příbuzné z různých důvodů vrátit. Může se mu třeba stýskat po příbuzných či se vrací proto, že se mu nesplnilo nějaké přání, ale také se může chtít někomu pomstít.²⁰⁴ Lacková uvádí, že „*mstivý mulové pouštějí na člověka takovou hrůzu, že ztratí řeč a může i onemocnět, nadělají mu modřiny, svedou ho z cesty, házejí nádobí, chřestí na půdě s řetězy a vyvádějí všelijaké mrtvolné skopičiny. Duše hodných příbuzných přicházejí varovat a upozorňovat. Ale ani s takovými mrtvými není příjemné pobývat pohromadě. Mrtvý má zůstat tam, kam patří, a neplést se mezi živé. Mulové, kteří se vracejí na zem, trpí. A kdo trpí, ten trápí*“.²⁰⁵

U Romů též panovala víra, že lidé mají dvě duše či dvě srdce, což se u nich mělo projevit až po smrti. Druhá duše nedala nikomu spát a způsobovala to, že zesnulí neměli po smrti pokoj, poněvadž jejich viny je nutily žádat o odpuštění živé, a tudíž chodili navštěvovat pozůstalé. „*Člověk, který znovu ožil, měl dvě duše. Jedna od něho odešla, s druhou žil dál. S člověkem, který měl dvě srdce, umírá jen jedno. Pokud mu předtím, než ho pochovali, nepropíchnu živé srdce, chodil znepokojovat ostatní příbuzné*“.²⁰⁶

Podle dávné pověry se též matka vracela za svým dítětem, které v noci kojí. Takové dítě mělo brzy zemřít. Vracel se i muž za ženou či snoubenec za snoubenkou a opačně. Přicházeli i tací, kteří neměli čisté svědomí či měli již zmíněná dvě srdce.²⁰⁷

Někteří *mulové* se zjevovali ve snech, přičemž jejich přítomnost mohl člověk druhý den poznat tak, že měl na těle otisky či modřiny. Aby živý kontaktu s mrtvým předešel, neměl by si lehat na záda, ale raději na bok. Jiní *mulové* se ukazovali v původní fyzické podobě, nejčastěji když chtěli někoho před něčím varovat či upozornit na nějakou probíhající událost. Poznávacím znamením však bylo to, že v řádné podobě *mulovi* nebylo vidět do tváře, byl většinou otočený zády a poznat ho šlo zejména dle jeho siluety. *Mulové* se mohli objevovat i v jiné, nejběžněji zvířecí, podobě,

204 MANN, Arne B. Obyčaje pri mrtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Lúče pre Slovenské národné múzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 112

205 LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou: Uliřom tel bachtaľi čercheň*. Vyd. 2. Přeložil Milena HÜBSCHMANNOVÁ. Praha: Triáda, 2002, 270 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-86138-47-X. s. 72

206 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):. s. 343

207 Tamtéž, s. 342

a to např. jako kočka, pes či křepelka. V této podobě též varovali, ale i trestali živé. Svou přítomnost také mohli dávat najevo tak, že z ničeho nic začaly padat předměty, bouchaly a praskaly okenice či dveře, otevíraly se kredence anebo byly slyšet v domě kroky. *Mulo* se mohl vracet do té doby, než ho někdo z živých uviděl. Potom už přijít nemohl. Prý ale nemohl ublížit, pokud si ten, za kterým přišel, překřížil ruce a nohy. Jsou známy i případy, kdy se Romové rozhodli nechat proti stále vracejícímu se *mulovi* vysvětit byt farářem či se dokonce přestěhovali do bytu jiného.²⁰⁸

Jak již bylo zmíněno, Romové se takových *mulů* velmi báli, a proto se snažili všemožnými prostředky uspokojit jejich potřeby, udobřit si je a tím pádem zabránit jejich potřebě návratu do světa živých. Kromě vkládání oblíbených předmětů do rakve zesnulého, mezi tyto prostředky patřilo právě i vartování. Strach z návratu zesnulého bylo možno i přemoci, a to pomocí světla. Věřilo se, že mrtvý se světla bojí, a proto se v domě, kde někdo zemřel, nechávala celou noc rozsvícena lampa. Strach z mrtvého se dal překonat i tak, že osoba chytila nebožtíka, jenž byl při vartování vystaven v rakvi, za palec u nohy anebo se mu do palce ať už na noze či na ruce třikrát nebo devětkrát zakousl.²⁰⁹

Samotné vartování mělo svá ustálená pravidla. Dříve byla rakev nebožtíka umístěna v pokoji na dvou stoličkách a v jejích rozích hořely svíčky donesené z kostela. Pod ní byla umístěna nádoba se studenou vodou, která sloužila ke zmírnění zápachu z těla, a to zejména v létě. Bylo důležité, aby byl zesnulý ve své rakvi uložen tak, aby jeho nohy směřovaly směrem ke dveřím místnosti. Dnes se lze spíše setkat s tím, že v místnosti je vystavena pouze jeho fotografie s černou stužkou v dolním rohu, u které jsou zapálené svíčky.²¹⁰

Když byl zesnulý vystaven v místnosti, postupně se v domě začali scházet příbuzní, přátelé ale i nepřátelé, kteří k němu po jednom přistupovali, aby se s ním mohli rozloučit. Každý z příchozích se dotkl jeho ruky, hrudi anebo čela, rozloučil se s ním a požádal ho o odpuštění, přičemž blízcí příbuzní ho též políbili. Pokud s ním byl

208 HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.): s. 342-3, taktéž HRDLIČKOVÁ, Lucie. Smrt a pohřeb u Romů. *Dingir* [online]. 2004, 38 (20) [cit. 19.3.2021]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

209 MANN, Arne B. Obyčaje při mrtvém a pohřeb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Lúč pre Slovenské národné muzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 112

210 Tamtéž, s. 111

někdo v místnosti sám, mnohdy se stávalo, že mu pošeptal do ucha nějaký vzkaz či pozdravy pro příbuzné, kteří již zemřeli. Do 22. hodiny se při něm střídali jak ženy, které se u něj modlily, tak muži. Večer však byl jen výsadou mužů. Ti seděli buď v místnosti, kde byla rakev anebo v místnosti vedlejší tak, aby na ni bylo vidět. Čas do rána si krátili tím, že vzpomínali na příběhy ze života zesnulého, vyprávěli si romské pohádky (*paramisa*) a strašidelné příběhy a dávali si hádanky. Byl ale povolen i smích, tudíž se často vyprávěly i humorné historky a vtipy a mnohdy se také hrály karty.²¹¹

Toto třídenní období bývalo též příležitostí pro různé žerty a hraní společenských her. Kupříkladu když někdo usnul, natřeli ho sazemi či hořčicí, svázali mu tkaničky či je přivázali k noze stolu, nacpali mu tabák do nosu, zapálili papír mezi prsty apod. Mezi oblíbené hry, mimo hraní karet, patřilo také házení si s mokrým hadrem nebo hra na policisty, na babu, na soudce atd. Mezi další oblíbené hry patřila i taková, při které se někomu z přítomných zavázaly oči, někdo ho plácl přes zadek a on musel uhodnout, kdo z nich to byl a pokud uhádl, vyměnili si role. Též bylo typické, že se uzavíraly sázky, a to všelijakého charakteru. Mezi nejzajímavější z nich patřilo např. to, zda nějaký dobrovolník zajde o půlnoci na hřbitov a přinese z něho kříž či si lehne do vykopané jámy.²¹²

V průběhu vartování se také podávalo jídlo, které nejčastěji přinášeli jednotliví příbuzní, jelikož, jak již bylo zmíněno, se nesmělo v domě zesnulého vařit. Mezi nejčastější pochoutky patřila klobása, salám s hořčicí a chlebem, pivo, pálenka a káva. Pro pití platila určitá pravidla – nesmělo se ťukat poháry, protože se nepilo na zdraví a při nalití prvního pohárku a otevření každé nové láhve se odlilo trochu na zem se slovy: „Pre leskeri loki phuv!“ (Nechť je mu země lehká!) anebo „Vaš leskeri vodži!“ (Za jeho duši!), čímž se mrtvému prokazovala úcta. Bylo však zakázané se opít. Pokud se někdo opil, odnesli ho domů. Stejně tak byl zakázaný tanec či hudba.²¹³ Mimo to bylo zakázané dívat se na mrtvého přes okno, které vedlo do jeho místnosti, jelikož v ní byla smrt. Často se stávalo, že při vartování se někdo z přítomných zadíval upřeně na

211 Tamtéž, s. 111

212 MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*.

Lúč pre Slovenské národné múzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 112

213 Tamtéž, s. 111-112

zesnulého a omdlel. Romové říkali, že viděl smrt tváří v tvář a věřili, že to mohlo být i příčinou smrti.²¹⁴

Co se týče vartování u Romů olšských, ti zprvu tuto tradici nedodržovali. Pohřbívali jedince co nejdříve, nejlépe v den skonu, na hrobě spálili jeho věci a pokračovali dál v cestě. Dnes už však tento obyčej dodržují, ale s tím rozdílem, že u nich se smí zpívat – zpívají písně, které zesnulý zpíval, když ještě žil, přičemž v některých osadách i tancují.²¹⁵

6.6.3 Pohřeb

V den pohřbu (*pohreboš, verrastáši taj o praxomo*), nejčastěji tedy čtvrtý den po úmrtí, se v domě zesnulého sešli všichni blízcí i vzdálení příbuzní a obyvatelé osady. Pokud se někdo zařekl, že na jeho pohřeb nepůjde, musel zůstat doma, ostatní by jeho příchodu zabránili. Poté se nejbližší příbuzný za všechny ostatní s nebožtíkem rozloučil nad jeho otevřenou rakví, což byl velice emotivní projev doprovázený silným pláčem a někde i oblíbenou písní zemřelého. Následně přišel farář, který rakev zavřel a vysvětil dům.²¹⁶

Následně se prováděly další praktiky, které měly zamezit nebožtíkovi návrat do světa živých a ulehčit odchodu jeho duše. Jak již bylo zmíněno, v jeho rakvi nesměly chybět jeho oblíbené věci a osobní předměty, jenž by mu mohly scházet. Při vynášení rakve z domu musel být zesnulý otočen nohama napřed, aby již nenašel cestu zpět, a rakví se poté muselo třikrát zaklepat o práh, čímž se docílilo klidného odchodu jeho duše a též toho, že se již o ničem, co se děje v domě, nedozví. V některých osadách docházelo k tomu, že se jeho rakev ovázala řetězy a připevnil se na ní zámek, který se zamkl, pod chodidla se mu vložily tzv. šípkové pruty anebo se rakev protáhla pod prahem.²¹⁷

214 DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5. s. 135

215 MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Lúč pre Slovenské národné muzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 112

216 Tamtéž, s. 112

217 HRDLIČKOVÁ, Lucie. Smrt a pohřeb u Romů. *Dingir* [online]. 2004, **38** (19) [cit. 21.3.2021]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

Při odchodu z domu začala hrát hudba a smuteční průvod s rakví vpředu kráčel směrem ke hřbitovu (*mulaňibar*). Romové věřili, že pokud se při tomto průvodu kněz třikrát ohlédne, někdo další zanedlouho zemře. Později se v některých osadách věřilo i tomu, že pokud pohřební průvod narazí na auto, brzy zemře někdo z toho konce, odkud auto vyjelo. Přibližně do konce druhé světové války pochovávali Romové své příbuzné odděleně od *gádžů*, a to nejčastěji u zdi na okraji hřbitova na protilehlé straně od hlavní brány. Dnes se již při pochovávání žádné rozdíly nedělají.²¹⁸

Po příchodu na hřbitov se ujal slova farář a když se spouštěla do země rakev, hrála přítom oblíbená píseň zesnulého, přičemž se mohl zahrát i rytmický čardáš, který však působil na přítomné stejně pochmurně jako píseň pomalá. Pohřeb byl velice emotivní, zejména ženy projevovaly bolest nad ztrátou svého manžela hlasitými nářky, omdléváním a dokonce i pokusy o skok do hrobu, čemuž se jim snažili zabránit přítomní muži, především jejich synové. Nakonec byly do hrobu vhazovány věnce, květy, stužky z věnců a hlína. Někde do jámy ženy vhazovaly kapesník, do kterého v průběhu obřadu plakaly, aby se jim ulevilo od stísněného pocitu a bolesti ze ztráty.²¹⁹

Velkolepé pohřby pořádali hudebníci (*lavutare*). Slavné hudebníky doprovázeli na onen svět hudebníci z celé krajiny. Nad otevřeným hrobem se zlomil smyčec a za smuteční melodie byla spuštěna do země rakev. Smuteční repertoár byl přesně daný a hrálo se jen nad otevřeným hrobem, jinak by to přivolalo smrt.²²⁰

U Romů olašských pohřeb probíhal trochu odlišněji než u Romů usedlých. Olašští Romové nikdy nebyli hudebníky, a proto zvali na pohřeb hudebníky z řad usedlých Romů, které nazývali *Rumungri*, aby jim na obřadu zahráli nebožtíkovy oblíbené písně. Bylo typické, že stěny vykopané jámy byly předem vyzděny či potaženy barevnou látkou a na zemi byl položen nový koberec, aby se zesnulý cítil jako doma. Na rozdíl od Romů usedlých však na rakev neházeli hlínu, jelikož tento obyčej považovali za „gádžovský“.²²¹

218 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, 256 (197) [cit. 22.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>

219 MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Lúč pre Slovenské národné múzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 113

220 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 47

221 MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Lúč pre Slovenské národné múzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 113

Po cestě ze hřbitova se sypal na cestu mák či popel, aby se zemřelý nevracel, poněvadž by předtím musel všechen popel či mák sesbírat. Někde se zase se stejným záměrem vkládal kapesník s pískem či mákem přímo do rakve, což mělo odpoutat nebožtíkovy myšlenky od návratu, jelikož by nejprve musel mák či písek zrnko po zrnku spočítat. Někde se dalo setkat s tím, že se po příchodu domů pozůstali dotkli trouby nebo pece a řekli: „Ať bolí hlava tebe a ne mě!“. Jinde si před domem nejdříve umyli ruce, vodu před ním vylili a teprve poté vstoupili dovnitř. Při návratu domů se otevřela všechna okna a postavily se na zem židle, na kterých byla položena rakev, jež se při odchodě na hřbitov otočily.²²²

6.6.4 Smuteční hostina

V průběhu pohřbu zůstávalo doma několikero žen, většinou pět či šest, které připravovaly smuteční hostinu (*pohrebos has, trambes, kare*). Pro nejbližší rodinu se často konala v restauraci, místní hospodě či kulturním domě a ostatní členové společenství, čili prakticky celá osada, vyndali stoly před dům a přikryli je papírovými ubrusy, na něž následně pokládali pití a jídlo. Je zajímavé, že jídlo podávali na papírových táccích a nápoje v papírových kelímcích. Mezi nejčastější pochutiny patřila klobása s hořčicí a chlebem, párky, guláš, salám, koláče, zákusky a dorty. Pilo se hlavně pivo, víno a pálenka, přičemž i zde, stejně jako při vartování, platil zákaz ťukat si poháry a také to, že musel každý předtím, než se napil, odlít trochu ze sklenice na zem. V některých osadách též přetrvával zvyk, při kterém se i pro duši zesnulého přichystal talíř s jídlem a sklenka s tvrdým alkoholem, a to buď přímo na stole, nebo na okně. Takto připravený pokrm se následující den vyhodil, přičemž se věřilo, že pokud z talíře či sklenky něco ubylo, duše zesnulého je přišla navštívit. Samotná hostina trvala celý večer a pokud se nestihlo vše sníst a vypít, pokračovalo se i na druhý den. Pozůstali zvali sousedy až do té doby, dokud se vše nezkonsumovalo.²²³

Finanční náklady na přípravu hostiny byly mnohdy značně vysoké, a tak se stávalo, že pokud zemřel někdo z chudé rodiny, chodily se po domech v osadě vybírat

222 Tamtéž, s. 113

223 Tamtéž, s. 113

finanční prostředky na uskutečnění pohřbu a následné smuteční hostiny. Dnes je již zajištění pohřbu a hostiny v kompetenci jen nejbližší rodiny nebožtíka.²²⁴

Smuteční hostina se považovala za velmi významnou společenskou událost a pro Romy měla symbolickou hodnotu, a proto i přes její vysoké finanční náklady brali pozůstalí její zrealizování a účast na ní jako určitou povinnost, kterou je třeba dodržet, aby se mohla památka zesnulého řádně uctít.²²⁵

6.6.5 Po pohřbu

Život v rodině i osadě se po pohřbu a smuteční hostině začínal vracet do běžného koloběhu. Pověsila se či se jen obrátila nazpět všechna zrcadla a spálilo se povlečení, peřina a polštář po zesnulém. Spalovaly se i některé jiné věci, které se mu nedaly do hrobu jako třeba ručník, hřeben či zubní kartáček. Věřilo se totiž, že věci používané či nošené po mrtvém druhému přivodí smrt, ale především zde opět panovala obava, že by nebožtík mohl dotyčného jedince chodit strašit a chtít po něm věci zpět.²²⁶

Všeobecně se věřilo, a dodnes se věří, že duše zemřelého se pozůstalým určitý čas po pohřbu zjeví. Nejčastěji mrtvý chodil za rodinou tři dny po pohřbu, jsou ale známy i případy, kdy se ukázal až za týden, čtrnáct dní či dokonce měsíc nebo šest týdnů po něm. Zjevit se mohl fyzicky jako silueta bez tváře, přičemž svou přítomnost dával najevo nějakým znamením jako třeba zaklepáním na okno nebo dveře, zadupáním, plácem či byly slyšet kroky okolo domu. Nejčastěji se však svým příbuzným zjevoval ve snu. Zesnulý přicházel, aby poděkoval za uspořádání důstojného pohřbu nebo se naopak vracel, aby vyjádřil svou nespokojenost, a to např. s tím, že mu něco nedali do hrobu. Pokud přišel kvůli nějakému předmětu, který postrádá, museli mu ho příbuzní zanést na hřbitov a vložit ho do hlíny na hrobu, jinak by jim přinesl neštěstí, ba dokonce smrt. „*Jednomu zapomněli dát zápalky do rakve, ve sně se jim zjevoval, chtěl zápalky. Žena mu je zanesla na hrob, dala do hlíny, potom přestal chodit.*“²²⁷

224 Tamtéž, s. 113

225 Tamtéž, s. 113

226 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (198) [cit. 23.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>

227 MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, **256** (198-199) [cit. 25.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>, taktéž MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní*

Délka návštěvy mrtvého bývala různá, někteří se zjevovali krátkodobě a jiní zase dlouhodobě. Většina lidí však při dlouhodobých návštěvách *mula* trpěla. „*Každou noc jsem se budila a slyšela tukaní holí – to jak se manžel šourá na záchod, trvalo to asi půl roku.*“²²⁸

Tradičně se Romové na návštěvu zesnulého třetí den po pohřbu připravovali. Obvykle se pro něj přichystalo něco k jídlu a pití, na stůl či na okno se postavilo to, co měl rád, jako třeba panák tvrdého alkoholu či hrneček s vodou a cigaretou, a čekalo se, kdy si pro to jeho duše přijde. Čtvrtý den ráno se rodina sešla a zjišťovalo se, zda se nebožtík připravených věcí dotkl. Zkoumalo se např. zda ubylo vody či cigarety, zda nějaká věc byla posunutá na jiné místo apod. Připravené jídlo a pití se následně vyhodilo a vylilo, nezávisle na tom, zda s nimi mrtvý manipuloval či ne.²²⁹

Existovaly i další praktiky, pomocí kterých se zjišťovala přítomnost zesnulého. Večer se na stůl připravil ručník a lavor s vodou a pokud byly ráno použité, mrtvý za nimi přišel. Často se praktikovalo to, že se nasypal na zem popel, přičemž se následující den pozorovalo, zda jsou v něm nějaké otisky prstů či nohou. Obdobou tohoto zvyku bylo nasypání mouky či soli na talíř, jenž se položil na stůl, ve kterém se též následující den hledaly otisky.²³⁰

Facuna uvádí další praktiky spojené s obdobím po pohřbu: „*První noc po pohřbu se před obydlím nasype popel anebo písek. Ráno se okolo domu hledají stopy, jestli se mrtvý nevrátil. Druhý den po pohřbu, za mrtvého muže chlapec, za mrtvou ženu děvče naplní džbán vodou a každého na poledne pobídnou douškem vody. Obřad se opakuje až šest týdnů. Aby se věděl přesný počet dní, dělají se zářezy na palici. Poslední den se palice rozřeže napůl, zváže se do tvaru rovnoramenného kříže. Na kříž se připevní lichý počet svící a po jejich zapálení se pustí po proudu řeky. Potom se džbánem nabírá voda a vylévá se nazpět do řeky tolikrát, kolik dní trval obřad s nabízenou vodou. Devátý den od ukončení obřadu se příbuzní sejdou na druhý kar. Po ukončení všichni vstávají od*

na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť. Lúč pre Slovenské národné múzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 114

228 HRDLÍČKOVÁ, Lucie. Smrt a pohřeb u Romů. *Dingir* [online]. 2004, 38 (21) [cit. 25.3.2021]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

229 Tamtéž, s. 21

230 MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť.* Lúč pre Slovenské národné múzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 114

stolu najednou. Pokud by někdo vstal dříve, následoval by jako první zemřelého. Následující kary se pořádají po šesti měsících a na výročí smrti. ²³¹

Co se týče smutku, rodinní příslušníci ho dodržovali jeden rok. To znamenalo, že nemohli chodit na zábavy, nezpívali a ani se neúčastnili svateb. Pokud žena vyšla z domu, musela být oblečená do černého, muži zase museli nosit alespoň 2-3 měsíce černou pásku. V některých případech si ženy na znak smutku ustříhly vlasy a muži zase vousy.²³²

Zesnulého si Romové připomínali několikrát do roka. Hrob se navštěvoval první neděli po pohřbu a následně vždy v den narozenin, den jmenin a den úmrtí zesnulého. Na hrob se přinášely květiny, svíce a občerstvení a v případě, že zesnulý byl muž, nosila se i pálenka. První pohár se vylil přímo na hrob a další kolovaly mezi všemi přítomnými. Jinou možností bylo uložit celou láhev pálenky do země či ji celou vylít na hrob. Někde se v tyto dny večer položila sklenice s alkoholem za okno. Další příležitostí pro návštěvu hrobu byly Dušičky, při kterých se též na hrob pokládaly květiny a svíčky. V některých případech se i při této příležitosti vylil na hrob alkohol, a to buď pálenka či víno. I v tento den se mohl alkohol položit na okno a v některých osadách se dalo setkat s tradicí, při které se po návratu ze hřbitova vařily halušky, přičemž porci dostal i zesnulý. Ta se nechala do následujícího dne, kdy se vyhodila. Jídlo pro zesulé se vařilo i v případě dalších svátků, jakými byly třeba Vánoce či Velikonoce, které také byly dalšími příležitostmi pro návštěvu hrobu.²³³

Samotným hrobům v minulosti Romové nevěnovali přílišnou pozornost a hřbitovu se spíše vyhýbali. Po pohřbu byl do hrobu zasazen dřevěný kříž, který se vyměnil za nový, když shnil. Teprve s růstem životní úrovně Romů a jejich snahou napodobit zvyky majoritního obyvatelstva se začal postupně zvyšovat zájem o úpravu hrobů a náhrobků. I pro romské obyvatelstvo se tak stala návštěva hrobu na Památku zesnulých či na Vánoce společenskou událostí, náhrobky se staly záležitostí prestiže a manifestace touhy po přijetí do společnosti a u Romů olašských navíc demonstrováním majetnosti rodiny zesnulého.²³⁴

231 FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7. s. 47-48

232 MANN, Arne B. Obyčaje při mrtvém a pohřeb Romov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Lúč pre Slovenské národné muzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529. s. 114

233 Tamtéž, s. 114

234 Tamtéž, s. 114-115

7 Výzkum dodržování tradic spojených s přechodovými rituály z pohledu současných Romů

Cílem této kapitoly, jak již plyne z názvu, je zjistit, jak současní Romové dodržují tradice a zvyky spojené s důležitými mezníky jejich životů, zda se nějaké z nich, jenž jsou popisované v předchozích kapitolách, dochovaly i do současnosti a jsou nadále praktikovány, či nikoliv, nebo naopak respondentům nejsou vůbec známy a nikdy se s nimi nesetkali.

7.1 Metodologie výzkumné sondy

Pro realizaci této výzkumné sondy byl zvolen rozhovor, který je jednou z metod kvalitativní výzkumné strategie. Původně byl rozhovor naplánován s romskými pamětníky v jedné nejmenované romské organizaci v Praze. Z důvodu koronavirové krize však musel být nahrazen jiným. Pro objasnění daného cíle byl tedy zvolen rozhovor s členy výboru liberecké romské organizace Comunités, z. s. Žanetou Gáborovou a Ing. Janem Kanalošem, přičemž oba respondenti souhlasili s uvedením celého jejich jména. Tato organizace pracuje převážně s romskou komunitou, ale též realizuje aktivity, jež nejsou zaměřené pouze na Romy. Jejím hlavním účelem je podpora rozvoje příslušníků komunit a etnických menšin v České republice. Její členové, kteří se organizaci věnují ve svém volném čase, se zaměřují na realizaci různých aktivit týkajících se zejména komunitního života Romů. Jejím hlavním cílem je předávání odkazu mladším generacím, předávání tzv. *romipen*. Mezi další oblasti, kterými se organizace zabývá, patří také např. rozvíjení romské kultury prostřednictvím kulturních aktivit a setkání, rozvoj romského jazyka či volnočasové vzdělávání.

Daný rozhovor s respondenty proběhl 4. dubna 2020 a vztahoval se k tématům přechodových rituálů, kterými se tato práce zabývá. Zajímala jsem se tedy o to, jak u nich probíhá těhotenství, porod a narození dítěte, křest, dospívání dívek, námluvy (zásnuby), svatba, smrt a pohřeb. Hlavním zdrojem informací byly především jejich vlastní zkušenosti s těmito tradicemi, ale i zkušenosti jejich rodiny, známých či jejich obecná přesvědčení. Kromě poznatků z rozhovoru jsem si dovolila ve výzkumu uvést i některé vlastní zkušenosti se zkoumanou problematikou. Jsem si vědoma toho, že

zjištěné poznatky vychází pouze z osobních zkušeností obou respondentů, případně mých, a nelze je zobecňovat na všechny Romy v České republice.

7.2 Technika sběru dat a jejich analýza

Rozhovor byl veden v polostrukturované formě pomocí předem připravených otevřených otázek, které především sloužily jako určitá opora pro zmapování klíčových oblastí zkoumaných témat. Konkrétní znění otázek je uvedeno v Příloze č. 1.

Celý rozhovor byl se souhlasem obou respondentů nahráván na diktafon, jenž byl položen na stole, a poté přepsán v původním znění. Celková stopáž činí něco málo přes dvě a půl hodiny.

7.3 Tradice v současnosti

7.3.1 Těhotenství

Očekávání nového člena rodiny bylo a je pro Romy velice důležitou událostí, neboť, jak již bylo zmíněno, děti jsou pro ně tím největším štěstím a bohatstvím. Žena díky těhotenství získala určité privilegované postavení, což dle mých respondentů platí dodnes. Jako příklad uvedli to, že třeba jako první dostává najíst.

V minulosti bylo těhotenství spojeno s mnoha příkazy a zákazy, jenž zajišťovaly různé věci jako např. hladký průběh porodu či krásu a zdraví dítěte. Moji respondenti uvádí, že by se žena měla pohybovat v dobře naladěné společnosti, aby na sebe nevezala žádnou negativní energii, která by se mohla přenést na dítě. Současně by, stejně jako všechny těhotné ženy, měla být na sebe více opatrnější. Dle jejich výpovědí lze též tvrdit, že se do současnosti zachoval, alespoň částečně, dříve velmi důležitý příkaz, že by se žena neměla dívat na nic „ošklivého“, v současnosti především na horory, a to proto, aby se nelekla. Pokud by se lekla, nesměla se chytnout za břicho, aby na tom místě nezůstala dítěti rudá skvrna (*jag*). „*S tou skvrnou se narodil, ted' nevím, kdo to byl, ale od nás to bylo a měl červenou, normálně jako prsty takhle, tak takhle měl, já myslím, že na stehnu... někde na noze a že to, jakože říkali, že to bylo to, jak se lekla*

*a chytla se.*²³⁵ S tím, že by se těhotná žena neměla dotýkat srsti zvířat se moji respondenti nesetkali.

I v současnosti by romská žena měla dostat vše, na co má chuť, dle svých respondentů proto, že nesmí „zabahnout“. „*Jsem slyšel, že jí může bejt až špatně na zvracení z toho, že fakt si udělá takovou chuť jakože...*“²³⁶ Často se tak těhotné ženě chodí nakupovat to, na co má chuť, jelikož to mnohdy doma není. Záleží však i na tom, zda si to rodina může po finanční stránce dovolit či nikoliv. Zároveň by žena pro zdraví dítěte neměla jíst nic extra mastného ani pálivého. V dnešní době již není ženě dovoleno ani kouřit a pít alkohol, aby to neublížilo plodu, přičemž v minulosti platil pravý opak. Pokud žena měla chuť na pálenku či cigaretu, muž jí ji musel vždy donést.

Dodnes platí, že těhotné romské ženy jsou velmi zvědavé, jaké pohlaví bude její potomek mít. To zda se narodí jako dívka či chlapec, se dá pozorovat pomocí několika různých znaků, které jsou stejné jako v minulosti, jako např. tvar břicha, zda je kulaté či spíše do špičky. Zároveň se o pohlaví lze dozvědět ze stavu pleti či obecně z celkového vzhledu budoucí maminky. „*No vždycky se říká, že když je žena hezká, že zkrásní, tak že bude mít kluka... a ba naopak, jako když je taková zavalitá, ošklivá, tak že to bude holka, že vlastně ta holka bere krásu.*“²³⁷ V rodině jednoho z respondentů se též říká, že pokud se souložilo za tmy, tak se ženě narodí kluk a pokud za světla, tak se jí narodí děvče. O žádných způsobech, pomocí kterých by se nějak dalo ovlivnit pohlaví dítěte, se moji respondenti nedoslechli.

Pokud žena otěhotněla nechtěně, existovala řada praktik, pomocí nichž si mohla vyvolat potrat. I v současnosti moji respondenti mají o takových praktikách ponětí, uvedli, že pro vyvolání potratu by si měla lehnout do horké vany. Také slyšeli, že za stejným účelem by se měla vykoupat ve víně.

7.3.2 Porod a narození dítěte

V dnešní době je již samozřejmostí, že žena rodí v nemocnici. Těhotné ženě by se měla dostat ta nejlepší péče a věří se, že právě v nemocnici se jí dostane. Respondenti

235 Žaneta G., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

236 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

237 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

neznají nikoho z jejich okolí, kdo by se rozhodl pro to, že chce rodit doma. Dále uvádějí, že je zvykem, že když se narodí dítě, hned se začne pít na jeho zdraví.

Dříve byla žena po porodu rituálně nečistá, a proto třeba nesměla vařit, chodit do společnosti či se dotýkat malých dětí. Toto se v této době již nedodržuje, respondenti uvádějí, že by sice neměla chodit na zábavy a oddávat se jiným společenským kratochvílím, ale to zejména kvůli dítěti, a ne kvůli výše zmíněnému důvodu.

Zajímavou zkušeností, se kterou se jeden z mých respondentů setkal, bylo to, že jedna romská žena hned po porodu běžela pomilovat se se svým manželem, aby jí neutekl. Zůstala pak doma a musela se starat o domácnost, přičemž novorozenec byl ponechán v nemocnici. Žena si ho vyzvedla až po uběhnutí patřičné doby, po kterou musel v porodnici zůstat, a mezitím tam pravidelně chodila dávat své mléko, protože bylo nemyslitelné, aby její dítě dostávalo mléko od jiné ženy.

Když je matka s dítětem ještě v porodnici, navštěvuje ji jen nejbližší rodina. Romové nechtějí, aby tam chodil někdo cizí, a to především kvůli tomu, aby dítě nedostalo „zoč“. Širší rodina a kamarádi matku s dítětem navštěvují přibližně po týdnu až čtrnácti dnech, když už jsou oba doma.

Dále respondenti uvádějí, že u Romů se dnes praktikuje to, že matka chodí své dceři ukazovat či ji učit, jak s dítětem zacházet. Některé ženy totiž mohou zažít poporodní šok, kdy si myslí, že se o dítě nedokáží postarat, a proto existuje tento zvyk, který má zajistit to, aby se takovému šoku vyhnula.

V minulosti se dala určit budoucnost dítěte podle toho, jak se narodilo, např. s placentou na hlavě, a kdy se narodilo, tzn. v jaký den, za jakého počasí apod. Respondenti o těchto zvyklostech nemají povědomí.

Dále bylo typické, že Romové prováděli různé úkony, pomocí nichž zajišťovali dítěti zdraví a sílu jako třeba koupele v kobyílím mléce, mazání nožiček a žil kobylí mastí apod. Moji respondenti o těchto praktikách nic nevědí a lze je tak pokládat spíše za archaické. Dříve se též prováděl rituál, ve kterém se při první koupeli dítěte vhodily do vaničky s vodou mince. Tento obyčej se dnes již v této souvislosti neprovádí, ale moji respondenti uvádí, že je tradiční koupat se v penězích na Vánoce či na Nový Rok. Co se týče koupání novorozence, ten by se nikdy neměl koupat ve společné vaně, měl by mít vlastní vaničku či by ve vaně měl mít alespoň vlastní lehátko a zároveň by měl

používat vlastní osušku, a to z důvodu rituální čistoty, jež v některých případech u Romů hraje stále důležitou roli.

Do doby křtu bylo dítě ohrožováno různými zlými silami, a proto se Romové často uchýlovali k různým praktikám, které měly dítě před nimi ochránit. Dodnes se věří v moc červené barvy, která může být jinde brána jako negativní, ale v romské kultuře je považována za barvu pozitivní a ochrannou. Tradičně je tedy dítě do doby křtu, který by měl proběhnout do šesti týdnů od jeho narození, oblékáno do červené barvy nebo mu je na ruku uvazována červená nit či korálky. To slouží k tomu, aby na dítě jednak nemohli zlí duchové a zároveň, aby ho někdo neuhranul. „...*aby se podíval první na tu tkaničku a ne jemu do očí.*“²³⁸

Dítě se před obdobím křtu též chránilo před tzv. *gull'i daj* (sladkou mámou), známou též jako *višbaba*, *striga*, *ježibaba* či *bosorka*, což byl duch matky, která zemřela při porodu, jenž chtěl své zlé dítě vyměnit za dítě novorozené. Dříve se tomu, že by novorozenec mohl být vyměněn, značně věřilo, ale v současné době této pověře nepřikládají Romové žádnou váhu.

Co však již mohlo z předešlých odstavců vyplynout, je to, že romská komunita dodnes silně věří v uhranutí neboli „zoč“. Uhranout se dá nejčastěji pohledem, „jojkaním“ či tím, že někdo často říká, jak je někdo, v tomto případě miminko, krásný. Uhranutý však nemusí být pouze člověk. „*To samý je ale i u vaření třeba... když otvíráš troubu a jako jojčíš nad buchtou, že se srazí.*“²³⁹ Pokud je uhranuté dítě, je neklidné a stále brečí. Starší jedinci už to na sobě dokáží pocítit sami, z vlastní zkušenosti vím, že jim může být mdlo, pocitují únavu, mají zimnici, bolí je hlava, chce se jim spát a mohou dokonce zvracet a mít horečky. Může to zajít až do takového extrému, že na „zoč“ může člověk zemřít. Aby se dalo uhranutí předejít, zavazuje se, nejen dítěti, na zápěstí červená nit či korálky či si člověk něco oblékne naruby. Pokud však je osoba již uhranutá, dodnes se připravuje tzv. „uhlíková voda“, a to ve zjednodušené formě se sirkami. Má babička mi ji často připravovala, a to tak, že do skleničky s vodou vhodila tři vypálené sirky, přičemž jedna se odpaluje od druhé, a poté mi třikrát na čelo, hřbet ruky a nárt udělala křížek s pomocí této vody. Při kreslení křížků vždy „poplivávala“ a nakonec jsem se z ní musela třikrát napít. Jak je již zmíněno, za uhranutého byl člověk považován, pokud alespoň jedna z těchto sirek spadla. Vodou pak babička vykropila

238 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

239 Žaneta G., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

rohy místnosti a nakonec ji vylila ven z okna. Od babičky jsem se též dozvěděla, že tato voda se dříve dokonce vařila i z hřebíků či se před její přípravou musel uhranutému odstříhnout pramen vlasů.

Dříve též sloužilo jako další magická ochrana druhé „cikánské“ jméno. Dávat dítěti toto druhé jméno se přeneslo i do současnosti, ale již ne se stejným záměrem jako předtím. Nadále však zůstává v platnosti, že je člověku dána nějaká přezdívka či se mu začne říkat úplně jiným jménem, než mu bylo dáno při narození a nikdo v komunitě ho neosloví jinak. Jméno se dává podle různých kritérií, a to např. podle vlastnosti člověka „*když je někdo hubenej, říká se mu Šuko, když je někdo černej, říká se mu Kalo...*“²⁴⁰ nebo je to nějaké úplně jiné jméno, zkomolenina toho, co dítě rádo říkalo v dětství či jméno křtěné „*...se jmenuje vlastně Honza, ale říkaj mu Čendo, protože je křtěnej Čenda, nikdo mu jinak neřekne, ani často třeba lidi nevěděj, že se jmenuje jako Jan*“.²⁴¹ Respondenti tvrdí, že jsou tato jména velmi sympatická v tom, že člověka charakterizují a každý hned ví, o koho se jedná.

7.3.3 Křtiny

V minulosti byly křtiny pro Romy velice důležitým aktem, který však v současnosti již upadá, poněvadž už se nekřtí tak často jako předtím. Důvodem pro křest byla a dodnes je zejména ochrana dítěte před zlými silami. Dříve bylo jeho další funkcí též to, že kmotr a kmotra se museli v případě např. náhlé smrti rodičů či jejich neschopnosti o dítě postarat, sami zajistit jeho péči. Dnes už to takhle často nefunguje, dítěte se ujímá blízká rodina a nemusí to být nutně kmotr s kmotrou. Moji respondenti uvádí jako další důvod křtu i to, že se po něm dítě uklidní, jelikož už vlastně někam patří.

Dříve Romové nepřikládali význam tomu, že při křtu dítě dostává druhé jméno, což dnes už neplatí. V současnosti se mu přikládá velká váha a apeluje se na to, aby bylo dáno po kmotrovi či kmotře, a pokud ne po nich, tak po někom z blízké rodiny, třeba po prarodičích.

Kmotr byl v rodině velice váženou osobou, a proto se bral velký zřetel na to, koho si rodiče na tuto pozici vyberou. Dodnes je typické, že za kmotra je vybírán především

240 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

241 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

někdo z blízké rodiny, nejčastěji bratr a sestra rodičů dítěte. Moji respondenti nikdy neslyšeli o tom, že by se za kmotra vybírali třeba prarodiče, a to především kvůli věku. Mnohdy si jednoho kmotra vybírá otec a matka si vybírá toho druhého. Příznačné též v minulosti bylo, že mladé páry potřebovaly při jeho výběru nejprve souhlas od svých prarodičů, což se však v dnešní době již nepraktikuje. Dříve se též za kmotry často vybírali neromští obyvatelé, a to především ze socioekonomických důvodů. V dnešní době se k tomuto moc nepřistupuje a pokud ano, kmotrem je maximálně velmi dobrý kamarád rodičů, ale nikdo cizí.

Co se týče vztahu kmotra a kmotřence, dříve se na něj kladl obrovský důraz. Kmotr si musel na kmotřence vždy vzpomenout a obdarovat ho při významných dnech, jakými byly např. narozeniny, nástup do školy či svatba. Musel se, jak již bylo zmíněno, o něj postarat, pokud se s rodiči něco stalo a celkově se musel o něj vždy zajímat. Dle mých respondentů lze konstatovat, že i v dnešní době by se měl kmotr chovat víceméně stejným způsobem.

Dále bylo zvykem, že kmotr s kmotrou svého kmotřence obdarovali, což dělají i dnes. Stejně jako v minulosti dítě dostává peníze či oblečení, nejčastěji bílou košili, holčička pak mnohdy dostává zlaté náušničky. Jinými častými dary jsou třeba výbavička pro dítě či založení stavebního spoření. Jeden z respondentů uvádí, že se dává i bílá svíčka. „*Když to dítě bylo nemocný, tak se zapálila ta svíčka... aby se rychlejc jako uzdravilo.*“²⁴²

Moji respondenti se nesečkali s tím, že by se před odchodem do kostela prováděly nějaké rituály. Rodina se pouze sejde a do kostela odchází společně. Průběh křtu je stále stejný – obřadník posvěťí akt, ve kterém se kmotr s kmotrou zaručují, že budou o dítě pečovat. Tradiční však u jednoho z respondentů je to, že cestou zpět z kostela nově pokřtěné dítě nese na rukou domů vždy kmotra. Doma je na stole připravený čistý bílý mělký talíř, na které dítě položí a podle hodinových ručiček s talířem třikrát zatočí, přičemž u toho pronáší slovensky průpovědku, ve které jde o to, že dítě bylo předtím hříšníkem, ale teď je již čisté, jelikož je pokřtěné. Zároveň se při otáčení dítěte pronáší ještě jedna věta, a to: „Tak jako se ty točíš na tom talíři, tak tak aby si celý život tancoval.“ Po křtu se též dítě samozřejmě zapíjí na hostině, stejně jako v minulosti.

242 Žaneta G., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

Dříve bylo též typické, že jakmile je dítě pokřtěno, začíná se kmotrovi vykat. V současnosti to již takto nefunguje, vyká se různým osobám, nejčastěji dle jejich věku, čímž se jim prokazuje úcta.

7.3.4 Dospívání dívek

Při první menstruaci se z holčičky stává dívka čili z *čhajori* se stává *čhaj*. Dříve dívky při této příležitosti musela dát první žena, která na to přišla, tak velkou facku, aby měla celý den červenou tvář, což jí mělo zajistit krásu a odolnost pro život. Moji respondenti se s žádnou takovou tradicí nesetkali, naopak já mohu uvést, že v naší rodině se tato tradice dodržuje, i já sama s ní mám zkušenost. Lze tak konstatovat, že se tento zvyk se liší v závislosti na romské rodině.

Jeden z mých respondentů zná jiný zvyk, jenž se při tomto okamžiku provádí, a to takový, že se prvně menstrující dívka dá červené jablíčko či se na stůl položí košík s červenými jablky, čímž se dá najevo, že je v domě další žena. Je totiž tabu o něčem takovém před ostatními příslušníky rodiny mluvit.

Dříve též bylo typické, že dívka od této doby nemohla nikam chodit sama, vždy musela všude chodit v doprovodu někoho, alespoň dítěte, aby se neprohřešila proti cti. To se však již v dnešní době nepraktikuje.

7.3.5 Námluvy (zásnuby)

V minulosti závisel výběr partnera především na rodičích a sňatky byly často již předem domluvené. Dle mých respondentů se lze s tímto někdy setkat i v současnosti, dokonce jeden z nich měl takto předem domluvený sňatek, který se však nakonec neuskutečnil. Pokud je sňatek takto předem domluven, je zvykem, stejně jako dříve, zaplatit za nevěstu určitou sumou či hodnotnými věcmi, přičemž suma se odvíjí dle finančních poměrů rodin. Existuje i benevolentnější způsob, pokud se někomu hledá partner, a to takový, že se jede na „ohledy“. Rodiče s dítětem jedou např. do jiného města, kde zůstanou třeba týden a v té době se snaží najít mu partnera. Nejčastěji však v dnešní době výběr partnera závisí čistě na té dané osobě.

Romové dříve uzavírali sňatky výhradně s příslušníky romské komunity či jen s členy příslušné skupiny a sňatek s *gádžem* či členem skupiny jiné byl považován za nemorální. V některých případech za to mohl být dotyčný Rom vyloučen ze společnosti. V dnešní době se tento akt již za nemorální nepovažuje a není neobvyklé, že si Romové berou i *gádže*. Dle mých respondentů však Romové častěji vstupují do manželství s příslušníky vlastních řad, poněvadž k nim mají blíže, což vysvětlují tak, že *gádžo* jim a jejich kultuře nikdy nebude rozumět tak jako Rom. „*Jak to říká krásně romský přísloví: Rom romeha, gadžo gadžeha – Rom s Romem, gádžo s gádžem.*“²⁴³

Jednou z praktik souvisejících s námluvami, které dodnes přetrvávají, jsou magické úkony, jenž mají zajistit lásku druhého pohlaví. Dříve existovalo mnoho způsobů, pomocí kterých mohl někdo někoho očarovat, aby se do něj zamiloval. Pálily se třeba kusy oblečení, aby ve vysněné osobě zahořela láska či se dané osobě přidávaly do jídla či pití např. chlupy anebo nehty toho, jenž o přízeň druhého stál. Tyto praktiky se však do současnosti nechovaly. Moji respondenti uvedli praktiky jiné, a to takové, s nimiž mají třeba i vlastní zkušenost. Tvrdí, že pokud dívka či chlapec chce, aby se ten druhý do něj zamiloval, měla by se dát nějaká jeho věc, nejlépe oblečení, pod polštář. Nejúčinněji magie působí, pokud je dané oblečení již nošené, nemělo by být čisté. Jiným příkladem je to, že by se měly do dveří přivřít vlasy dotyčné dívky či chlapce, neboť ty se považují za silný magický předmět, a proto Romové apelují na to, aby se nikde nepovalovaly, jelikož by se mohly zneužít. Se stejným záměrem Romové kladou i důraz na to, že by se neměly nechávat u cizích osobní věci, poněvadž by je tam někdo mohl užít právě k těmto, ale i nekalejším účelům.

Co se týče samotných zásnub, dříve se chodilo „vyprosit“ si nevěstu od jejich rodičů, kde hlavní úlohu sehrál především otec chlapce, který musel požádat otce děvčete o její ruku. Dle mých respondentů se tento zvyk stále víceméně dodržuje, říká se tomu slovensky „pytánky“ a tradičně by prý nevěstu od jejího otce měl vyprosit kmotr společně s chlapcovým otcem. Nejsou si však vědomi nějakých dalších tradic, které by s tímto aktem byly spojené.

Dříve též byl zásnubám připisován úplně jiný význam, než je tomu dnes. Obřad, který se prováděl v různých podobách, nejčastěji při něm *vajda* snoubencům svázal ruce

243 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

červeným šátkem, byl již považován za akt, kterým vznikl manželský svazek. V dnešní době však již k tomuto obřadu nedochází.

7.3.6 Svatba

Romská svatba byla v minulosti méně důležitou událostí, jelikož, jak již bylo zmíněno, důležitější význam pro Romy měl zasnubní obřad, který vlastně plnil stejnou funkci jako svatba. V současnosti je u nich velmi časté, že se svatba nekoná a u partnerů se praktikuje pouze nesezdané soužití, dle mých respondentů žijí tzv. „u kreme“. Hlavním důvodem pro takové soužití je to, že svatba je na jejich poměry velice nákladná a oni si ji nemohou dovolit. Je totiž stále považována za honosnou událost, na níž musí být dostatečné množství jídla a na kterou musí být pozván úplně každý, klidně i sto, dvě stě lidí, nikdo se nesmí vynechat, aby se necítil uražen. Mladý pár by tak stála mnoho peněz, které velmi často nemají. Stává se ale i to, že si rodina na svatbu našetří a uskuteční ji až za několik let, když už spolu partneři mají děti. Dle mých respondentů se jen zcela výjimečně uskutečňuje svatba, když spolu partneři ještě žádné děti nemají.

Svatbu dnes již plánují samotní partneři, ale i přesto se někdy lze setkat s tím, že jim ji, stejně jako v minulosti, plánují rodiče. Často s přípravami pomáhají i jejich sourozenci, přičemž každý z nich dostává na starost předem určenou oblast, kterou má zařídit. V samotný den svatby však partneři už nic nedělají, jelikož na to mají své lidi.

Dodnes je zvykem, že se jako první na svatbu zvou kmotři partnerů, jestliže jsou pokřtění. Dále se přednostně zvou samozřejmě rodiče, ale také svědci, kteří v minulosti na romských svatbách (ve smyslu obřadu *mangavipen*) ani nebyli. Svědky jsou nejčastěji sourozenci partnerů, ale třeba i jejich kamarádi či vzdálenější příbuzní, zde je to při jejich výběru uvolněnější než při výběru kmotra.

V den svatby by se hosté stejně jako dříve měli nejprve sejít u ženicha a až poté se odchází k nevěstě. Ta je již připravená ve svatebních šatech, které jí pomáhá oblékat její matka. Odtud všichni společně odchází do kostela či obřadní síně, ale je důležité, aby nevěsta a ženich jeli každý zvlášť v jiném autě. Průběh samotné svatby je stejný jako u majoritní společnosti, nejčastěji probíhá v kostele či na radnici a nevěstu vede k oltáři její otec či kmotr, případně jiný příbuzný, kterého si zvolila, když otce ani kmotra nemá. Moji respondenti se několikrát setkali se zajímavou tradicí, při které po obřadu před

danou budovou stojí muzikanti, kteří začnou hrát hudbu, když novomanželé vychází ven a ti tam pak spolu mají svůj první tanec. „*Co já jsem byla na vícero svateb, tak když se vyjde, venku jsou muzikanti a oni vlastně vyjdou a jdou tancovat... hned před tou radnicí nebo hned před tím kostelem oni maj první tanec.*“²⁴⁴ Zároveň by tam měli stát lidé, kteří mají všem kolemjdoucím nabízet panáka či koláčky.

Po obřadu se novomanželský pár společně s hosty přesouvá do sálu, kde na ně čeká svatební hostina. Stejně jako u majority se zde rozbíjí talíř, přičemž střepy z něj by měl sesbírat manžel. Na této hostině je důležitý zasedací pořádek – všichni musejí mít své místo, aby se necítili uraženi. V čele samozřejmě sedí nevěsta s ženichem a po stranách nejbliže k nim rodiče, svědci a blízká rodina – na nevěstině straně její rodina a na ženichově straně jeho rodina. Dále sedí vzdálenější příbuzní a nakonec kamarádi apod. Často pak v průběhu hostiny hosté svá místa obměňují, chodí si třeba k někomu přisednout, ale i tak je důležité, aby měli určené své místo. Při hostině je též zvykem, že má nejčastěji otec nevěsty proslov, což je velice podobné zvyku, který Romové měli na svatbách v minulosti pouze s tím rozdílem, že tento proslov pronášel *vajda/phuro dad*. Moji respondenti uvádějí, že je též typické, že hosté na tuto hostinu donášejí, kromě svatebních darů, dort a láhev s alkoholem.

Po jídle následuje volná zábava, při které i v současnosti může dojít k únosu nevěsty. Následuje další tradice, která byla a jak vidno stále pro Romy je velmi důležitá, a to tzv. redový tanec, při kterém se tančí s nevěstou a každý, kdo s ní tancovat chce, musí zaplatit. „*To je nejdůležitější bod, aby se pokryly trošku ty náklady (smích).*“²⁴⁵ Sama jsem tento tanec na svatbě viděla, nevěsta při něm byla oblečena do starých potrhaných šatů a na hlavě měla šátek a každý, kdo si s ní šel zatančit, jí zastrčil peníze pod šátek, za výstřih, za lem sukně apod.

7.3.7 Úmrtí

V romské kultuře bylo a v dnešní době stále je nejvíce rituálů a zvyků spojených právě s úmrtím, což mi bylo potvrzeno i mými respondenty. Vysvětlují to tak, že život u Romů je založený především na komunitě, a proto je u nich odchod blízkého člověka velmi prožívanou událostí.

244 Žaneta G., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

245 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

Dříve se tradovalo, že existují různá znamení, jež ohlašují příchod smrti. Zvláštní význam se připisoval především zavytí psa či sýčka, ptákovi, jenž zatuká na okno a vletne do místnosti anebo snům. Moji respondenti odkazují především na sny, a to zejména na sny o padajících zubech. „*Když mám o zubech, tak do třech měsíců se opravdu něco stane.*“²⁴⁶ Ve snu se též může zjevit nějaký již zemřelý člen rodiny, který může zvěstovat smrt a také se říká, že když v tom snu sedí společně s dalšími lidmi, tak ten, který sedí po jeho pravici, zemře. Kromě víry ve sny se stále věří v to, že smrt může ohlašovat i pták, který vletí do domu – přilétá dát členům rodiny zprávu. Dále mezi Romy panuje přesvědčení, že pokud se má někdo narodit, někdo brzy zemře, jelikož když jedna duše přijde, jiná musí odejít.

Romové i v dnešní době věří v posmrtný život, ale dá se říci, že v modifikované formě, což mi jeden z respondentů vysvětlil tak, že rozhodně nevěří na to, že by duše někam cestovala, měla možnost reinkarnace či mohla být vzkříšena, ale především věří v *mule* čili duše zemřelých. Věřící, že tyto duše někde jsou a mohou se zjevit. „*Ty duchové jako někde prostě jsou na nějakém místě, neotravujou moc, nechtěj nic, ale můžou se zjevit, na to třeba já jako věřím, protože se mi to několikrát stalo.*“²⁴⁷ Moji respondenti tvrdí, že *mule* se často zjevují ve snu, ve kterých mohou, jak již bylo zmíněno, ohlašovat smrt, ale také před něčím dotyčného varovat, předávat mu vzkaz či ho o něco třeba žádat. Z vlastní zkušenosti toto tvrzení mohu potvrdit, jelikož se mi již mnohokrát stalo, že mě ve snu navštívili moji zesnulí příbuzní. Říká se, že ve snu navštěvují zesnulí ty členy rodiny, kteří jim chybí a chtějí je vidět. Člověk se může druhý den probudit i s modřinami či škrábanici, které předešlý večer na sobě neměl, což je další známkou návštěvy nějaké zbloudilé duše. Mně se to též stalo, někdy jsem dokonce měla i na paži otisky prstů. Je zvykem, že pokud se někomu o nějakém nebožtíkovi zdá, zapálí se pak svíčka a já navíc praktikuji i to, že jdu vždy navštívit jeho hrob.

Pokud někdo umíral, bylo zvykem mu ulehčit jeho odchod, a to např. tím, že se mu odebrala peřina a polštář či se ženám rozpustily vlasy. Moji respondenti se s těmito praktikami však nesešli. Sdělili mi ale, že pokud někdo umírá, často se tomu dotyčnému den před jeho smrtí udělá dobře, začne se cítit lépe, jakoby mu vlastně vůbec nic nebylo. Říká se, že se tak děje proto, že dotyčný ví, že nadešel jeho čas a musí se na

246 Žaneta G., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

247 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

to připravit, musí odejít v čistotě, proto se třeba umyje, oblékne si nejlepší šaty apod. a kromě toho se také rozloučí se svou rodinou. Věří se, že si vlastně jeho duše podvědomě všechny členy rodiny zve, aby se s nimi mohla rozloučit. Též je zvykem, že když se ví, že se blíží něčí smrt, začne se postupně scházet rodina, oddalují se naplánované cesty či se třeba přeruší svatba či jiné radostné události.

Dříve bylo typické, že umírající zemřel doma, od čehož se poté odvíjelo mnoho tradic, od jeho úprav do rakve počínaje po vartování konče. Dnes se tyto praktiky buď modifikovaly či úplně vymizely, jelikož lidé umírají v nemocnicích. Přetrvává ale zvyk, při kterém jsou zesnulému vkládány do rakve osobní a oblíbené věci, nejčastěji cigarety či lahev s alkoholem. Velký význam se dodnes přikládá penězům, kterými se platí převozníkovi, a proto nesmí v rakvi chybět. V některých případech se lze setkat i s tím, že se do ní vkládá zlato. Tato tradice se však již nepraktikuje za původním účelem, a sice ze strachu, aby se pro tyto věci daná osoba nevrátila, ale spíše proto, aby mohla v klidu odejít a měla u sebe na druhé straně vše, co má ráda. Přetrvává i to, že by v rakvi nebožtík neměl mít boty, aby „nechodil strašit“. Dále se praktikuje i to, že pokud zemře dítě, jeho rakev je bílá, přičemž děvče je pochováno v bílých šatech jako nevěsta a chlapec v obleku jako ženich.

Když osoba zemře, obvolávají se příbuzní a známí a postupně se všichni začínají scházet, a to nejčastěji v domě nebožtíka, ačkoliv ten již v domě v současnosti není. Jeho smrt je komunitou silně prožívána a o to více, pokud je náhlá. I dnes je zvykem, že se po jeho úmrtí ze zdi buď svěsí či zakryjí všechna zrcadla, ale i televize, a to z toho důvodu, že by se v nich mohl zesnulý zjevit. Doposud se totiž věří, že duše zemřelého odchází postupně a teprve až v době pohřbu zcela opouští tento svět a vydává se na druhou stranu. Zároveň by se neměla pouštět televize ani rádio.

Poté co se rodina sejde, začíná se vartovat čili strážit duše zemřelého. Dříve se vartovalo do doby pohřbu, nejčastěji po tři dny, a to především ze strachu z návratu zemřelého. Dnes doba trvání může být delší, neboť pohřby se konají někdy až týden po smrti dané osoby a vartuje se zejména proto, aby jeho duše mohla v klidu odejít a rodina mohla sdílet svůj zármutek s ostatními a emočně se uvolnit.

Dříve mělo vartování svá ustálená pravidla, které však v současnosti již nejsou tak striktní. Tehdy po tři dny nepřetržitě čili dnem i nocí vartovala jak rodina tak i přátelé a známí, dnes ale první dny vartuje spíše jen rodina a až poslední den před pohřbem se

v domě schází všichni lidé, přičemž v domě zůstávají nejčastěji jen do půlnoci. Děje se tak právě z toho důvodu, že vartování se může protáhnout kvůli dni pohřbu až na týden. Doposud je však hlavní náplní této události především vzpomínání na zemřelého, jehož fotka je vystavena v místnosti a hoří u ní svíčky. Vyprávějí se příběhy z jeho života, a to i veselé, hrají se karty, pije se, ale stejně jako v minulosti, nepije se na zdraví, a proto se nesmí ťukat a též by se neměl nikdo hodně opít. Není zde místo pro křivdu ani vytahování starých sporů, a tak je doposud typické, že na vartování přichází i lidé, se kterými měl nebožtík nějakou rozepři, a žádají ho o jeho odpuštění. Zároveň je charakteristické, že přicházející na tuto událost nosí občerstvení, ne však již z toho důvodu, že se v domě nesmí vařit, ale proto, že ví, že příbuzní zesnulého mají hodně práce s přípravami pohřbu a předpokládá se, že na vartování dorazí hodně lidí.

Poslední den před pohřbem se tedy sejde celá komunita a jeden z mých respondentů uvádí, že se do místnosti, kde zesnulý spával, připraví lavor s vodou, mýdlem a ručníkem, aby se mohl umýt. Druhý respondent zároveň uvádí, že se připravuje talíř se solí či moukou, aby se zjistilo, zda tam s nimi zesnulý byl. Zde můžeme spatřit rozpor, jelikož někde se tyto praktiky provádějí až po pohřbu, např. v naší rodině jsme toto dělali až po něm, a tak lze konstatovat, že jejich provedení se liší v závislosti na dané romské rodině.

V den pohřbu se sejde rodina a odchází se nejčastěji do kostela, jelikož tradičně jsou Romové pohřbíváni do země. V kostele probíhá obdobný obřad jako u majoritní společnosti. Záleží na rodině, zda bude rakev s nebožtíkem otevřená či zavřená, pokud je otevřená, nejčastěji se s ním chodí naposledy rozloučit nejbližší příbuzní. Každý z příchozích k rakvi přináší květiny, čímž mu prokazují úctu, a poté následuje klasická mše, při níž hrají romské písně, které měl zesnulý rád. Tradičně se do kostela zve romská kapela – housle, saxofon, harmonika, ale i basa.

Při odchodu z kostela opět začíná hrát hudba a započne smuteční průvod směřující na hřbitov. První vychází kněz, za ním je buď nesena či v autě položena rakev a za ní jdou nejbližší pozůstalí, rodina a ostatní lidé. I dnes přetrvávají pověry týkající se pohledu kněze. „*U nás se věří teda na to, že vlastně na koho se ten kněz podívá poslední, když odchází z kostela, tak do roka zemře.*“²⁴⁸ Na hřbitově se poté spouští

248 Jan K., rozhovor ze dne 4. 4. 2021

rakev do země a přítomní na ni hází písek a drobné mince. Doposud je tento akt velmi silně prožíván a příbuzní třeba na rakvích brečí, obzvlášť pokud zemřel někdo mladý.

Po pohřbu přichází na řadu smuteční hostina, na které zůstává především rodina a ostatní hosté se zdržují jen chvíli. Tradičně se na ní podává polévka, guláš, brambory a řízek, zákusky, chlebičky, pivo či káva a i zde se zapíjí zesnulý.

Doposud se věří, že nebožtík se přijde s rodinou po pohřbu naposledy rozloučit. Není přesně jasné, za kým přijde. Nejčastěji chodí za dětmi či navštěvuje svá oblíbená místa apod. Jeho příchod ohlašují různá znamení jako třeba sny, hluk či pláč dítěte.

Co se týče smutku, nejbližší rodina ho může držet až rok. Nesmí se účastnit žádných zábav, svateb apod. a musí se oblékat do černého. Děti smutek tak dlouho držet nemusí, často ho drží přibližně jen měsíc. Říká se, že po ukončení smutku by mělo přijít nějaké veselí, a tudíž je to vhodná doba pro pořádání svateb.

Hroby se navštěvují především na narozeniny zesnulého, výročí úmrtí, Dušičky či Vánoce. O Vánocích zároveň přetrvává zvyk, kdy se dá na stůl navíc jeden talíř právě pro něj, na hroby se nosí dárky apod. V současnosti se již nelze setkat s tím, že by se u hrobu pilo, ale někdy se na hrob nosí lahvička s alkoholem, která se tam položí. V naší rodině je třeba typické, že při návštěvě hřbitova položíme na náhrobní kámen zapálenou cigaretu, aby si mohli i ti „tam nahoře“ zakouřit.

7.4 Shrnutí výsledků a poznatků z výzkumu

Nejprve bych chtěla podotknout, že výsledky výzkumu se vztahují pouze na zkušenosti mých respondentů, případně jejich rodin, známých a někdy i mých. Nelze je tak uplatňovat ve vztahu k celé romské společnosti, jelikož v dnešní době je dodržování těchto tradic a zvyků nejednotné, a to z toho důvodu, že romské skupiny jsou rozdílné, o čemž nemá majoritní společnost často ani ponětí. Dodržování tradic též souvisí se socioekonomickým postavením romské skupiny. Dalším ovlivňujícím faktorem je i vyčleňování Romů. Je-li jejich vyčleňování markantní, jsou poté dané skupiny spíše uzavřenější a v dodržování tradic konzervativnější, což můžeme vidět u Romů olašských. Mimo to je důležité brát v úvahu i politické zřízení daných států, v nichž Romové žijí. Kupříkladu v České republice bylo během období ČSSR tradiční romské

uspořádání roztrženo a zanikly tak různé posty jako třeba *vajdové*, což je jeden z důvodů, proč se již v současnosti nepraktikuje tradiční romský rituál *mangavipen*.

Z odpovědí mých respondentů jsem zjistila, že mnoho obyčejů se v nějaké míře uchovalo do současnosti, což lze usuzovat z toho, že je sami provozují. Je však třeba podotknout, že ne všechny se dodržují v tradiční podobě a některé z nich se již považují za archaické a moji respondenti o nich buď vůbec neslyšeli nebo o nich sice něco ví, ale dále je nepředávají mladší generaci. Typickým příkladem jsou již zmiňované tradiční romské zásnuby, při kterých nejčastěji *vajda* svazoval partnerům ruce červeným šátkem, které se již v současnosti neprovádějí. Mnohdy se některé z nich do přítomnosti přenesly v modifikované formě. Buď se změnila jejich podstata a způsob dodržování zůstal stejný, nebo naopak je jejich význam totožný, ale způsob jejich dodržování se mění v závislosti na různých romských skupinách, rodinách či jednotlivcích. Z odpovědí mých respondentů lze konstatovat, že v modifikované formě je třeba pojímána představa Romů o *mulech* a obyčejích s nimi souvisejících. Dříve se vartovalo či se vkládaly osobní a oblíbené předměty do rakve zejména ze strachu, aby se zesnulý pro ně nevracel. V současnosti se tak spíše děje proto, aby se měl na druhé straně dobře.

Z výzkumu vyplývá, že moji respondenti se snaží tradice a zvyky spojené s těmito důležitými mezníky jejich životů ctít a dodržovat i v současnosti a snaží se je předávat mladším generacím.

Závěr

Tato bakalářská práce se věnovala přechodovým rituálům v romské kultuře. Cílem bylo především popsat zvyky a tradice související s nejdůležitějšími mezníky v životě Romů, mezi které patří především těhotenství, porod, narození dítěte, křest, dospívání dívek, námluvy (zásnuby), svatba, úmrtí a pohřeb. Doplnkem práce bylo krátké výzkumné šetření zaměřené na dodržování těchto obyčejů romských obyvatelstvem v současnosti.

Při tvorbě práce jsem vycházela z odborné literatury několika významných autorů, přičemž nejvíce mi posloužily publikace Manna, Horváthové, Facuny s Lužicou, Šiškové a Šuleře. Hlavním tématem těchto publikací byla problematika romské menšiny a v některých z nich se jejich obsah zaměřoval hlouběji na tradice a zvyky dodržované v romské komunitě. Zároveň jsem pro svou práci využila i internetových zdrojů, a to zejména online časopisů.

Nejprve jsem se zabývala obecně pojmem rituál a především jsem se snažila s využitím teorie Arnolda van Gennepa vysvětlit, co je rituál přechodový, jenž měl v této práci klíčový význam. Následně jsem se věnovala romské identitě, rozebírala jsem původ slova Cikán a Rom, ujasnila rozdíl mezi nimi a zároveň jsem objasnila pojem romství, jež je důležitým projevem romské etnicity. V další kapitole jsem se zaobírala otázkou kultury, nejprve jsem pojem kultura definovala obecně a poté ji objasnila ve věci tradičního pojetí romské kultury a chápání vztahů v romské komunitě a rodině. Následovalo vyjasnění lidové víry Romů a konceptu rituální čistoty a nečistoty, které bylo pro pochopení některých romských tradic a zvyků důležité. V následující kapitole jsem věnovala nejdůležitější otázce, a sice deskripci a explanaci nejdůležitějších přechodových rituálů, a to zejména z historického hlediska. V neposlední řadě jsem práci doplnila o krátké výzkumné šetření provedené na základě polostrukturovaného rozhovoru s příslušníky romského obyvatelstva, jehož hlavním cílem bylo zjistit, zda se v práci uváděné zvyky a tradice dodržují i v současnosti. Nejprve jsem v kapitole uvedla metodologii, techniku sběru dat a jejich následnou analýzu, poté jsem rozebírala jednotlivé rituály a následně vyhodnotila zjištěné poznatky. Z uvedeného výzkumu vyplývá, že mnoho zvyků a tradic spojených s přechodovými rituály se přeneslo do současnosti, byť v některých případech

v modifikované formě, přičemž nejvíce praktik se uplatňuje, stejně jako v minulosti, v souvislosti s pohřebními obřady.

Tradice a zvyky jsou součástí mnoha rozmanitých kultur, ve kterých plní významnou funkci. Myslím si, že je velmi důležité, aby se v každé z nich předávaly z generace na generaci i nadále, jelikož je to něco, co je součástí nás samých a byla by velká škoda o kus sebe přijít.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. přeprac. vyd., 1. vyd. v edici Interface. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 273 s. Interface, 32. ISBN 80-244-0524-5.

FACUNA, Jozef a René LUŽICA. *Rómska kultúra*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav Bratislava, 2017, 105 s. ISBN 978-80-8118-188-7.

FRASER, Angus. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny, 1998, 374 s. Dějiny národů. ISBN 80-7106-212-X.

FRAZER, James George, Věra HEROLDOVÁ-ŠŤOVÍČKOVÁ, Michal WERNISCH a Josef KANDERT. *Zlatá ratolest: [Magie, mýty, náboženství]*. 2. vyd. Autor úvodu Erich HEROLD. Praha: Mladá fronta, 1994, 632 s. ISBN 80-204-0488-0.

HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 396 s., [4] l. obr. příl., Práce Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, zv. 14. ISBN (Váz.):

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísni, c2002, 84 s. ISBN (brož.):

HRABÁKOVÁ, L. *Vybrané kapitoly z kulturní antropologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita, 2002. ISBN 80-708-3617-2.

JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: Kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 383 s. ISBN 80-86473-83-X.

JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub, 2004, 316 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-86140-21-0.

JAKOUBEK, Marek a Ondřej PODUŠKA. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk, 2003, 174 s. ISBN 80-7239-140-2.

KOVÁČ, Milan; MANN, Arne B., ed. *Boh všetko vidí: duchovný svet Rómov na Slovensku = O Del sa dikhel: romano paťaviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos, 2003. 346 s. Religionistická knižnica; zv. 2. ISBN 80-89027-06-7.

LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou: Ul'iom tel bachtaľi čercheň*. Vyd. 2. Přeložil Milena HÜBSCHMANNOVÁ. Praha: Triáda, 2002, 270 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-86138-47-X.

MANN, Arne B. *Neznámi rómovia: Zo života a kultúry Cigánov-Romov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press, 1992, 207 s., 8 s. fotogr. ISBN 80-900486-2-3.

MANN, Arne B. Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku: s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť*. Lúč pre Slovenské národné muzeum, 2001, 224 s. ISBN: 9788071143529.

MANN, Arne B. *Rómský dejepis*. Bratislava: Kalligram, 2000, 56 s. ISBN 80-7149-316-3.

MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 268 s. Studijní texty. sv. 15. ISBN 80-86429-25-3.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998, 143 s. ISBN 80-7178-250-5.

SKARUPSKÁ, H. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Olomouc: Vydavatelství UP Olomouc, 2006. ISBN 80-244-1509-7.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice: [my a oni v multikulturní společnosti 21. století]*. Praha: Portál, 2001, 188 s. ISBN 80-7178-648-9.

ŠULEŘ, Petr. *Romové: O Roma : tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 80-7028-141-3.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007, 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9.

UNUCKOVÁ, Michaela. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007, 35 s. ISBN 978-80-239-9286-1.

VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, 201 s. Mythologie. Studie, sv. 1. ISBN 80-7106-178-6.

Články v online časopisech

HÁJKOVÁ, Markéta. Křtem proti zlým silám. *Dingir* [online]. 2004, [cit. 27.12.2020]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

HRDLIČKOVÁ, Lucie. Smrt a pohřeb u Romů. *Dingir* [online]. 2004, [cit. 19.3.2021]. ISSN 1212-1371. Dostupné z: <https://www.dingir.cz/archiv/Dingir104.pdf>

MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u ciganov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* [online]. 1998, [cit. 13.3.2021]. ISSN 1339-9357. Dostupné z: <https://www.lutheran.sk/files/obycaje%20pri%20umrti%20u%20romov.pdf>

PELÍŠKOVÁ, Věra. Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna. *Český lid* [online]. 1989, [cit. 27.2.2021]. ISSN 0009-0794. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:d4aa3b63-4611-11e1-2755-001143e3f55c?page=uuid:d4aa3b64-4611-11e1-2755-001143e3f55c>

Internetové zdroje

HUSÁK, Michal. Rom versus cikán. *Romský slovník* [online]. 2017 [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <http://www.romskyslovník.cz/rom-versus-cikan/>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Otázky k rozhovoru

Přílohy

Příloha č. 1 – Otázky k rozhovoru

Obecné

1. Představení organizace, čím se zabývá? Jakou máte v organizaci pozici?

Těhotenství

1. Musí žena dodržovat v průběhu těhotenství nějaké příkazy/zákazy? Jaké?
2. Setkali jste se s tím, že by se nesměla dívat na nic „ošklivého“ (magicky zneužitelná zvířata – hadi, žáby, slimáci; postižený, zesnulý člověk,...), případně sahat na zvířata porostlá srstí?
3. Říká vám něco „jag“ čili rudá skvrna?
4. Setkali jste se s nějakými příkazy ohledně stravování ženy?
5. Dá se předem nějak určit či ovlivnit pohlaví dítěte?

Porod, narození

1. Jak v současnosti vypadá porod? Rodí romské ženy v nemocnici či doma s pomocí porodní báby?
2. Musela žena dodržovat po porodu nějaká pravidla? (př. dříve nesměla po určitou dobu vařit, chodit do společnosti apod., jelikož byla považována za rituálně nečistou)
3. Setkali jste se s nějakými rituály, jenž se provádějí po narození dítěte? (př. první koupel, do které se vkládají mince)
4. Existují dnes nějaké ochranné magické praktiky, které se provádějí před křtem dítěte? (př. dříve se věřilo, že dítěti hrozilo mezi obdobím narození a křtu mnoho nebezpečí např. že ho zlá čarodějnice tzv. *guli daj* (sladká máma), *bosorka* může vyměnit za své dítě, říká vám to něco?)
5. Věří se dodnes v uhranutí/„zoč“? Pokud ano, jak se dá uhranout? Jak se pozná, že je dítě uhranuté a jak se dá uhranutí zbavit? Existují nějaké praktiky, které by uhranutí zabránily?

Křtiny

1. Jakou funkci mají křtiny?
2. Kdo je vybírán za kmotra a kmotru? (př. dříve byli za kmotra vybíráni zejména příslušníci vlastní skupiny, nejčastěji blízký příbuzný jako např. sourozenec; neromský kmotr se vybíral pouze ze socioekonomických důvodů, platí to i dnes?)
3. Dostává dítě od kmotra nějaké dary? Jaké?
4. Znáte nějaké tradice a zvyky spojené s křtinami? (např. zda se něco dělá, než se odejde do kostela apod.)

Dospívání dívek

1. Dodržuje se nějaký zvyk, když dívka poprvé menstruuje?

Námluvy, zasnuby

1. Setkali jste se s nějakými magickými praktikami, pomocí kterých si dívka či chlapec získávají náklonnost druhého pohlaví?
2. Existují i dnes námluvy? Pokud ano, jak probíhají?
3. Jak vypadají zasnuby? Domlouvá se dnes např. cena za nevěstu? Je s nimi spojený nějaký rituál?
4. Mají zasnuby stále větší váhu než samotná svatba? (př. dříve se braly již zasnuby jako manželský svazek, platí to i dnes?)
5. Praktikuje se i dnes zasnubní obřad ve stylu svázání rukou červeným šátkem?

Svatba

1. Jak vypadá typická romská svatba? (plánování, oblečení, průběh, svatební hostina,...)
2. Dochází i dnes k tzv. únosu nevěsty a „vybírání na nevěstu“ pomocí redového tance?

Úmrtí

1. Existují dnes nějaká znamení ohlašující příchod smrti? (př. dříve zavytí psa, sýček, sny,...)

2. Věří Romové dodnes v posmrtný život?
3. Jaké praktiky se provádějí, když někdo zemře? (př. svěšení zrcadel)
4. Upravují si dnes Romové zemřelého sami nebo je to již minulostí? (př. dříve ho omyli, oholili apod.)
5. Jak probíhá vartování? (důvod, jak dlouho trvá, co vše se při něm dělá, pravidla, která se musí dodržovat)

Pohřeb

1. Jak probíhá typický romský pohřeb?
2. Vkládají se do rakve osobní a oblíbené předměty? Pokud ano, jaké a proč?
3. Věří Romové stále v *mule*? Co vše o nich víte? Existují nějaká znamení ohlašující jejich návštěvu?
4. Měli jste s nimi osobní zkušenost?
5. Jak probíhá smuteční hostina?
6. Jak dlouho se dodržuje smutek a při jakých příležitostech se navštěvuje hrob?